

XX. БЕЗПОКОЙСТВА

А през това време над Огняновата глава се появиха бурни облаци. Но той почти нищо не подозираше. Шестмесечното му пребиваване с осигурени храна и подслон и без да изпитва трудности в Бяла черква беше усилило самоувереността му до безгрижност. Силно погълнат от грижи и задачи от съвсем друго естество, на него му оставаше малко време да мисли за тая дреболия – личната безопасност. От всичките чувства страхът беше най-малко развит у него. Добавете към това и чувствата му към Рада – розовите очила, през които гледаше света.

Впрочем, сега той не беше съвсем спокоен, защото, като излязоха от кафенето, каза на доктора:

– А как мислиш? В Стефчовото заплашване има ли нещо сериозно?

– Стефчов ти има зъб на тебе и ако можеше да ти стори зло, какъвто е мазник, той досега щеше да го направи. Той не би се задоволил с интриги.

– А този Мунчо, какво значат тия негови комедии? Мен започва да ме притеснява.

Докторът се изсмя.

– Не ставай дете!

– Да, това не заслужава внимание, но Стефчов – Стефчов да не би да знае нещо?

– Какво може да знае той? Навярно Хаджи Ровоама му е пуснала пак някоя муха за нас. Ти знаеш, че тая бърбица без глупави измислици не може да мине един час.

– Не, тя е опасна вещица и може да подуши (да усети) онова, което друг трябва да види или да чуе. Тя е наставница и съветничка на Стефчов, а едновременно с това е господарка и потисница на Рада.

– Тя беше пуснала слуха – помниш ли? – за тебе, че си шпионин. Аз ти казвам, че само си говори.

– Но тя беше казала за теб нещо друго, което е вярно. Впрочем, на нея повече ѝ се отдават женските клюки и интриги. Да, ти знаеш ли? Стефчов ще се стодява утре.

(Годешът е старинен обряд. В дама на момичето отиват специално изпратени хора, които се наричат „годежари“. Те трябва да поискат мамата от нейните родители. Пратениците отиват по тъмно, за да не ги види никой, ако бъдат върнати. Годешарите съобщават решението на онези, които са ги изпратили и затова задачата им е много важна. Когато родителите на девойката дадат позволение си, двата рода могат да се срещнат, а бъдещите годеници – да се видят понякога за първи път.)

На доктора му се поизмени лицето.

– За Лалка?

– За нея.

– Откъде знаеш?

– Рада разбрала... Хаджи Ровоама е сватовницата, естествено. Годешници *(годежарите, хората, изпратени у мамата от страна на момъка да уговарят за годеш)* са: Хаджи Смион, тоя вездесъщ хамелеон *(човек, който постоянно се приспособява към обстоятелствата и променя поведението си според тях)*, и Алафрангата.

Докторът не можа да скрие вълнението си. Той ускори стъпките си. Огнянов го погледна учуден.

– Ти не беше ми казал, докторе, че сърцето ти не било свободно.

– Аз обичам Лала – отговори мрачно Соколов.

– Тя знае ли?

– И тя ме обича, или по-точно, повече ме харесва от Стефчов. Не вярвам да има у нея по-дълбоко чувство. – И неволно по лицето на доктора се появи червенина.

– Е, за твое щастие или нещастие, то е по-дълбоко, отколкото мислиш, приятелю, аз знам това добре – каза Огнянов, като гледаше съчувствено приятеля си.

– Откъде знаеш? – попита докторът зачервен.

– От Рада. Ти знаеш, че те са приятелки. Лалка ѝ изказва душата си. Ти дори не знаеш колко сълзи е проляла, когато те откараха в К., и каква радост е била, когато са те освободили. Рада е видяла всичко това.

– Невинно дете е – каза докторът глухо, – ще я убият, ако я дадат на този.

– Защо не я поиска досега? – попита Огнянов със съчувствие.

Докторът го погледна учудено.

– Та ти нима не знаеш, че баща ѝ не иска да ме види?

– Открадни я тогава!

– Сега? Когато готвим въстание? То може да избухне след две години, а може и утре, кой знае? В такива мътни времена дори не искам да мисля за женене... и после, грехота ще бъде да увлека това момиче в нещастие.

– Това е вярно – издума замислено Огнянов. – Същата мисъл спира и мене да се венчая за Рада. С това бих я отървал, това прелестно сираче, от толкова люти огорчения и бих я направил щастлива... тя заслужава да е щастлива... Прелестно сърце, брате мой. Но тя се убива сега, тя е свързала съдбата си с мен. Бедната!

Облаци минаха по Огняновото чело.

Докторът не си даваше добре сметка за чувството, което изпитваше към Лалка. Той невярно каза, че в тия мътни времена не се решава да я вземе. Истинската любов не знае премеждия и прегради. Той усещаше наистина нещо като любов към Юрдановата щерка, но това чувство беше още твърде слабо, то не беше страст, а симпатия случайна и без дълбок корен. Темпераментът му и разсеяният му весел живот го правеха неспособен за силна привързаност само към един предмет. Сърцето му се делеше и между бейовицата (жената на бей, на турския кмет), ако слушаме мълвата, и Клеопатра, и Лалка, и революцията, и кой знае още какво. Но сега след съобщението на Огнянов за Лалкината привързаност, което сладко и дълбоко погъделичка неговото самолюбие, и за нещастията, което застрашаваше Лалка, сърцето му се сви от ненадейна скръб и мъка. Стори му се, че той винаги е бил влюбен в Лалка и че не би могъл да живее без нея. Може би в него се пробудя егоизмът, дълбоко вроден в човешката натура. Може би искрена пламенна страст заговори в него, но той беше страшно смазан от мисълта, че Лалка завинаги ще бъде изгубена за него. Как да се отложи

този годеж? Как да се унищожи тоя съперник? Как да се спаси Лалка? Тия вътрешни въпроси се изобразиха твърде ясно по посърналото (*пребледняло, повехнало*) и мрачно сега лице на Соколов.

Огнянов го разбра. Мъката на доктора и съдбата на Лалка породиха у него силно съчувствие.

– Аз тоя негодник ще ида да го извикам на дуел! Трябва да го убия! Иначе той ще убива други! – пламна Огнянов внезапно.

(дуел – идва от латинското duellum – борба между двама. Това е строго регламентиран (от дуелния кодекс) двубой между двама души, целта на който е да се удовлетвори желанието на един от двамата (на този, който извиква другия на дуел) да отговори за оскърблението, нанесено на неговата чест, като се спазват предварително уговорените и равни условия на двубоя. При дуела двамата стрелят един срещу друг едновременно и единият от двамата най-често бива убит или тежко ранен. В днешно време дуелите са забранени от законодателствата на повечето страни в света.)

Двамата приятели повървяха мрачно.

Огнянов се спря с решителен вид.

– Искаш ли да ида да му кажа да си наляга парцалите (*да си трае*) и да му ударя плесница наред кафенето? (*Повод за дуел най-често става публично нанесена обида, опозоряване като например удръянето на плесница.*)

– Той ще я преглътне, както и другите. Той е безочлив човек. А това няма да помогне.

– Ще го опозоря поне.

– Пред Юрдан Диамандиев плесница не опозорява.

– Пред момичето, то ще чуе (*ще бъде опозорен пред годежницата си, която ще чуе за случилото се*)!

– Лалка не я питат, пък тя благоговее (*почита, прекланя се*) пред волята на баща си – отговори докторът меланхолично и подаде ръката си.

– Отиваш си? Е, довечера ще идем у поп Ставри?

– Не ми се ще, иди сам.

– Не, трябва да идем. Дадохме дума. Поп Ставри е неодялана глава, но честно сърце. Пък и там можем да измислим нещо.

– Добре, ще те чакам у дома тогава.

И приятелите се разделиха.

Огнянов отиде в училището. В учителската стая намери само Мердевенджиев, дълбоко зачетен в една турска книга. Огнянов не го поздрави. Той усещаше, още отначало, някакво неприятно чувство при вида на тоя момък, посветен от една страна на църковното пеене, а от друга страна – на Свещеното писание, две съмнителни свидетелства за развитието на мозъка. Писмото му до Рада пък превърна това неразположение в отвращение към църковния певец което се увеличи при виждането на неговото лакействане (*слушване, подмазване*) пред Стефчов. Огнянов се разхождаше живо из стаята, като пухаше големи облаци дим от цигарето си, зает в разговор с доктора, без да обръща внимание на апатичното (*изпълнено с безразличие*) и заспало лице на църковния певец, наведено над книгата. Внезапно зърна на масата новия брой от в. „Дунав“, единствения вестник, който се получаваше в града, от Мердевенджиев, за неговите турски приятели и поддръжници.

(Вестник „Дунав“ се издава в Русе (1864–1876) на български и на турски език. Това е вестник на турското правителство, който защитава интересите на Османската империя от позициите на централното турско управление. В редакцията са назначени и български преводачи, които правят новините достъпни за българските читатели.)

Той хвърли разсеян поглед на българския текст и когато щеше да го захвърли, вниманието му се спря на едно заглавие с едри букви. Той прочете, попарен, следното:

„Избягал затворник от Диарбекирската крепост: Иван Краличът, от Видин, Дунавска област, на 28 години, висок ръст, черни очи, къдрава коса, мургав цвят на лицето, за участие в смутовете *(бунтовете)* на 1868 г. осъден на доживотен затвор в Диарбекирската твърдина *(крепост)* и избягал от нея през март тази година, влязъл пак в държавата на Негово Императорско Величество, издирва се от властите, на които са дадени нужните указания за това.

(Под „смутовете на 1868 г.“ се имат предвид усилените през тази година действия на българските въстанически отряди.)

Верните царски поданици се задължават между другото, под страх от строго наказание за неподчинение и липса на съдействие, да съобщават за или да предадат на законната власт споменатия избягал престъпник, щом го познаят, за да изтърпи заслуженото наказание, според справедливите императорски закони.”

При цялата сила на волята си Огнянов не можа да се удържи спокоен пред този чужд човек: лицето му се промени, устните му пребледняха. Изненадата беше много неочаквана.

Той хвърли бърз поглед към Мердевенджиев. Църковният певец, все в предишното неподвижно положение, стоеше над книгата. Вероятно, той не забеляза нищо от вълненията на Огнянов, а надали бе обърнал внимание и на статията, която сама по себе си беше безинтересна.

При тия успокоителни предположения хладнокръвието на Огнянов се възвърна малко. Първата му мисъл беше да унищожи тоя опасен глашатая, който докладва всичко на турците.

Той преодоля отвращението си към църковния певец и се унизи да заговори с него.

– Бай Мердевенджиев – каза той спокойно, – чели ли сте вестника? Остави ми го, да го прегледам у дома. Хрониката му е много любопитна.

– Не съм, но го вземете – отговори църковният певец лениво и продължи пак четивото си.

Огнянов излезе със зловещия „Дунав“, единствения брой, който се получаваше в Бяла черква.

XXI. КОЗНИТЕ

(козни – тайни, коварни замисли и интриги)

Кириак Стефчов и днес, в кафенето, изостави бойното поле, но с намерение да се върне и да се хвърли по-ожесточено срещу противника си.

Страшната му омраза срещу този човек, подхранена и от нещата, които се случваха, заглуши в душата му малкото честни чувства, задавени в бурена на низките инстинкти. Днес, в кафенето, за първи път му хрумна жестоката мисъл да погуби неприятеля си чрез едно предателство. А той имаше данни и средства за него. Малките интрижки и клевети, които сееше за него, не помагаша. Напротив, Огнянов ги разбиваше победоносно и растеше още повече в очите на света. В това го убеди особено застъпничеството на публиката при представлението на Геновева. Да беше Михалаки Алафрангата, той би извършил предателство със спокойната съвест, че прави нещо добро. Но Кириак, при всичката поквареност на душата си, чувстваше още гнусотата на това дело, само че нямаше сила да се въздържа от него. Бясната жажда за отмъщение го изгаряше. Той реши да го извърши, без да излезе наяве.

– Да, тоя вагабонтин *(безделник, непочтен човек)* не се казва Огнянов, нито е от Лозенград, първо. Второ, той е бил гоненият в Петканчовата улица, а не други, и бунтовните книжа са били негови. Доктор Соколов наистина е бил тогава при туркинята, жената на бея. Хаджи Ровоама има право. На мен ми загатна такова нещо и наш Филю пандуринът *(пазачът, бодигардът)*. Жената на бея е скрила и книжата *(писмата, документите)*... Как? – Не зная. Трето... но него след малко ще го узнаем. И то е най-страшното – то ще го прати вече не в Диарбекир, а на възето... Аз ще съсияя тоя нехранимайко!

Той отиваше към монашеския метох, където беше назначил среща с Мердевенджиев.

– Ти си била права, госпожо – каза той на Хаджи Ровоама, като влезе при нея.

– Господ да те благослови, Кириак, а аз пък досега мислех, че малко не съм права – каза тя шеговито, но разбра добре за какво ставаше дума.

– Какво те гони, та пъхтиш като духало *(духалото е приспособление за раздуване на огън, обикновено е кожен мех)*?

– Карах се преди малко с Огнянов.

– Тоя проклети син е завъртял ума на нашата наивна Рада – кипна калугерицата *(монахинята)*. – Дава ѝ някакви бунтовнически песни да учи. Какво е това пристрастие? Бунтовническите песни сега ги пеят дори бабите. Тук са дошли с плякосване и пожар да оправят света! Едни да събират като мравки през целия си живот, да просят, да трупат, да пълнят, а други – да превръщат всичко в пепел и прах... И на това хора ли му казваш! Сополанковци са всички... и нашата Рада и тя! Света Богородице, утре ще стане и тя втора Христина, да прибира комити *(да ками в дома си бунтовници, въстаници)* и да се гаврят с нея и циганите. На, и завчера какви гнусотии са се пели в театъра. Турците не виждат ли какво става!

(и тя втора Христина... – вж. пояснение в глава X, ЖЕНСКИЯТ МЕТОХ, Част Първа.)

– Скарах се много лошо с Огнянов и реших вече да го съсия – каза Стефчов сърдито. Но като се сети, че е неуместно да се доверява на бъривата монахиня, той добави: – С други думи полицията ще се заеме с тази работа. Само, госпожо, мълчание.

– Та ти поне ме знаеш.

– Знам, затова казвам: мълчание. В това време се чуха стъпки на пруста *(в помещението с дъсчен под между/пред стаяте, в коридора)*. Стефчов погледна от прозореца и каза радостно:

– Мердевенджиев иде! Е? – попита той църковния певец, който влезе бързешката.

– Мишката е в клопката – издума Мердевенджиев, като си развиваше шала от врата.

– Как? Издаде ли се?

– Пребледня, презеленя, притрепера... Той е!

– А какво каза?

– Поиска ми да го прочете насаме, вкъщи. Това става за пръв път, досега той го презираше *(този вестник)*, както презираше и мене.

Стефчов стана прав и изпляска с ръце.

– Какво? – питаше го Хаджи Ровоама в недоумение.

– А той не се ли сети за примката *(за това, че сме му скроили номер и го наблюдаваме какво прави)*? – питаше Стефчов.

– Ни най-малко. Аз се преструвах, че чета и че нищо не виждам, но всичко видях: мечката спи, ама ухото ѝ шава – допълни гордо Мердевенджиев.

– Bravo бре, Мердевен! И сатирите бяха майсторска работа. Ти умееш да пишеш, имаш дар слово.

– Ама не ме поставяйте и занапред в неудобно положение. Ти поработи за мястото, което се отваря. *(Ти сам поработи за мястото, което се отваря. – става дума за издигането на Стефчов по служба в рамките на турската администрация.)*

– Бъди спокоен.

Църковният певец благодари с ръка, по турски.

– Аз мисля да подхлъзна и тоя Попов. Гледа те като бик и е вярно куче на Кралича *(на Бойчо Огнянов, известен още и като Иван Краличът)*.

– Кой е този Краличът? – попита пак Хаджи Ровоама, учудена, че за пръв път тя не знае нещо.

Стефчов, без да ѝ отговори, гледаше разсеяно през прозореца, зает вътрешно с мислите си.

– Ха, ти знаеш ли? Вчера епитропите *(църковните настоятели, влиятелните граждани, които се грижат за църквата)* идваха в училището – обади се Мердевенджиев.

– Кои?

– Всичките. Михалаки предлагал да му обявят, че е изключен *(да му кажат, че е уволнен от работа като учител)*. Но другите го защитили. Марко Иванов най-силно. Само забележка му направили за песента. Нищо не излезе, с една дума.

– Бай Марко поддържа близки приятелски отношения с този Кралич, ама един ден горчиво ще му излезе. Защо се пъха и тоя простак?

– А Мичо?

– Бай Мичо, и той е за Огнянов.

– Разбира се... гарван гарвану око не вади. И Мичо, където седне и където стане, все правителството псува, както Марко псува вярата му.

– Търколило се гърнето, та си намерило захлупката *(хората, които си приличат, се привличат; двамата са се намерили)* – избъбра Хаджи Ровоама.

– Ами Григорът? Ами Пинков?

– И те правят, каквото си знаят.

– Аз, да ме вземат дяволите, ако не затворя това тяхно училище! Само бухали и кукумявки ще мътят в него! – извика Стефчов разярен, като крачеше бързо назад и напред.

– Тъй, тъй, вържи попа да е мирно селото *(в наше време може да се каже: „отсрани лидери и групата ще се разпадне“)*! От тия училища излизат всички развратителни и бунтовнически песни – отзова се калугерицата *(монахиня-та)*. – Ами кой бе тоя Кралич, Кириак?

– Кралич? – Кралче, бъдещето кралче на България – отговори той иронично.

Мердевенджиев си взе феса и отвори вратата.

– Па не забравяй моята работа, Кириак! – продума той умолително, като излизаше. Горкият църковен певец мислеше, че се касае просто за изключването *(от работа)* на Огнянов, чието място ламтеше *(силно желаше)* да заеме.

– Щото е попово, то е готово... *(Не се притеснявай. Това, което е предназначено за теб, ще бъде твое.)*

Стефчов остана сам с калугерицата, за да разговаря за едно друго важно събитие: за годявката *(годенка)* си с Лалка...

Когато се стърни, той тръгна към конака *(кметството)*.

В Пиперковата улица срещна Михалаки Алафрангата.

– Къде? – попита го той.

– Ти знаеш ли? Вестник „Дунав“ сваля съвсем маската на Огнянов: изобразява го цял! Той бил избягал от Диарбекир и го търсят под дърво и камък... Аз се заклевам, че той е... И името му било друго.

– Какво говориш, Кириак? Тоя човек е опасен, ще изгори и невинни хора... Аз добре предлагам вчера да го изгоним – той не е за нас, тоя човек... Къде отиваш? Докладвай това на бея да вземе мерки...

– Не е моя работа, аз и вестника го нямам, той е у Мердевенджиев и Мердевенджиев знае... – отговори Стефчов хитро, като искаше да остане на завет *(на безопасно място, защитен)* от подозренията в предателство. Той каза за църковния певец, като нарочно спомена името му.

– Кажки, кажки, ще сториш голяма услуга на населението – повтори Михалаки съвсем просто и естествено, както би казал на Стефчов, че е дошла хубава риба на пазара, да иде да си купи. – Е, аз утре с Хаджията отиваме у дядо Юрдан... Аз още отсега ти честитя. Работата е сигурна, ще стане. – И Михалаки го стисна за ръката.

– Мерси, мерси.

Стана много тъмно. Стефчов и Михалаки си шепнаха още известно време в тъмнината и се разделиха. Стефчов си тръгна по пътя, като тананикаше някаква любовна турска песен. Той отиваше към конака.

XXII. НА ГОСТИ У ПОП СТАВРИ

Вече беше тъмна нощ, когато Соколов и Огнянов се упътиха към поп Ставревата къща.

Тя беше почти накрай града. Двата приятели изминаха няколко тъмни улици мълчешком. И двамата бяха затънали в размишления. Огнянов беше унищожил в „Дунав“, единствения брой в града, а това го беше поуспокоило. Той, и по-после, не отбеляза у Мердевенджиев нещо обезпокоително. Освен това беше станал неизразимо дързък, дързък до безумство. Това се случва с всички ония, на които опасностите и рисковете са станали стихия. При все това, тънък облак от съмнение смущаваше душата му. Не ще ни дума, че докторът беше по-силно угрижен... Движението намаляваше, колкото се отдалечаваха от центъра на града. Тесните и криви улици ставаха глухи и безлюдни. Само кучешките лаеви нарастваха.

– Бре, какво има там? – попита докторът, като посочи една човешка сянка, изправена до каменната ограда. В същия миг непознатият хукна нататък.

– Уплаши се тоя господин! Дай да го погнем, да го питаме защо не приема да му кажем „добър вечер“ – каза Огнянов и хукна след него.

Докторът не беше разположен сега за такова упражнение, обзет от тежката си грижа, но хукна и той.

Непознатият бягаше много бързо. Явно не бе чист човек или се уплаши от нечисти. Той скоро взе преднина над гонителите си, защото, ако дързостта дава криле на рамената, страхът ги слага на краката. Скоро другарите видяха, че гонят вятъра. Непознатият се беше вмъкнал в някоя врата и никакъв шум не се чуваше. Те се изсмяха сега.

– Защо гонихме този човечец? – попита докторът.

– Подозирах, че е някой агент на Стефчов ... те вечер разпространяват листовките, които усмиват Огнянов. Искане ми се да подхване ръчицата на някого.

Соколов продължаваше да върви замислен.

– Докторе, къде се запиля? Тук е вратата на попа – извика му Огнянов като почука на вратата.

Разсеяният доктор се върна назад.

Вратата се отвори и тъмната фигура на дядо поп се изпречи там.

– Почукайте, и ще ви се отвори! Влизайте! Докторе! Графе! – избърборва поп Ставри весело.

Както казахме, на Огнянов му остана името „Граф“ и само беят го наричаше консул. Съчувствието, което Геновевиният съпруг възбуди в театъра, се прехвърли и върху самия Огнянов в реалния живот. Децата тичаха след него и викаха: „графът, графът!“, и отиваха при него да ги милва по бузите. Дядо поп отначало ръмжеше против него, но от представлението Стефчов изгуби в него един съюзник.

Из стаята на чардака (*дървения балкон*) се разнасяха звукове от флейта.

Когато попът въведе гостите в голямата стая, те зърнаха там доста гости. Между тях – Кандов, Николай Недкович и Слепецът. Здрависаха се. Ганчо, синът на попа и другар на Бойчо, донесе още ракия и мезе – зелена трушия, нарязана, полята със зехтин и посипана щедро с червен пипер. Флейтата беше млъкнала.

– Колчо – обади се Николай Недкович, – я карай!

Колчо подхвана пак и изсвири много сполучливо няколко европейски мотива.

– А бе я дайте ракийца и мезенце, да оправим гласа на свирката, забравете ме – каза той, като спря.

– Добре правиш, Колчо. „Който си проси, той си носи“ (Който умее да поисква, той получава.) – каза попът.

Огнянов му наля и подаде мълчаливо. Той го полипа за ръката, позна го и каза:

– Бай Огнянов, нали? Благодаря, другите ви викат граф, но една малка причина ме задържа, та не можах да ви видя като граф в театъра.

Гостите се спогледаха усмихнато.

– Бай Колчо, изпей ни веселата песен за монахините – помоли го Огнянов усмихнат.

Колчо прие тържествен вид, изкашля се и започна, като подражаваше на стария църковен певец Хаджи Атанасий:

– Благослови, господи, праведници твои: госпожа Серафима и кротка Херувима; черноока София и бяла Рипсимия; дебела Магдалина и сухата Ирина; прекрасната Еноха – светило на метоха; госпожа Парашкева – незлобивата дева; и Хаджи Ровоама – безгрешната мадама.

Колчо изреди докрай калугериците (монахините), като им прикачваше противоположни епитети на техните истински качества.

(Епитетът е художествено-образно определение, подчертаващо най-съществен признак на предмет или явление; прилага се, за да предизвика у читателя ярък образ на човек, вещь, природен обект и др.)

Дружината се смееше гръмогласно.

– Хайде, хайде, сядайте на софрата (вж. картинния речник)! Какво им се насмивате на божите жени? – скара се шеговито попадията.

Насядаха всички около презръчника.

(презръчник – дълга кърпа, постлана на маса или на земята, върху която се слагат ястията, хлябът и приборите за хранене)

Дядо поп благослови вечерята и гостите взеха да отдават подобаващата ѝ чест, с изключение на Соколов, който изпитваше вътрешно безпокойство. Пред дядо поп стоеше исполинско стъкло (голяма бутилка) с кехлибарено вино, за да разлива благодат наляво и надясно.

– „Вино веселит сърдце человека и тело укрепляет!“ (рус. „Виното весели човешкото сърце и укрепва тялото!“) – казваше той, като доливаше чашите.

– Графе, пий! Николчо, сръбвай както трябва! Кандов, жули, ти си руски човек! Докторе, дръпни по-издебело, това не е лекарство, а дар божий. Колчо, пийни, пийни, чадо мое, после ще ни изпееш влашката „Лино, Лино, вай де мине“ (рум. „Лино, Лино, сла при мен“).

С такава оригинална команда развеселеният дядо поп уголяваше и възбуждаше *(задоволяваше и отново поразяваше)* жаждата на гостите и чашите се кръстосваха, пресрещаха, чукваха и играеха кадрил *(старишен танц, в който двойките танцуващи сменят състава си)*.

След вечерята разговорите бяха въодушевени и разнообразни. Говори се, естествено, за „Геновева“ и за освиркването от страна на Стефчов *(Тук става дума за освиркването на Осияновата игра, направено от Стефчов по време на тетразното представление на „Геновева“, описано в глава XVII. Представлението.)*, с която дядо поп се отнесе безцеремонно. Осиянов изкусно пренесе разговора на по-незлобна почва, например, тазгодишния спор *(тазгодишната отлична реколта)* на виното. Дядо поп се намери в стихията си, като риба в морето, и изреди по-тънко качествата на вината от всичките лозя. Виното от пиклиндолските *(от местността Пиклин дол)* лозя той смяташе за едно от най-хубавите вина в света.

– То грее като слънце, свети като злато, жълтее се като кехлибар, реже като бръснач. От такова вино пророк Давид се е подмладил. Десет капки от него правят човека философ, петдесет – цар, триста грама – светец! – разправяше възторжено поп Ставри така, че да потекат лигите и на един левантски постник *(левантски постник – средиземноморски отишелник; Отишелникът е човек, който се е изолирал от хората и се е отдал на пост, молитви и съзерцание. Изразът означава „така, че на всеки му се допиваше вино“)*. Той пухна с устата си от задоволство и свещта угасна.

– Дайте, запалете – каза той.

– Дядо попе, у теб има три неща – каза Колчо: – свещеник, свещник и свещ, ама аз нито едно не виждам, право да си кажам.

– А у тебе какво има, чадо? – попита попът, който не разбра тънката ирония.

– И у мене има три работи: Колчо, Голчо и Кьорчо! Дружината се изсмия на тия остроумни шеги. Скоро разговорът стана общ. Ненадейно на улицата се чу следващата весела песен. Вероятно някой гласовит хлапак я пееше:

– Кой ти купи герданчето,
Гюзел *(хубава)* Милке Тодоркина,
герданчето – сребърното?
– Купи ми го Кириакът *(Кириак Стефчов)*,
за моето бяло гърло,
аз да нося, той да гледа.
Кой ти купи фустанчето *(тънкия сукман)*,
Гюзел *(хубава)* Милке Тодоркина,
фустанчето – джамфезчето
(сукмана от тафта, от лъскава коприна)?
– Купи ми го Кириакът,
за моята тънка снага,
аз да нося, той да гледа.

Песента отмина и заглъхна в по-нататъшните улици. Но тя напомни за Милка Тодоричина, близка попова съседка. Милка беше хубавичко, но развалено (*покварено*) момиче, за което из градеца се носеха много истории и славата му растеше всеки ден, за развлечение на словоохотливите бърборани. Скоро измислиха и започнаха да пеят песен за Милка. Хората от махалата се мръщеха. Не им беше приятна тая съблазън в съседство: лошият пример е заразителен. Съветваха баща ѝ и майка ѝ да я венчаят за Рачко Лилов, бакърджийчето (*който търгува с медни съдове*), което лудеело за нея. Но неговият баща и майка не скланяха. Кой си даваше чедото за такава невеста?

– Ами пък Лило Бакърджията защо пък не позволява дори да се говори за това? – казваше жената на попа. – Че той за кого иска да ожени своя граплю Рачо? За чорбаджийска дъщеря ли или за болярска (*дъщеря на болярин, на аристократ*)? Милка – момиче младо, хубаво. Ех, грешило, бъркало от глупост, с времето ще поумене! Умът идва по-късно. Па като се обичат, нека се вземат. С обич и сговор да си живеят, както господ дал. Ами тъй по-хубаво ли е?

– А бе то момичето глупак, ама и него не го оставят на мира изкушенията на дявола – подзе дядо поп. – Всеки мръсник за него наднича, всяка песен за него приказва. Какво да се прави? Хората от едно правят сто, от мравката – лъв! И ето сега Милка Тодоричина е прочута! Аз казвах на баща ѝ да хване тоя мечи син, Рачко, когато дойде при момичето, па надве-натри да ги ожени и – свършена работа: бракът помага да се забрави онова, което е било преди това.

– Нали преди се говореше, че чорбаджи Стефчовият син щял да взема Милка? – попита една гостенка. – Тогава момичето беше още невинно.

– То за колко души пускаха слухове досега! Излезе само лошо име на девойката – обърна се една друга.

– Та знайте ли? Стефчов Кириак ще се годява за Лалка Юрданова? – обади се трета.

Тя думи промушиха с остър шиш доктора.

– То се знае, че Стефчов търси по-заможна и по-представителна жена – отбеляза попът.

– А Милка харесва ли Рачо? – попита Огнянов, за да отклони разговора.

– Нали ви казвам? Ходи скришом у момичето, както се казва – искат се. Не трябва да се бавят: да им метнат едно було, та да миряса светът. Боже, Исусе Христе, прости... сгрешихме се с мирски съблазни (*избърнихме грях, поддадохме се на съблазън*)... А утре е денят на Свети Андрей. Ганчо, налеп по едно от долноречното, че ни пресъхнаха гърлата. Анке, Михалчо, хайде вървете си, татовата, легнете. Вие сте малки деца.

(А утре е денят на Свети Андрей – Празникът на Свети Андрей е на 30 ноември. Свети Андрей Първозвани е християнски проповедник, първият от 12-те апостоли (общо са 13 – след предателството и смъртта на Юда е избран 13-ти апостол), брат на Свети Петър. Св. Андрей е най-видният проповедник на християнството в станащите по-късно български земи по Черноморието. В същия период Свети Павел проповядва християнството в Беломорието и Македония. Загива с мъченическа смърт. – по Уикипедия)

Децата станаха и се отдалечиха с недоволен вид. Тях живо ги занимаваха приказките за кака им Милка Тодоричина.

– Според мене, да оставят тая Милка свободна. Защо да я насилват непременно да се венчава? – каза Кандов.

Дядо поп изгледа Кандов.

– Как, да не се венчава? – попита в недоумение.

– Да я оставят свободна, и тя има човешки права – каза натъртено студентът.

– Ама как свободна? Да започне да води безпътен и разюздан (*неморален, неприличен*) живот ли? Да се разберем де!

– Странни понятия за човешките права – отбеляза Николай Недкович.

– Щом не стеснява свободата на другите, може да живее, както обича, няма нищо – обясни Кандов.

– И ако стане най-разкошна, пак ли няма нищо? – попита попът.

– Как най-разкошна?

– Република де! – поясни нетърпеливо попът.

Кандов го погледна в недоумение.

Недкович му разправи тихо значението, което попът произволно даваше на тия думи.

– Тук работата е за принципа – отговори важно Кандов. – Напредналите идеи на нашия либерален век се стремят да освободят жената от робската подчиненост на мъжа, наследство от варварските епохи.

– С други думи, какво излиза от това? – попита попът, който не разбра нищо.

Кандов продължи обърнат към Огнянов и Недкович:

– Съвременната наука признава на жената еднакви способности с мъжа и равни права с него. Тя е била до днес жертва на редица глупави предразсъдъци, които са стягали в железни окови волята ѝ. Тя е пъшкала под бремето на унизителни задължения, наложени ѝ от тиранията или животинските инстинкти на мъжете. Цяла върволица форми и узаконения са създадени за нея, за да я препъват на всяка стъпка в живота!

Кандов говореше с убеждение. Той беше честно сърце. Безразборното и безкритично четене на неосъществими теории на разни социалистически доктринери (*доктринерите са хора, които безрезервно следват определени теории, без да се съобразяват с действителността*) бяха се объркали в него понятията за истина и лъжа; звучните слова и добре звучащите модни фрази значеха за него повече от реалната правда на живота; но той беше поразен от новостта им и желаше да блесне с тях. Кандов страдаше от болезнения идеализъм на средата, където бе живял досега. За да се отрезви, беше достатъчно да постои известно време в България.

– И какво означават, кажете ми – продължи студентът, – ония гръмки думи: целомъдрие (*запазена девственост до брака*), брак, съпружеска вяност, свещените задължения на майката и други нелепости? Просто експлоатация на слабостта на жената!

– Сякаш го чете на книга! – прошепна си попът.

– Господин Кандов – възрази Недкович, – всеки разумен човек съчувства на идеите, които изказахте в началото. Но вие правите опасен скок и падате в безумна крайност. Вие отхвърляте законите – не на мъжа вече, а на природата; вие подравяте вечните основи, на които стои човешкото общество. Какво ще стане в света, ако унищожим брака, семейството, майката и отнемем на жената високото ѝ призвание *(мисия, предназначение)*?

Тук дядо поп разбра и се намуси.

– Аз искам свободата ѝ.

– Пардон, вие искате упадъка ѝ – обърна се Огнянов.

– Господин Огнянов, чели ли сте философите, които са писали по женския въпрос? Съветвам ви да ги четете.

– Кандовче! Кандовче! – обърна се попът. – Ами ти чел ли си евангелието *(част от Новия Завет на Библията, съдържаща разкази за живота и учението на Исус Христос)*?

– Чел съм... някога.

– Ти знаеш ли там, дето казва: „Вие, жените, покорявайте се на мъжете си, като на Господа“. И по-нататък: „Затова ще остави човек баща си и майка си и ще се прилепи към жена си, и ще бъдат двамата една плът“.

– Аз се основавам само на здравата наука, дядо попе.

– Ами от господьовата наука коя е по-здрава? – подзе сърдито дядо поп.

– Ти, Кандовче, тия протестантски мисли да ги извадиш от главата си, дядовата. Бракът е тайнство велико. Без брак може ли бе, синко? Тогава защо е черквата, защо е вярата, защо са свещениците, щом хората ще се развъждат като свинете – без венчавка, без благословия божия?

(Протестантите са християни, които значително опростяват църковните ритуали и намаляват правомощията на свещениците.)

(Бракът е тайнство велико. – Православната църква има седем тайнства: кръщение, миропомазание, причастие, покаяние (изповед), свещенство, брак и елеосвещение (маслосвет).)

Вратата се отвори и влезе Ганчо.

– Навън, у Милкини, има страшна врява – каза той.

– Каква врява?

– Не знам подробности – отговори Ганчо със заекване, – но ми се струва, че Бакърджийчето е затворено там. Цялата махала се е събрала.

– Ако е Рачко, сецям се какво ще стане – каза дядо поп. – Хайде, момчета, да идем да видим; може дядо ви поп да дотрябва там. Без попска благословия нищо не става. Нека Кандовчето да си говори. Когато той отиваше, аз се връщах *(Той е млад още, сега тегърва започва да разсъждава за неща, на които аз вече знам отговорите.)*

Всички излязоха.

XXIII. ДРУГ СЕ ХВАЩА В КЛОПКА

През няколко врати от поповата беше вратата на Милка Тодоричина. В тясното дворче, пред стълбиците, шумяха смесени гласове. Глъчката (*шумът от гласовете*) растеше всяка минута. Нови любопитни съседи увеличаваха навалицата, из която блещукаха две-три фенерчета. Мнозина се мъчеха да видят през прозореца затворените любовници. Милкиният баща викаше, майката говореше и се щуреше от място на място, като уплашена кокошка. Скоро дойде и Рачковият баща, разтласка тълпата, взе да удря вратата, за да извади сина си. Но няколко силни ръце го оттеглиха назад.

– Какъв е тоя зор! (*Защо е това напрежение, не може ли да се действа по-спокойно?*) – викаше той и пак се спускаше към вратата.

– Бай Лило, стой мирен – извика му един съсед, – нали виждаш каква е работата?

– Момчето ми! – пищеше Лиловица (*жената на Лило, майката на Рачко*). – Аз си не давам сина за такава кисца и вонта!... (*Аз не давам сина си на такава неморална жена, която води неприличен живот!...*) И тя се хвърляше като ястреб върху ония, които ѝ пречеха.

– Булке Лиловице – извика един груб глас, – щом е неморална и води неприличен живот, какво прави Рачко при нея? Тук ще го направим, както е обичаят.

– Какво ще го правите? Ще го бесите ли? Някого убил ли е? – И тя пак се хвърляше разрошена и обезумяла към вратата.

– Ще ги венчеем (*оженим*), както му е приликата (*както е правилно да се постъпи*).

– Аз не я ща тая вещица!

– Синът ти я щé – него ще венчеем.

Отчаяната майка не знаеше какво да прави. Тя усещаше, че тоя общ съд е по-силен от нея.

Тя започна да ридает:

– Изгориха детето ми! Покуси се животът ми!... Чума да я разкъса тая разбесняла кучка, дете помами сина ми!

Глъчката растеше заедно с навалицата. Сред размесения шум някои гласове се чуваха по-ясно, но всичките говореха в един дух:

– Венчило, венчило (*да ги оженим*)! Па всяко чудо за три дни – викаше един.

– Вържи попа, да е мирно селото – обади се друг махаленец (*съсед от махалата, от квартала*).

– Каквото е търсил, намерил го е – казваше трети.

– Чакай да видим, тя да не го е викала?

– А бе момчето я искаше, бе!

– Щом е така, защо е този шум?

– Чакат от конака да дойде човек, та да отворят.

– Ето полицейският началник дойде – извикаха.

Шериф ага с двамата бодигардове разтика тълпата.

– Сега тук да ги венчаем – изрева някой си.

– Не, първо ще ги заведем в турската баня, за да се изкъпят – отзова се Ганчо Паякът.

– Не ще много труд, уважаеми. Тук да ги оженим криво-ляво, па да ни почерпят по едно вино – каза Нистор Фръкалцето.

– Повикаха ли попа? – питаше Генчо Стоянов.

– Тук е! – обади се дядо поп Ставри и се провря с гостите си напред. – Не се грижете, дядо ви поп знае християнския закон. Ганчо, иди ми донес патрахиля и требника.

(патрахил, епитрахил – широка, дълга лента, която свещеникът надява на врата си по време на служба. Без епитрахил свещеникът не може да извършва богослужение.)

(требник – богослужебна книга с молитви и описание на църковните обреди)

В това време вратата се отключиха.

– Излезте! – извика онбашията *(полицейският началник)*.

– Милке, Рачко! Излизайте – извикаха и други.

Тълпата се притискаше около полицейския началник. Всички се напъваха да видят момчето и момичето, сякаш не ги бяха виждали друг път. Фенерите се издигаха над главите и осветяваха добре отворената врата. Показа се най-напред Милка. Очите ѝ гледаха надолу от срам. Тя беше зашеметена и дори не отговаряше на майка си, която ѝ говореше нещо неразбрано. Само веднъж тя вдигна очи и погледна удивено и уплашено. Сега Милка беше още по-хубавичка и привлече на своя страна симпатичните на сърдитите съседи. Младостта и хубостта обезоръжиха веднага озлоблението на тълпата. По много лица се четеше прошка.

– Булче и половина ще бъде! – каза един.

– То наистина добре стана, както стана. Нека да бъдат честити! – каза Нистор Фръкалцето.

Поп Ставри стоеше отпред с гостите, от които някои не познаваха момчето.

– Рачко, излез и ти! – извика дядо поп, като назърташе от вратата в тъмната стая.

– Не се срамувай, байовата, излез – казваше друг. – То вече всичко ще простим и дядо поп ще ви благослови на веки веков.

Кандов се обърна към другарите си.

– Трудно положение – каза той тихо. – В такива минути човек остарява с десет години.

– Оригинален народен обичай – продума Недкович. – По-оная неделя пак тъй венчаха едни любовници.

– Този обичай мирише малко на насилие – отбеляза Огнянов.

Момъкът не излизаше.

– Нали е вътре? Защо не излиза? – попът попита Милка.

Тя клюмна утвърдително и погледна учудено към стаята.

Онбашията *(полицейският началник)* го хвана нетърпение:

– Излез бе!

И други гласове извикаха Рачко. Навалицата се притискаше напред. Любопитството беше също така трескаво, както в театъра, когато зрителите очакват вдигането на завесата.

Тук завесата беше вече вдигната – очакваха само героя. Но той не се появяваше.

Тогава полицейският началник влезна и тълпата нахлу след него. В ъгъла стоеше момъкът, неподвижен.

Но той не беше Рачко Бакърджийчето.

Там стоеше Стефчов.

Всички останаха втрещени на местата си. Полицейският началник се отдръпна назад. Той не вярваше на очите си. Не вярваха на очите си и другите. Поп Ставри изпусна патрахиля (*дългата лента, надяната на врата му за църковно богослужение*). Другарите му се гледаха изумени. Соколов вперил злобен, тържествуващ поглед към противника си. Злорада усмивка оживи лицето му. Той гълташе с наслада зрелището на тоя съкрушителен позор. Стефчов, смазан под толкова погледи, засрамен, изгубен, унищожен, не приличаше на себе си. Той се озърташе плахо, плахо. „Стефчов, Стефчов, Стефчов!“ – шепот разнесе името му нататък. Той се озърна пак, сякаш търсеше да се потули някъде или да потъне в земята.

Как се оказа той там? – По един случаен и нелеп начин.

Тая вечер, като се раздели с Михалаки, той продължи пътя си към конака. Когато дойде до вратата му, той се спря смутен. Колкото и да беше тъмна и ожесточена душата му, българското чувство се пробуди там и запротестира. Той се уплаши от постъпката си и я отложи за утре, за да я извърши при по-голяма смелост.

Тогава отмина конака и се упъти към един свой роднина в края на града, но не го намери и тръгна назад по улицата. Тогава именно той срещна в тъмнината доктора и Огнянов, които инстинктивно позна – гузен негонен бяга (*който се чувства виновен, бяга, без да го гонят*) – и в безумен страх хукна назад.

Когато минаваше край Милкината порта, той несъзнателно я бутна, за да потърси убежище, и се сгуши в гъстия бурен на двора. Там постоя доста време, никакъв шум от улицата не чу. Една женска фигура мина през двора и се покачи по стълбата. Стефчов по походката позна Милка. Той пръв беше подлъгал Милка и след известно време я беше зарязал. От едно падане тя отиде на друго и тъй се подхлъзна надолу към пропастта на лошия морал и общественото неодобрение, която я влечеше неудържимо надолу.

Но днес, в навечерието на годежа си, той си спомни с безпокойство, че има у Милка няколко писъмца, с които тя можеше да му напакости, при известието за годежа му. Някой негов враг можеше лесно да насъска раздраженото момиче. И той, между другото, реши да вземе тия компрометиращи писма, ако може, тая вечер. Дебнешком отиде до вратата ѝ и влезе при някогашната си любовница.

Всички тия движения на Стефчов се наблюдаваха в това време от Милкиния баща – беше ѝ втори баща, – той причакваше там Рачко да дойде, за да постъпи с него по съвета на съседите. Но в тъмнината взе Стефчов за Бакърджийчето и го заключи при Милка. После се затича и повика близките съседи, а тях ги последва цялата махала.

Онбашията веднага се досети:

– Вървете си, господа, аз ще разпитам уважаемия господин в конака *(къметството)*! – извика той сурово на тълпата и хвана Стефчов за ръка.

– Не, не в конака! Тук го разпитайте – викаше някой отзад, който не беше разбрал, че вместо Рачко е хванат Стефчов.

– Стефчов беше! – казаха някои.

– Стефчов! Как?

Шумотевицата растеше.

– Че като е чорбаджийски син, какво? – викаше някой си. – И с него тъй, както и с Рачко – да не би да е нещо по-различен от другите?

– Все едно, да ги венчаем *(да ги оженим)*! – викаше друг.

– Ами той не е за това момиче – обади се един покровителски *(защитнически)* глас.

– А какво прави при него среднощ? Или чорбаджиите могат да се гаврят с чуждата чест, а законът е само за сиромасите?

Обадиха се още няколко гласа, които бяха на страната на Стефчов.

– На хамама, на хамама! *(Заведете ги в турската баня! – преди венчаване младоженците трябва да се изкъпят)* – отзова се Ганчо Паякът.

Огнянов каза тихо на полицейския началник:

– Шериф ага, отведи по-скоро негова милост. Толкова свят гледа, тежко нещо е.

Той забрави врага си и виждаше само жертва, смазана под позора. Той не можеше да понесе това зрелище на човешко унижение.

Полицейският началник изгледа подозрително Огнянов.

– Остави бе, що ти трябва! Нека се черви! – дръпна го отмъстителният Соколов.

Стефчов чак сега видя двамата си гонители. Хрумна му, че те са творците на опозоряването му; той видя усмивката им.

Адски гняв кипна в душата му и погледът, който им хвърли, би ги уплашил, ако бяха го забелязали.

Полицейският началник поведе Стефчов.

– Отстранете се – извика той, – това не е ваша работа. Вие търсехте тук Бакърджийчето. Върви, уважаеми!

Тълпата им отвори път.

– Как стана тая работа? – попита го тихо и с искрена загриженост Шериф ага.

– Огнянов и Соколов ме предадоха – пришушна Стефчов.

Навалицата се повлече след тях.

– Тук го дайте, това момиче остава на пътя, само смъртта му остана! – викаше Иван Селямсъзът, който току-що бе дошъл.

Присъстващите роптаеха високо, но протестът им против това отвещане се простираше дотам.

– Що мълчите бе? Обадете се бе, хора! – викаше Селямсъзът с гръмоподобния си глас. – Или чорбаджи Стефчовият син ви е накарал да замълчите!

Селямсъът отдавна мразеше Стефчов. Но гласът му не привлече никого на негова страна. В това време други се трупаха при стълбите. Там поливаха с вода Милка, припаднала, силно уплашена.

Нешаството момиче не можа да издържи по-дълго време тия съкрушителни вълнения, които го сломиха завинаги. Народът се разотиде недоволен.

XXIV. ДВЕ ПРОВИДЕНИЯ

Сутринта беше празник. Игумен Натанаил държеше проповед в манастирската черква, при аналоя и допяваше тропара си *(църковната си песен)*.

(аналой – висока и тясна масичка с наклонена повърхност, върху която се слагат икони или богослужебни книги, от които се чете по време на църковна служба или около която се извършват църковни обреди)

Някой го дръпна.

Отпреде му стоеше Мунчо.

Игуменът го погледна строго.

– Какво искаш, Мунчо? Хайде върви си! – скара му се той и се обърна да продължи църковната си песен.

Но Мунчовата ръка го стисна втори път силно за лакътя и не го пукаше. Той пак се обърна разсърден и тогава видя, че Мунчо беше силно разпъхтян. Очите му блестяха и в тях се четеше някакъв страх и цялото му тяло трепереше.

– Какво има, Мунчо? – попита строго игуменът. Мунчо завъртя страшно глава, изпули още повече очи, напъна се и със сила проговори:

– Р-у-с-и-а-н при воддд-е-ницата. Турр-рци! *(Руснакът е при воденицата. Турци!)* – И вместо да продължи думата си, той направи движение с ръцете си, сякаш копае.

Игуменът отначало го изгледа втрещено, и изведнъж ужасен проблясък озари ума му. Мунчо трябваше да знае какво има закопано при воденицата. А понеже спомена тук и Русиана *(руснака)*, трябва да знае цялата тайна. Как? – Той не разбираше. Той разбра само едно: че тайната вече е известна на властта!

– Бойчо е в опасност! – пошепна си Натанаил с отчаян вид, като забрави и църковната си песен, и пеенето си, и не виждаше отец Гедеон, който при отсрещния аналой *(до отсрещната масичка за поставяне на богослужебни книги)* отчаяно му махаше и смигаше, за да го подсети, че е негов ред. Натанаил хвърли очи към олтара, където Викентий беше зает с църковната служба, заряза отец Гедеон да се разправя, както знае, с църковните песни и излезе от църквата. След миг се озова в обора, където бе конят му, в следващия момент вече препускаше като стрела към града.

Тази сутрин имаше силен студ и фъртуна *(снежна буря, придружена с вятър; виелица)*. Нощес бе паднал сняг и побелил тревите и клоните на дърветата.

Игуменът немилостиво бодеше търбуха на враното си *(с черен, лъскав косъм)* конче, от отворените ноздри на което излизаха облаци пара. Той бързаше да спаси Огнянов, ако още имаше време. Той знаеше, че пръснатата мълва, с която обясняваше изчезването на двамата ловци, беше намерила почва и бе отстранила всяко подозрение. Кой го пробуди сега у бездейния началник на полицията? Непременно някое предателство. От кого – не можеше още да се сети. Може би Мунчо беше предателят – ако той изобщо знаеше за случилото се – но не вярваше, че е Мунчо, защото знаеше как идиотът обожаваше Огнянов. Нима несъзнателно го е издал? Но предателство имаше. И то трябваше да има ужасни последствия за Огнянов.

Петнайсетте минути, които бяха необходими, за да се отиде до града, той ги взе за четири. Конят беше целият в пяна *(пенеше му се устата)*. Той го остави по пътя у брат си и пеша отиде до Огняновото жилище.

(конят беше целият в пяна – Конете не могат едновременно да дишат и да гълтат. Когато конят работи активно или прелуска, неговото дишане се усилва многократно, увеличава се и неговата честота. За коня е много трудно да направи пауза и да глътне натрупаната слюнка. Пяната всъщност е разбитата слюнка, която излиза от устата на коня и се натрупва. В този случай, както твърди авторът, конят е бягал много бързо и е изминал за четири минути разстояние, което конете обикновено изминават за 15 минути.)

– Тук ли е Бойчо? – попита тревожно.

– Излезе. Точно преди вас дойдоха полицаите и го търсиха навсякъде. Какво искат от него тези негодници? Сякаш човек е убил! – отговори разсърден стопанинът.

– Къде отиде?

– Не знам.

– Лошо, но още има надежда – каза си игуменът и тичешком се запъти към доктор Соколов. Той познаваше Огнянов като човек, който не ходи често на църква и затова дори не помисли да го потърси в църквата. Като жина край Ганковото кафене, надникна, но не го видя там.

– От Соколов мога да узная къде е, ако вече не е в затвора – продума си Натанаил, като се втурна в двора му.

– Има ли някой тук, бабо?

– Няма никого, Ваше Високопреподобие *(обръщение към свещеник в звание архимандрит като израз на уважение)* – отговори бабичката, която шеташе в къщата и хвърли метлата, за да дойде да се поклони и да целуне ръка на духовника.

– Къде е докторът? – питаше той гневно.

– Не зная, отче духовниче – отговори жената, като заекваше и гледаше смутено пред себе си.

– Ах! – изпъшка игуменът и се запъти към вратата.

Бабата притърча след него:

– Чакай, чакай, отче духовниче!

– Какво има? – попита той с нетърпение.

Тя придоби тайнствен вид и каза тихо:

– Тук си е, ама се крие, че го търсиха преди малко пусти турци. Прощавай, отче.

– Той да не би от мен да се крие – защо не ми каза веднага? – избъбра игуменът и бързо мина през двора и чукна на портата, която докторът му отвори веднага.

– Бойчо къде е? – беше първата му дума.

– При Рада. Какво има?

Соколов усети, че ще научи по-голямо нещастие. Той беше пребледнял.

– Точно сега, в тази минута копаят при воденицата. Има предателство.

– Ах! Това е лошо за Огнянов! – с отчаян вид извика докторът. – Трябва да му съобщим по-скоро.

– Търсят го и у тях, но не са го намерили – продължи игуменът развълнуван. – Тичал съм с коня като вятър, за да пристигна по-скоро. Боже мой, какво ще стане с това момче! Закрилий го! Къде ще ходиш? – попита той учуден.

– Ще припкам (*ще отида бързо*) при Бойчо. Трябва да го спасим, ако не е късно – каза докторът, като отвори портата.

Игуменът го изгледа с още по-голямо недоумение.

– Ами нали и тебе те търсят? По-добре аз да ида...

Докторът направи знак с ръка:

– Немислимо е. Твоето появяване по това време при Рада в стаята ѝ ще бъде забелязано, ще бъде даже скандално.

– А ти ще им паднеш право в ръцете!

– Нека, но трябва да го предупредя по някакъв начин... За Бойчо е голямата опасност. Ще мина през по-затътените улици.

И Соколов изхвъркна.

Игуменът го благослови просълзен.

Докторът знаеше, че тая заран Огнянов щеше да бъде в девическото училище, което днес беше празно и където беше назначил среща на един писмоносец от П...ския комитет.

С няколко скока той се озова в черковния двор, без да го види полицейски човек, и се покачи по стълбата в девическото училище, където живееше Рада. Той се втурна в стаята ѝ като ураган. Неочакваното появяване на Соколов, и то по такъв начин, я поразиха.

– Идва ли е тук Бойчо? – попита той запъхтян, без да я поздрави.

– Сега излезе – отговори Рада. – Защо си пребледнял?

– Къде отиде?

– В черквата. Какво има?

– В черквата? – извика Соколов, без да ѝ даде обяснения, и отвори вратата да излезе. Но се оттегли назад поразен. Сега видя, че полицейският началник слага стража на черковните изходи.

– Какво ти е, докторе? – извика бедната учителка, като предчувстваше беда.

Соколов ѝ посочи през прозореца турските полицаи.

– Виж, пазят Бойчо. Той е предаден, Радо! Търсят и мене. Ах, нещастие, нещастие! – казваше той, като си хвана главата с ръце.

Рада се отпусна безсилна на дивана. Кръглото ѝ лице, пребледняло от страх, стана още по-бяло. То приличаше на мраморно.

Соколов се пулеше на прозореца (*Соколов се взираше, застанал до прозореца*). Той вече не можеше да се покаже пред заплетиетата (*турските полицаи*) и търсеше с поглед някой верен човек, комуто да поръча да каже на Огнянов за опасността, а умът му в същото време осъзнаваше колко голяма е тази опасност.

Ненадейно той видя господин Фратю, че минаваше под прозореца, за да влезе в черквата.

– Фрате, Фрате – извика му той тихо, – приближи се!

Господин Фратю се спря близко.

– Фрате, ти отиваш в мъжката черква, нали?

– Там, както винаги – отговори господин Фратю.

– Моля те, кажи на Бойчо, той е там, че заплетиета (*турските полицаи*) го чакат до вратата, та да вземе мерки.

Господин Фратю хвърли безпокоен поглед към черквата и видя, действително, че на трите ѝ изхода имаше заплетиета. По дребното му лице се изписа страх.

– Ще кажеш ли? – питаше нетърпеливо докторът.

– Аз? Добре, ще му кажа – отговори с видимо колебание благоразумният Фратю... После прибави подозрително: – Ами ти защо не отидеш, докторе?

– Търсят и мене – прошепна докторът.

Фратювото лице се промени още повече. Той побърза да се махне от тоя опасен събеседник и тръгна напред.

– Фрате, по-скоро – чуваш ли? – повтори за последен път Соколов.

Господин Фратю му кимна с глава в знак на съгласие, повървя още малко, па се отби и влезе в женския манастир.

Докторът видя това и си скубеше косата от отчаяние. Той не мислеше за себе си, измъчваше се заради приятеля си; той виждаше, че и да му кажат сега – сега вече е късно и само по едно чудо би могъл да се отърве от ноктите на властта. Но само тази искрица от надежда оставаше – а това си беше надежда.

Действително, предателство имаше. Още нощес Стефчов, доведен в конака, разказа на бея всичките си открития и подозрения за личността на Огнянов. В същия час един страшен проблясък озари ума му. Той си спомни случая с Емексизовата хрътка (*кучето на Емексиз Пехливан*), за който преди време му беше разказал онбашията (*турският полицейски началник*).

Но нито той, нито онбашията тогава не се досетиха да вникнат по-дълбоко в смисъла на тая страшна ярост на хрътката против Огнянов, както и ровенето ѝ при воденицата. Какво е ровило там псето? Защо се е навърляло по Огнянов?

Дали в това не се крие тайната за изчезването на двамата турци? А то се бе случило по същото онова време, когато и Огнянов се беше появил в града. Непременно Огнянов има пръст тук.

Стефчовият злобен ум осмисли всичко със светкавична бързина и в резултат на това с неотразима сила и нагледност се измъти грозното подозрение.

Стефчов посъветва веднага да копаят при Стояновата воденица. Беят прехапа устни и се разпореди веднага. Той реши рано сутринта да арестуват Огнянов, за да не би тая нощ да избяга някак или да направи жертви...

Впрочем, тая заран двата трупа на ловците бяха изровени и гибелта на Огнянов бе решена. Сега той беше поставен в безизходно положение като животно, заобиколено от ловци или от хищници.

Онбашията предпочете да го причака на вратите, а не да го хване в черквата. Това щеше да вдигне неприятна тревога сред народа и да предизвика Огнянов на отчаяна самозащита. Изненадата беше по-доброто решение.

Когато Соколов се съкрушаваше на една страна, а Рада примираше на друга, навън по стълбите ненадейно се чуха тежки стъпки. Докторът се сепна и се послуша.

Стъпките бавно приближаваха с тумтене от тояга и се спряха пред вратата. И с един църковен глас, както се пеят църковни песни, запя шеговитата песен на Колчо:

– Благослови, господи, праведници твои: светата Серафима и кротка Херувима; черноока София и бяла Рипсимия; дебелията Ирина и суха Магдалина; госпожа Ровоама, дано я вътре няма.

– Колчо! – каза докторът и отвори вратата. И слепецът влезе свободно: той беше навсякъде свой.

– От черква ли излизаш, Колчо?

– От черква.

– Видя ли там Огнянов? – питаше докторът нетърпеливо.

– Очилата ми от Америка още не са дошли, та затова не го видях. Но знам, че е там, в трона, до Франгов.

Докторът му каза сериозно:

– Колчо, остави шегите. Огнянов го гони полицията и турските полицаи го дебнат на черковните врата. Той не знае нищо. Той е съвсем изгубен, ако това не му се каже.

– Аз отивам!

– Моля ти се, бай Колчо! – обади се Рада, която надеждата посъживи.

– Аз сам бих отишъл, но и мен ме търси полицията. В тебе няма да се осъмнят, иди – каза докторът.

– Аз за Огнянов съм готов да дам нещастния си живот, ако го поискат. Какво да кажа? – питаше слепият с живо участие.

– Кажу ми само тия думи: „Всичко е разкрито; заптиета (турски полицаи) пазят на вратите на черквата, спасявай се, както можеш!“ – После прибави мрачно: – Ако не са му пратили вече някого да го подмамат да излезе от черквата.

Колчо разбра важността на всеки миг сега и излезе бързо.

XXV. МИСИЯТА СТАВА ТРУДНА

Колчо започна да слиза пипнешком, като чукаше с тоягата си по стъпалата. Но когато се озова на двора, той ускори с голяма увереност и влезе в предверието на храма. Там се спря и започна да търси къпата си по всичките си джобове, само и само да се забави и да чуе думите на Шериф ага (*на турския полицейски началник господин Шериф*), който даваше разпореждане.

– Хасан ага (*Господин Хасан*) – казваше той тихо, – иди да заръчаш на другите да си отварят очите. Ако окаже съпротива, да стрелят, без да ме питат.

– Ненко, иди, байовото, по-скоро, та извикай Графа, даскала Огнянов... Кажу ми, че го вика един човек – казваше пък Филчо пандуринът (*пазачът, бодисардът*) на някое момче, както Колчо позна по гласовете им.

Тогава той се уплаши да не го изпреварят, отвори тежката завеса на главните врата и влезе. Черквата беше пълна с народ. Хаджи Атанасий допяваше църковна песен от литургията и краят на църковната служба приближаваше.

Тълпата беше извънредно гъста, защото тоя ден имаше твърде много хора, които се причестяват в църквата и няколко панихиди (*църковни ритуали за покойници*), и натискът беше голям. И затова пътят от средата на храма беше задръстен. Слепецът затъна като в някоя непроницаема гора, тъмна като нощ, която беше вечна за Колчо. Инстинктът го водеше право; но как да пробие тая стена от притиснати ръце, хълбоци, гърди, плещи и крака? Какъвто беше дребничък и немощен, беше немислимо да си пробие път до трона на Огнянов, пред самия олтар.

Това беше работа, и то трудна за един Голиат (*огромен воин от Стария Завет на Библията*)! До едно място вървя едва, едва и се спря изморен. Бутна тук, бутна там – в нощта – напразно: стената от хора стана непробиваема. Мнозина даже сърдито му викнаха да не се тика напред, че ще го задушат или смажат. Няколко железни лакти притиснаха слабите му ребра да ги строшат. Той се задъхваше.

След две минути следваше църковната песен „Със страх Божий и вяра пристъпете!“. Потокът щеше да рукне назад и да повлече и Колчо в усотрема си. И Огнянов тогава щеше да бъде изгубен! А кой знае, може би в тоя същия миг момчето стигаше до Бойчо по друг път и той тръгваше с него, без да подозира примката. Може би то щеше да мине покрай самия Колчо, да се допре до лакътя му и Колчо да не го усети. Ръката му инстинктивно пипаше наоколо, за да потърси някакво момче. И той наистина напипа някаква снага, която позна, че принадлежи на невъзрасен човек, и на уплашения му ум се стори, че това е страшното момче, което отиваше да вика Огнянов. Той в изстъпление го стисна силно за ръката, като го теглеше зад себе си, па му викаше несъзнателно и бързо: „Ти ли си бе, момче? Как те викат бе, момче? Стой назад бе, момче!“ Но веднага напорът на тълпата отзад ги раздели.

Николчо беше в отчаяние. Бедната му благородна душа изпитваше страшни страдания.

Той чувстваше в ужас, че животът на Огнянов виси на косъм и тоя косъм е той – Колчо, – слаб, нищожен, изгубен, почти невидим в това море от хора. А църковната песен вече вървеше към края си. Тоя Хаджи Атанасий, друг път тъй проточен и бавен в пеенето си, сега му се виждаше ужасно бърз! Какво да стори? – В критични минути идват и крайни решения. Колчо се развика с отчаян глас:

– Отворете път, хора! Умирам! Умирам, издъхвам, майчице! – И заблъска гърбовете отпреде си. При тия викове всеки ударен отзад се отместваше с голяма мъка, за да пропусне нещастния умиращ слепец: никой не искаше да му издъхне на гърба. По тоя начин Колчо полужив се дотътри (се долъкна) до трона, където беше Огнянов. Той го намери, без да пита някого, такава е чудната сила на инстинкта у лишените от зрение. Той улови с пълна самоувереност една пола (долната част на дълго сако) и попита тихо:

– Вие ли сте, бай Бойчо?

– Какво има? – отговори Огнянов.

– Наведи се!

Огнянов си тури ухото на устата му.

Когато си вдигна главата, той беше блед.

Мисли една минута. Страшно напрегнатите жили на слепоочията му издаваха силна умствена работа.

Той пак се наведе и пошепна нещо на Колчо.

После слезе от трона, промъкна се напред и се изгуби в тълпата от причастници (от хора, които се причестяваха в църквата), които чакаха пред олтара.

В тоя същия миг царските врата се разтвориха и поп Никодим, с причастие (хляб и вино, символизиращи тялото и кръвта на Исус Христос) в ръце, възгласи: „Със страх божи!“ И църковната служба свърши.

(Какво означава думата „причастие“? Причастието е едно от тайнствата на православната църква. Светото Причастие е тайнство, в което вярващият православен християнин приема във вид на хляб и вино самото тяло и кръвта на Господ Исус Христос и чрез това тайнство се съединява с Христос и става съпричастник на вечния живот. Тайнството Свето Причастие е установено от Самият Господ Исус Христос по време на последната за Него Тайна вечеря с учениците му в навечерието на Неговите страдания и смърт. Самият той извършил това тайнство: „И като взе хляб и благодари на Бога Отца за всичките Му милости към човешкия род преломи и им даде, казвайки: Това е моето тяло, което за вас се дава; това правете за Мой спомен.“ (Лука 22:19) И като взе чашата и благодари, даде и им каза: Пийте от нея всички; защото това е Моята кръв на Новия завет, която за мнозина се пролива за опрощаване на греховете (Матей 26:26-28). Това правете за мой спомен“ (Лука 22:19). Така Исус Христос, установявайки тайнството Причестяване, заповядва на учениците си да го извършват винаги. „Това правете за мой спомен“ – по материали на <http://www.bulgarianchurchdc.org/documents/prichastie.pdf>)

Навалицата, подобно на отприщен поток, се устреми назад към вратите. След половин час черквата се изпразни от последните бабички причастници.

Само в олтара оставаше свещеникът, за да съблече дрехите, с които провеждаше църковната служба.

Тогава вътре влязоха заптиетата (*турските полицаи*) и пандурите (*сърбските пазачи, бодигардовете*). Онбашията (*турският полицейски началник*) беше разярен, защото Огнянов не излезе. Значи се криеше в черквата. Заклучиха вратите отвътре и започнаха претърсването. Едни се качиха в женското отделение с решетките, други останаха долу, за да търсят из тронове и ъглите, трети влязоха в олтара от страничните врата. Преобърнаха всичко, претърсиха всички кътчета, които биха могли да послужат за убежище, качваха се на амвона (*на издигнатата площадка, от която се произнасят проповеди*), местиха аналоите (*масите, на които се слагат богослужбните книги*), гледаха под престола в олтара, в стенните шкафове със свещените предмети, в сандъците със стари икони, във вдлъбнатините на прозорците, но никъде нищо не намериха. Огнянов сякаш потъна в земята! Клисарят (*който бие камбаната и прислужва в черквата*) сам показваше всички подозрителни места, уверен, че Огнянов не може да бъде скрит там. По едно време и поп Никодим взе да търси, зашуря се насам-нататък с недоумение на лицето. Започна да претърсва даже църковните ритуални дрехи, вещите и книгите на престола. Сам онбашията се почуди на това усърдие на попа. Но пандуринът (*пазачът, бодигардът*) Миал му каза, че не цял човек, а нито едно пиле не може да се укрие сред тези неща.

– Как? Та аз друго търся! – отговори слисан попът.

– Какво?

– Кожуха ми няма, и калимявката (*високата черна свещеническа шапка с цилиндрична форма*), и сините очила в нея!

Бедният поп вече трепереше от студ.

– Ах, ясно, Шериф ага! – извика бай Миал.

Шериф ага дойде облян в пот и запъхтян.

– Разбойникът си е разбойник! – прибави бодигардът със скрита радост.

– Откраднал е дрехите на дядо поп.

Шериф ага остана поразен.

– Как тъй, попе?

– Няма ми кожуха, ни калимявката, ни очилата, никъде ги няма! – каза попът силно учуден.

– Сигурно оня ги е откраднал! – каза Шериф ага, с вид на човек, който прави голямо откритие.

– Без съмнение! Графът трябва да се е облякъл в расото, да е наложил шапката и да е излязъл тъй променен, без да го познаем – поясни пандуринът.

– Така ще да е – потвърди попът, – докато бях зает с причастието, някой ги е взел.

– Точно така е станало. Аз видях на вратата един поп със сини очила – потвърди едно заптие.

– И ти не го хвана, глупако? – изкряска началникът му.

– Че откъде да се сетя? Ние причакахме не поп, а човек – оправдаваше се заптието (*полицаят*).

– А бе той ли бил бе, майки! – каза си учудено бай Миал. – Затуй се бе увил и загърнал такъв, видях му само очилата. Баща му нямаше да го познае.

На вратата се почука силно. Шериф ага заповяда да отворят.

Влезе Филчо пандуринът и капзамалът (*който събира данъците*).

– Шериф ага! Графът е в примката! – извика Филчо.

– Скрил се е в калугерския метох, видели са го – допълни капзамалът.

– Скоро в метоха!

И всички се втурнаха навън.

XXVI. ЕДНО НЕПРИЯТНО ПОСЕЩЕНИЕ

След няколко крачки полицейските хора се намериха при метохските врата. Шериф ага остави там двама души с изтеглени саби и револвери, готови за стрелба.

– Никого няма да пуснете, ни да влезе, ни да излезе! – заповяда той, а с останалите си хора се вмъкна в двора.

Втурването им причини голям смут в метоха и разнесе страх и бъркотия из всичките монашески стаи. Наизскачаха калугериците (*монахините*), забягаха по чардаците (*дървените балкони*), изскокнаха гостите им след тях, дигна се вик, шум и неразбрана врява.

Онбашията напразно махаше да не се плашат и викаше по турски нещо, което те не разбираха, а още по-малко чуваха. През това време заптиетата изловиха колкото попове видяха там и колкото души имаха очила, макар и не сини – и даже двама души, които носеха името Бочо – и ги затвориха в една стая.

Сред тях бяха и Кандов, и Бързобегунек. Но този последният веднага беше освободен с големи извинения от онбашията, защото не беше рай (*рай е населението на Османската империя с нисък социален статус, предимно християни*), а беше поданик на австрийския император. Кандов протестираше от прозорците за това нагло посегателство върху свободата му и се ядосваше до бяс. Другарите му стояха по-спокойни, защото знаеха каква е турската оправия (*ред, прави*).

– Ти през плет не си видял турци (*ти изобщо не познаваш турците*) бе, Кандов! – казваше един поп.

– Но това е насилие, произвол, беззаконие! – викаше студентът.

– На такъв произвол и беззаконие не се отговаря с викове – Шериф ага не разбира от викове и протести, а ето от това – каза Бочо касапинът (*чиято професия е да коли животни; месар*), като извади ножа си.

В бързината си Шериф ага не се сети да разузнае кой е видял Огнянов, че влиза в метоха, и в какви дрехи го е видял, а пристъпи веднага към претърсване на чардака, където се бе качил беглецът.

На тоя чардак се намираше и стаята на Хаджи Ровоама. Калугериците се съвзеха от първото стресване, протестираха силно, обиждаха се, че ги подозират да крият в метоха човек, който е против царството.

Най-много се възмущаваше Хаджи Ровоама от това недостойно подозрение, отвори страшни уста против онбашията – тя знаеше турски – и най-после го отпъди позорно.

Но търсенето в останалите килии (*монашески стая*) продължи трескаво: навсякъде търсеха Огнянов и най-после трябваше да го напипат.

Шериф ага беше заложил цялото си честолюбие в успеха на това бясно ровене в шкафовe, сандъци, килери и скришни кътове. Повечето народ със страх очакваше да извадят горкия граф от някоя манастирска стая.

По едно време някои извикаха зловец: „Хванаха го!“ Но излезе, че са хванали господин Фратю, когото извлекли изпод леглото на госпожа Нимфидора, и го пуснаха.

Рада, облегната на перваза на дървения балкон, следеше с болезнено внимание напредъка на търсенето. Тя беше премаляла от страх; бузите ѝ бяха облени със сълзи.

Това непредпазливо излияние на чувства убеди всички, че обича Огнянов. Те я поглеждаха враждебно, но слабо я интересуваха разположението на тия бърбиви баби, толкова хладнокръвни към нещастieto, което заплашваше нейния любим. Тя даде пълна воля на сълзите си.

Настрана две монахини си слушнеха тихо и сочеха с очи манастирската стая на Хаджи Дария, леля на доктор Соколов и защитница на Бойчо. Навярно Бойчо сега е там и търсенето приближава към Хаджи Дария. Радиното сърце се терзаеше. Ужас я вкаменяваше. Боже, какво да се прави!

Колчо я приближи – той я позна по хълцанията ѝ – и каза тихо:

– Радке, сама ли си тук?

– Сама съм, бай Колчо – отговори с разплакан глас.

– Не се безпокой, Радке – пошушна ѝ той.

– Как, бай Колчо? Ами като го намерят? Той е тука. Ти сам си казал, че са го видели някои в метоха.

– Мисля, че го няма тук, Радке.

– Всички казват, че е тук.

– Аз пуснах тая муха. Бойчо, в черквата, сам ми поръча да направя това. Нека полицията си губи времето тук. Огнянов сега е свободен като вълк в гората.

Бедната мома едва се удържа да не прегърне слепеца. Лицето ѝ светеше ясно – лъчезарно, като небе след буря. Тя влезе спокойно и сияеща при Хаджи Ровоама, която веднага забеляза непонятното ѝ успокоение.

– Дали тая нещастница узна пък, че оня явно не е в метоха? – помисли си тя горчиво.

Па като я изгледа изпитателно, каза:

– Радо, наплака ли се? Хубаво, хубаво, ставай за смях на хората, плачи за тоя хайдутин и кръвопиец.

Радиното сърце кипеше от щастие.

– Ще плача – отговори тя дръзко, – нека да има един да плаче, когато другите се радват.

Тоя смел отговор се стори на калугерката невъобразимо неприличен.

Не беше свикнала да ѝ отговарят така. Тя изскърца със зъби:

– Безсрамницо!
– Не съм безсрамница.
– Безсрамница си и безумница! Твоят проклет разбойник още днес ще бъде окачен на бесилото!

– Ако го хванат – отговори Рада язвително.
Хаджи Ровоама кипна. Дива ярост я задави.
– Навън, проклетнице проклетата! Да не си стъпила на прага ми вече – изкрещя Хаджи Ровоама и я изтласка през вратата. Рада излезе пак на чардака, сякаш нищо не се бе случило. Какво значение имаше за нея презрението на Хаджи Ровоама и грубото ѝ изгонване от манастирската ѝ стая? Тя беше спокойна, сърцето ѝ се веселеше. Тя беше даже благодарна, че скъса всяка връзка с тая жестока покровителка. От утре, а може би и днес, може да я изгонят и от училището и тя да се озове под открито небе, без зальък хляб и изоставена. Какво значеше това за нея? Тя знаеше, че Бойчо е спасен. Той сега е свободен като вълк в гората, както каза Колчо. Боже мой, колко е добър тоя Колчо! Каква милостива и сърцеобилна душа, състрадателна към чуждите нещастия – той своето не вижда, забравя го, горкият! Колко зрящи хора нарочно стават слепи и жестоки към мъките на хората! И тоя Стефчов – звярът, с какво ли нетърпение очаква гибелта на Бойчо! Но Бойчо сега беше далеч от опасността. Неприятелите няма да се радват, а честните хора как ще бъдат доволни! Но никой, никой няма да е щастлив като нея! Обзета от тия невинни и светли чувства, тя изведнъж видя Колчо, който слизаше поляка по стълбите.

– Колчо! – викна тя, без да знае защо го вика.
– Радке, ти ли викаш? – И Колчо се върна.
– Боже мой, защо го повиках и го мъча това момче? – попита се тя засрамена. И се втурна, спря го и му каза:
– Бай Колчо, няма нищо... дай да ти стисна ръката. – И тя му я стисна с голяма благодарност.

Търсенето продължаваше. Шериф ага остави другите да продължат търсенето, а самият той, изморен, отиде при задържаните калимявки и очила, които едва сега се сети да върне на техните притежатели.

Кандов пак протестира за това насилие над личността му, сторено въпреки всяка справедливост.

Онбашията, учуден, помоли един човек да му преведе думите на тоя разсърден господин.

– Повтори пак, Кандов, за да преведа на турчина – рече му Бенчо Дерманът, който по-добре знаеше турския език.

– Кажете му, моля ви – подзе Кандов, – че моята лична неприкосновеност, моето най-скъпо човешко право, въпреки всяка законност и справедливи основания...

Бенчо Дерманът му махна с ръка отчаяно:

– Че такива думи на турски дори няма, бе човече! Я остави тази работа, Кандов!

Метохът, най-после, се освободи от неприятните гости, които отидоха да разровят градеца и околността му.

Присъствието на духа и тоя път спаси Огнянов.

Когато излезе извън града, първата му грижа беше да скрие в един хралак калимаявката (черната цилиндрична шапка на свещеника) и кожуха.

Снежната виелица, която му помогна да мине без да го видят през запустелите улици, тук беше още по-силна. Планинските веявици фучаха, гърбът на Стара планина беше посипан като със сол. Полето, безлюдно и мъртво, придобиваше безнадеждно печален вид под сивата си ледена покривка. За щастие, ненадейно слънчице проби облаците и лекна топло над измръзналата природа.

Огнянов вървеше на запад, без пътека, през лозята, пресечени от долове и пресъхнали потоци. В едно прикрито място той седна да си почине и да обмисли положението си. То беше тежко. Някаква беда (фаталност), която непременно имаше Стефчов за съюзник, го преследваше жестоко. За един миг той видя подкопано зданието, градено с такава любов и въодушевление.

Той виждаше дякона, доктора, дядо Стоян – може би и други близки и предани приятели – в затвора, Рада разбита от скръб, неприятелите тържествувачи. Той не можеше да отгатне обстоятелствата, които улесниха коварните им замисли. Статията в „Дунав“ и низкото шпионство на църковния певец дадоха силно оръжие в ръцете на враговете му.

Всички лоши последици се изпречиха сега пред очите му.

Дали делото беше безвъзвратно пропаднало? Дали това нещастие нямаше да доведе до нови разкрития на други места? Бягството му се стори сега като подлост. Той искаше да се върне, да се увери сам докъде се простираше големината на злото; той не мислеше сега за себе си; неговото безстрашие беше способно на такава постъпка.

Но той размисли: трябваше да бъде поне неузнаваем. Това го накара да продължи пътя си.

Реши да отиде в село Овчери, най-вярното му село, което най-често посещаваше по време на обиколките си. При чичо Дялко той имаше удобни условия за преобличане и промяна на външността си. Но отиването до Овчери, залепено в една гънка на отсамните подножия на Средна гора, беше пълно с опасности за Огнянов, защото пътят му минаваше през често срещаните се турски села по тези места. Слухът за изравянето на тръповете на двамата пехливани (турци разбойници) щеше още днес да пролети като светкавица през тия полухайдушки гнезда.

Ако не го хванеха като подозрителен, щяха да го утрепят като гявурин (обидно и презрително: християнин, неверник; неверник винаги е оня, който не вярва в нашия Бог); всеки ден биваха убити по няколко души в тая околност. Градското му облекло още повече усилваше тая вероятност.

Безразсъдно беше да се престашава и да отива на явна гибел. Той реши да чака нощта. С тая цел се оттегли още по-към подножията на Стара планина, където можеха да го скрият гъстите габърви гори.

След два часа трудно ходене по стръмни и диви места той стигна до първата гора. Там, скрит между сухия храсталак, той се протегна по гръб, за да почива, или по-точно, за да работи с ума си. Небето съвсем се беше изяснило. Есенното слънце грееше приветливо и топло и блестеше в капчиците по тревите, превърнати от сняг в дребна роса. Редки врабчета прехвъркваха през главата му безмълвно и кацаха по пътеките за храна. Един балкански орел се виеше високо над Огнянов. Или тук някъде виждаше останки от умряло животно, или смяташе, че Огнянов е нещо подобно. Тая мисъл му мина през ума и го направи още по-мрачен. Този орел сега му се стори много зловец. Сякаш беше жив образ на безпощадната му съдба; сякаш тая плътоядна птица очакваше да ѝ приготвят кървавия обяд, че тогава да се спусне от своите сини височини. А всичко беше възможно. Тоя пущинак, кръстосван често от *(през който често минаваха)* ловци турци, които бяха истински разбойници, не беше безопасен. Огнянов с нетърпение чакаше също така да залезе слънцето и няколко пъти се мести в по-скришно прибежище. Времето се бавеше ужасно и слънцето пъплеше уморително бавно. А орелът все се виеше. Изпляска два-три пъти с криле и пак ги простря неподвижни и черни във въздуха. Огняновият поглед беше прикован към това плаващо тяло, но умът му гледаше в други дълбочини. В неговата възбудена мисъл минаха един след друг спомените на миналото. Години млади, години на борба, на страдания и на вяра във високи идеали. И България, за която се подлагаха на различни трудности, беше тъй хубава, тъй достойна за жертвоприношения! Тя беше богиня, която се хранеше с кръвта на вярващите в нея. Нейният кървав ореол се състоеше от снопове светли, лъчезарни имена, Огнянов търсеше там своето име и му се струваше, че го вижда. Колко горд беше и колко беше готов да умре, а още повече – да се бори за нея! Смъртта беше жертва възвишена, борбата беше тайнство велико.

Един пукот от пушка стресна Огнянов.

Той се озърна. Балканските екове повториха гърмежа и замълчаха.

„Навярно ловци гърмят по дивеч“ – каза си той.

Огнянов се успокои, но не задълго. След четвърт час наблизо се чу лай. Лаят бе последван от човешки глас. На Огнянов неволно му мина през ума хрътката на Емексизът, който беше от близкото село. Лаят сякаш му беше познат или така му се стори. Той се повтори наблизо и по-отчетливо, шубраците зашумяха, сякаш вятърът ги разклаща, и две хрътки подадоха муцуни, наведени до земята.

Огнянов пое дълбоко дъх.

Тук нямаше хрътката *(бързото ловджийско куче)* на Емексиз Пехливан, която той беше дресирал и научил да се спуска и да напада хората като дивеч. Това проклето животно, въпреки природата на хрътките, като цяло тъпи и безобидни, беше твърде злопамятно, както видяхме това при манастира. То се прояви като съюзник на Стефчов и приготви гибелта на Огнянов. Като го видяха, че се гуши в храсталака, хрътките дойдоха при него, подушиха го и се изгубиха нататък. Внезапно Огнянов чу, че се приближават човешки стъпки.

Той хукна да бяга из гъсталака, без да се обръща назад. Изгърмяха три пушки, той усети, че го ухапа нещо в бедрото, и утрон силата на бега си. Гонеха ли го, какво ставаше назад – той не чувстваше. Изпречи му се един речен дол, той се вмъкна между ниските лешникови храсти, които задръстваха дола, и се вървя в гъсталака. Вероятно ловците го изгубиха. Огнянов слухтя доста време, но нищо не чуваше. Тогава чак усети, че на краката му дотопли нещо мокро. „Ранен съм!“ – каза си уплашен, като видя обувката си напълнена с кръв. Той се събу и видя левия си крак облян в нея. Тя бликаше от две страни: куршумът само беше пронизал бедрото и беше минал през него. Той откъсна парче от ризата си и запуши дупките. Болежката се усилваше, а на него му предстоеше още дълъг и труден път.

Кръвта, която изгуби, го отслаби силно, при това той не беше подкрепен с никаква храна днес. Скоро напълно се стъмни и той изостави това място, което утре щеше да бъде нагазено от турски потери *(съоръжени сруни турци, които го преследват)*. Заедно с ирачината растеше и нощният студ. Първото турско село беше съвсем замъртвяло. Турските села запустяват и заприличват на гробища, щом се иръкне. Само в една бакалница *(магазин за хранителни и домакински стоки)* се чуваше глъчка.

Но Огнянов не посмя да похлопа, въпреки че бе премалял от глад. Той вървя още два часа, задмина други села и най-после нещо пред него се бялна. Това беше река Стрема. Той я прегази доста трудно и на другия бряг седна, защото водата изстуди крака му и раната го заболя силно. Видя, че бедрото му бе поотекло, уплаши се възпалението да не се ускори и той да остане на пътя. Тогава стана, отрязва суха тръстика край брега и смъкна панталона си, за да измие раната по начина, който знаеше от Хаджи Димитрово време.

(Под „Хаджи Димитрово време“ се разбира времето, когато се водят боеве от състаническият отряд на Хаджи Димитър, проникнал на българска територия от Румъния за борба против турците през 1868 г.)

Той смукна вода в дългата цев, духна я в едната дупка от куршума и тя изтече през другата *(той смукна вода в кухото стъбло от тръстика и я изтласка с уста през дупката, направена в крака му от куршума така, че водата изтече от другата страна на дупката)*.

Така направи няколко пъти. Като превърза по такъв начин раната си сам, Огнянов пак се запъти към Средна гора, в чието подножие се намираше... Нощният мрак гъстееше... Огнянов искаше да стигне до село Овчери, което не виждаше. Скоро осъзна, че е изгубил пътя към селото: озова се в непознат гъсталак. Той спря замаян и се ослуша. Беше вече в Средна гора. До слуха му глухо достигнаха човешки гласове. Той се сети, че в тоя полунощен час тук не може да има други човеци освен въглищари.

(Въглищарите са хора, които правят дървени въглища в планината. Много добри дървени въглища стават от дъб, бук и липа. Дървените въглища се получават от суха дървесина с нагряване до около 450-500 градуса без достъп на въздух. За целта дървата се покриват с пръст по специален начин. Това днес се нарича процес на суха дестилация.)

Той си припомни сега и червеното пламъче, което бе зърнал отдалеко. Но какви ли са – българи или турци? Той се беше изгубил, помръзнал и обезсилен; ако бяха християни, имаше надежда да се смилят. Той се поизкачи малко и тогава отново видя огънчето отблизо. Той се запъти към него.

През клоните ясно личаха човешките сенки, насядали край огъня, и той долови няколко български думи. Сега как да се покаже? Той беше окървавен! Появата му можеше да пропъди тия българи или да има за него и по-лоши последствия. Те бяха трима, единият от които лежеше завит, а другите двама разговаряха край тлеещото огнище. Отстрана един кон, покрит с чул (*завивка, покривка за добитък*), хрупаше сено. Огнянов наостри уши.

– Хвърли дърва още, не дрънкай... а аз да видя да сложа още сенце на кобилата каза по-възрастният и стана.

– Та аз познавам тоя вериговчанин! Ненко, сина на дядо Иван! – каза си радостно Огнянов.

Веригово, село отгътък Средна гора, също беше познато на Огнянов.

Ненко се приближи до коня и се наведе да тегли сухо сено от голям чувал, изтъкан от козя вълна. Тогава Огнянов се примъкна до него, между шубраците, и му каза:

– Добър ти вечер, бай Ненчо!

Ненчо се изправи стреснат.

– Кой си ти?

– Не ме ли позна, бай Ненчо? Слабата светлина от огъня огря лицето на Огнянов.

– Ти ли си бе, даскале? Ела, ела, тук са наши хора. Нашият Цветан, бай Дойчин. Майки (*леле*), та ти си лед, вкочанясал си – казваше селянинът, като тръгна с Огнянов към огъня.

– Цветанчо, тури повече дърва, нека да стане голям огънят... Имаме да сушим и да стоплим един християнин... Познаваш ли го?

– Даскале! – извика радостно момъка. – Защо си тук? Какво правиш по тези места? – И той подложи малко суха вършина (*сухи клонки*) на Огнянов да седне.

– Да си жив и здрав, Цветанчо!

– Ударили са го с куршум ония зверове – каза ядосано Ненко. – Но слава богу, раната не е дълбока.

– Ба!

– Дядо Дойчине, ставай, гост имаме! – Ненчо разбуди, или по-точно, скрита спящия.

Скоро голям огън запламтя пред тях. Въглищарите поглеждаха състрадателно към пребледнялото лице на Огнянов, който накратко им разказа за преживяната си. Той скоро усети благотворното действие на огъня. Помръзналите части на тялото му се затоплиха и раната не го болеше вече толкова силно. Дядо Дойчин извади от съсаната си торба комат (*къс, парче*) хляб и глава кромид (*лук*) и ги подаде на Бойчо.

– Това имаме, с това те каним. А що се отнася до топлината – дал господ, имаме я повече от царя (*имаме колкото щещ*). Заповядай, даскале.

Огнянов се понова и голяма. Т (*и хладна*) гора крътеше топъл при то му подаваха това му се стори Огнянов щеше д

Вече преди заз една врата във каза сам. По неогнеобикновен гост С първата дума

– Дано ги пораз

ти неверници! Дан

– казваше чичо бяха усилили от

Въведоха го в Бойчо. Чичо Мари

– Ще оздравее и

бързо ранише). – отб

Вече се разсън

Огняновото лект предказа чичо М

мейство) угаждаш

му. Самият чичо М

кува, – баба Мари

да покаже своето

ногорско вино; вс

на двора – за да у

защото бяха колед

(Коледни постни – че

ни не ядат месо. Не п

Заобиколен с тан

къща, Огнянов пре

чеше нетърпение д

с приятелите му и с

ства. Той молеше чи

не се съгласяваше.

– Не, аз никого не

едно-друго за празн

да оздравееш по-ск

– Но до другата се

ето бе зърнал отдалече
беше изгубил, помръз-
надежда да се смилят.
ънчето отблизо. Той се

ядали край огъня, и той
покаже? Той беше окър-
ри или да има за него и
които лежеше завит, а
а. Отстрана един кон, по-
о. Огнянов наостри уши.
да сложа още сенце на

на на дядо Иван! – каза

е познато на Огнянов.
гли сухо сено от голям
се примъкна до него,

а от огъня огря лицето

ра. Нашият Цветан, бай
– казваше селянинът,

голям огънят... Имаме
аваш ли го?

си тук? Какво правиш
ършина (сухи клонки) на

а ядосано Ненко. – Но

разбуди, или по-точно,

ите поглеждаха състра-
йто накратко им разка-
рното действие на огъ-
а и раната не го болеше
ната си торба комат (къс,
ичо.

до топлината – дал гос-
Заповядай, даскале.

Огнянов се почувства още по-добре. Душата му се напълни с наслада, нова и голяма. Тоя хубав, златен, великодушен пламък, тая усойна (*тъмна и хладна*) гора край него, тия лица почернели, груби, прости, от които светеше топъл приятелски поглед, и тия попукани черни работни ръце, които му подаваха сиромашкия залък на българското гостолюбие – всичко това му се стори неизразимо трогателно. Да не беше телесното страдание, Огнянов щеше да е възхитен и щеше да запее: „Горо ле, горо зелена“.

Вече преди зазоряване Ненко, който водеше коня с Огнянов, почука на една врата във Веригово. Кучетата в двора изляяха и чичо Марин се показа сам. По необикновеното време, в което тропаха, той позна, че идва необикновен гост.

С първата дума се здрависаха, с втората се обясниха.

– Дано ги порази господ с поганци недни (*Дано господ да ги убие тези проклети неверници*)! Дано кучета да ги ядат! Дано дяволи да им вземат душите! – казваше чичо Марин, като сваляше полека Огнянов, чиито болезки се бяха усилили от тръскането.

Въведоха го в една отдалечена стая, където и друг път бе нощувал Бойчо. Чичо Марин внимателно му прегледа раната и я превърза.

– Ще оздравее като на куче (*Ще оздравее бързо, както на кучетата им минават бързо раните*). – отбеляза той.

Вече се разсъмваше хубаво.

XXVIII. ВЪВ ВЕРИГОВО

Огняновото лекуване вървеше успешно, макар и не тъй скоро, както предказа чичо Марин. Гостолюбивата му челяд (*гостоприемното му семейство*) угаждаше по всякакъв начин на болния, за да намали болката му. Самият чичо Марин му стана лекар – той долугоре умееше да лекува, – баба Мариница (*съпругата на Марин*) се беше възпретнала (*заела*) да покаже своето готварско изкуство. Отточиха бъчвите с бялото средногорско вино; всяка сутрин по едно пиле се тръшкеше обезглавено на двора – за да украси после трапезата на Огнянов, който ядеше сам, защото бяха коледни пости.

(*Коледни пости – четиридесет дни преди Бъдни вечер практикуващите християни не ядат месо. Не постият само болните и децата.*)

Заобиколен с такова топло внимание и грижливост в тая българска къща, Огнянов прекара три седмици, от ден на ден по-добре. Само го мъчеше нетърпение да узнае по-скоро какво ставаше в Бяла черква, с Рада, с приятелите му и с делото, от което го откъснаха злополучни обстоятелства. Той молеше чичо Марин да прати там някого да узнае, но чичо Марин не се съгласяваше.

– Не, аз никого не пращам, сам ще ида другата седмица, да си навзема едно-друго за празника. Дотогава потърпи, синко... Ти бъди спокоен, само да оздравееш по-скоро. Господ си има милост.

– Но до другата седмица аз сам ще мога да ида.

– Но дали ще те пусна? Това си е моя работа. Аз съм ти докторът, мен трябва да питаш... – отбелязваше с чадолюбива *(бащинска; като баща, който обича детето си)* строгост селякът.

– Поне да кажат на Рада, че съм жив.

– Даскалицата знае, че си жив, щом не си в турски ръце.

И Огнянов се покоряваше *(подчиняваше)*.

Неколцина верни селяни го навестяваха; след много молби, бяха успели да склонят Марин да им позволи да влизат при болния. Жадни бяха душите им да чуят разпаленото слово на „даскала“ и всеки път излизаха от него с бодри лица и светнали погледи. Най-свободен достъп до Огнянов имаше поп Йосиф, председателят на комитета. Той още отсега бе избран за войвода и криеше знамето между свещените одежди *(дрехите на свещениците по време на богослужение)* в църквата. Идваше още дядо Минá, старият даскал. Огнянов беше уверен, че освен тях и децата на чичо Марин никой друг в селото не знаеше тайната. Така го уверяваше и главата на семейството. Междувременно той забелязваше учуден, че от ден на ден трапезата му ставаше по-богата: пържени пилета, яйца с масло, ориз с мляко, баница, даже често дива патки и зайци; разни вина се появяваха на трапезата му. Тоя разкош го безпокоеше; той се притесняваше някак за разноските, които правеха за него. Понякога, като излизаше на двора, виждаше, че курникът *(където живеят кокошките)* беше опустял. Той каза на чичо Марин:

– Чичо Марине, та ти ще се разсипеш. Ако не си събереш ума *(тук: ако не престанеш да ме глезиш)*, аз ще се откажа от твоите гозби и ще си купувам от бакалницата хляб и бито сирене.... то ми стига.

(Бито сирене – млякото се бие в дървени каци, за да му се вземе маслото и после от обезмасленото мляко се прави бито сирене, което е по-втино от обикновеното сирене)

– Ти недей да питаш разсипвам ли се или не. Аз съм ти доктор и както зная, тъй лекувам. Тъй знае баба, тъй бае... *(Каквото си знам, това правя...)* Не ми се бъркай в работата.

И Огнянов замълчаваше покъртен *(тук: трогнат)*.

Той не знаеше, че цялото село се надпреварваше да угощава любимия си даскал.

Тайната му беше обща.

Но беше немислимо някой да го предаде.

Той се радваше сега на голямо съчувствие. Слухът, че е утрепал двамата разбойници, го издигна високо пред очите и на най-равнодушните. Юначеството *(смелостта, безстрашието)* от всичките добродетели най-силно очарова простия народ.

Но раната на Огнянов заздравяше полека и приковаваше на едно място тая жива и нетърпелива натура. Огнянов го мъчеха безпокойства. Между посетителите най-много облекчаваше мъченията му добрият дядо Минá. С него Огнянов всеки ден прекарваше по няколко часа: той свикна и не можеше вече без него. Дядо Минá беше един стар човек, една жива останка от онова измиряло поколение даскали на наустница и псалтир, които първи отвориха прочутите килии-училища в България.

(даскали на нау

трябва да се знае на

Псалтир – библей

псалма – „песни“ или

пото сърце на варява

много псалми се пеят

почва с псалм 103, сле

псалми 140, 141, 129,

(килии-училищ

чални училище с цър

те земи през епохата

ните училища са кил

писане, смятане и ц

ли определен занаят.

настири или техни

появяват и частни к

Той сега беше

(с широки рамене),

дъно, пугури). След

той беше хвърли

село и доживява

Изостанал от вре

ния и умения и о

та бяха немислими

Селяните, в празни

телните му старче

изречения от свете

прочел и бе храна

и с удоволствие сл

(човек, който се труди

Когато човек се

физическо, душата

утеха в словото на

вит балсам *(мехлем*

янието (очарованиен

с което старецът с

леглото, дядо Мин

– Пак жертва хри

поноситъ врагъ?...!

Суди... въздвигни р

73:10-12:22:3 Докога,

Твоята име?; Защо от

та Си; Стани, Боже,

безумния; Подигни ст

в светилицето.)

съм ти докторът, мен
инска; като баща, който

ръце.

молби, бяха успели
Ядни бяха души-
път излизаха от него
п до Огнянов имаше
га бе избран за вой-
сите на свещениците по
иня, старият даскал.
Марин никой друг в
ата на семейството.
на ден трапезата му
из с мляко, баница,
яваха на трапезата
якак за разноските,
двора, виждаше, че
газа на чичо Марин:
береш ума (тук: ако
озби и ще си купу-
а.

земе маслото и после
но от обикновеното

ти доктор и както
и знам, това прояв...)

да угощава любя-

че е утрепал два-
на най-равнодуш-
ките добродетели

ше на едно място
покойства. Между
брият дядо Миня.
: той свикна и не
ек, една жива ос-
а и псалтир, които

(даскали на нау̀стница – преподаватели по нау̀стница – църковна книга, която
трябва да се знае наизуст; часослов)

(Псалтир – библейска книга от Стария Завет. Псалтирът се състои от 150 или 151
псалма – „песни“ или „химни“, които излагат благочестивите излияния на възторже-
ното сърце на вярващия при различни жизнени изпитания. В православната Църква
много псалми се пеят на различни богослужения. Например всяка вечерна молитва за-
почва с псалм 103, след Великата ектения следва катизма, а после се четат или се пеят
псалми 140, 141, 129, 116. Вечерната молитва приключва с псалм 33.)

(килий-училища или килийни училища – Килийното училище е вид на-
чално училище с църковно-религиозна насоченост, които съществуват в български-
те земи през епохата на османското владичество. През периода 15-18 век единстве-
ните училища са килийните. Учебният процес има за цел да даде умения по четене,
писане, смятане и църковно пеење. Поиякога обучението се комбинира с изучаване
на определен занаят. Първоначално килийните училища възникват при църкви, ма-
настири или техните метоси и имат обществен характер, а през 17 и 18 век се
появяват и частни килийни училища.)

Той сега беше навършил седемдесетте години; побелял, плещест
(с широки рамене), широколик и ходеше в шалвари (панталони с широка
дъно, патури). След активен и плодотворен живот в полза на църквата
той беше хвърлил котва (се беше установил за постоянно) в това глухо
село и доживяваше тихо дълговеката (продължителната) си старост.

Изостанал от времето си, той не можеше да използва старите си зна-
ния и умения и още пееше безплатно в църквата: там преобразования-
та бяха немислими, тя си оставаше такава, каквато е била преди векове.
Селяните, в празнични дни, го заобикаляха и слушаха зяпнали увлека-
телни му старчески разкази, които приличаха на проповеди, смесени с
изречения от светото писание. То само по себе си беше всичко, което бе
прочел и бе храна за душата му. Огнянов се любуваше на тая древност
и с удоволствие слушаше мъдрите размишления на побелелия труженик
(човек, който се труди) – жив отглас на една забравена епоха.

Когато човек се намира под удара на страданието, нравствено или
физическо, душата му се настройва религиозно; той намира ненадейна
утеха в словото на великата книга. То успокоява мъките му като леко-
вит балсам (мехлем, лечебен крем). Огнянов за първи път изпитваше оба-
янието (очарованието, приятното въздействие) на боговдъхновените думи,
с което старецът озаряваше своите. Когато най-напред го навести на
леглото, дядо Мина каза строго:

– Пак жертва християнска! Пак кръв невинно пролята! Доколе, Боже,
поносить врагъ?... вскую отвращаеши десницу твою?... Востани, Боже!...
Суди... въздвигни руце твои на гордини ихъ въ конецъ!... (Псалтир, Псалм
73:10-12:22:3 Докога, Господи, ще ни кори врагът? противникът вечно ли ще хули
Твоето име?; Защо отдръпваш ръката Си и десницата Си? Порази ги отсред недра-
та Си; Стани, Боже, защити делото Си, спомни всекидневната хула към Тебе от
безумния; Подигни стъпките Си към вековните развалини: врагът разруши всичко
в светилището.)

Той се ръкува с него и го разпита с интерес. Но Огнянов, като поиска да се обърне, изохка от силна болка, която му причини движението.

– Крепи се, синко. Блажени са плачещите, защото ще се утешат – проду-ма той скръбно.

– Ех, дядо Минá, било ни писано малко теглилъце (страдание)... нали сме се нарекли апостоли (хора, готови да работят и да дадат дори живота си за освобождаването на българите), чисто и просто? – каза полуусмихнат Огнянов.

– Тежко е, тежко е, даскале, вашето деяние на земята; но то е славно и похвално, защото сам бог ви е вразумил да слугувате на народа. Вы есте светъ мiра: не можете градъ оукритися верху горы стоя... (От Матей Свето Евангелие 5:14 *Вие сте светлината на света. Не може се укри град, който стои наврѣх планината.*) Нали е казал Христос на своите апостоли: Жетва оубо многа, делателей же мало... Идете се азъ посылаю вы яко агници посредь волковъ? (От Матей Свето Евангелие 9:37-38 *Тогав казва на учениците Си: жетвата е голяма, а работниците малко, затова молете Господаря на жетвата да изпрати работници на жетвата Си.*; От Лука Свето Евангелие 10:3 *Вървете! Ето, аз ви пращам като агнета посреде вълци.*)

Тия прости думи внасяха сладка утеха и бодрост в Огняновата душа. Той помоли стареца да му даде да прочете някоя свещена книга и той му донесе псалтира. Огнянов се залови с жар да чете вдъхновено това умотворение, от което блика извор от много висока поезия. Тия песни на борби, на отчаяни вопли (стенание, плач) и на възторжени молитви извикваха отклик в смутената му душа. Той постоянно държеше в ръце и четеше „Псалмите на Давид“.

Най-после дойде времето и чичо Марин тръгна за Бяла черква. Огнянов тревожно очакваше завръщането му. Мисли от лоши по-лоши минаваха през ума му. Той от месец и повече насам не знаеше какво става с най-близките на сърцето му хора. Какво правеше Рада? След бягството му какви ли не оскърбления, какви ли не гонения (преследване, тормоз) трябва да е изтърпяла за него! Тя съвсем сама е посрещнала цялата буря на обществото, може би и яростта на властта. Бедната, не ѝ било съдено да добрува с него. Ето я нещастна, изложена пак на ударите на съдбата, убита в най-благите си мечти и опозорена от общественото мнение. Хорската жестокост ще ѝ вмени в престъпление привързаността ѝ към него и ще я направи да изкупи с люти огорчения малкото радости, които ѝ достави това чувство. И той не е там, за да я утеши и да подкрепи това слабо дете...

Потънал в тия тъжни размисли, той с истинска радост посрещна идването на дядо Минá. Поне имаше с кого да поговори. Дядо Минá го изслуша угрижено.

– Надежда, имай надежда, даскале, на бога; не падай духом; всевишният не оставя страдащите, които имат упование на неговата милост. Надъющи ся на господа яко гора Сиона Яко не оставить Господъ жезла грешныхъ на жребіи праведныхъ. Сиющіе слезами радостію пожнуть... (Псалтир. Катизма осемнадесета Псалом 124: *Който се надява на Господа, е като планината Сион, няма да се помръдне: той пребъдва вечно... Защото (Господ) няма да остави жезла на нечестивците върху жребия на праведните, за да не протягат*

праведниците ръце и жънат с радост..)

Сякаш в подкрепа влезе.

Огнянов, разтреган

– Добра вечер! С

си се движил много

– Хората от ваши

хора: като сенки –

– Ами не отиде л

– Той е арестуван

– А при дякона, н

– Скрил се е дяко

– А намери ли дя

– Бог да го прости

щата нощ, когато с

(че е извършил предат

– Ах, клетият дяко

– С нея не можах

– Как, какво е ста

Той пребледня.

– Там си е, не се бе

– Да беше поглед

викаше Огнянов без

– Монахинята я из

– Боже мой, тя е ос

– Прибрал я чорбад

меря къщата, а друга

– Тоя бай Марко, н

казва за мене?

– За тебе? Тебе та

спомня какво беше, и

– „Графът“ ли?

– Хъ, графът, за гра

бранище (в гората на се

– То е истина.

– Не е съвсем истин

мен така е по-добре.

Огнянов скокна като

– Как? Ами тя? И тя

щастната!

Той закричи из стаят

– Не ходи, за да не т

– Аз вече мога да пъ

– Закъде да пътуваш

– За Бяла черква.

Огнянов, като поиска да
и движението.
ще се утешат – проду-

(страдание)... нали сме
ат дори живота си за ос-
луусмихнат Огнянов.
мята; но то е славно и
ате на народа. Вы есте
стоя... *(От Матей Свето*
и град, който стои навръх
ли: Жетва оубо многа,
агнци посредъ волко-
чениците Си: жетвата е
жетвата да изпрати ра-
рвете! Ето, аз ви пращам

ст в Огняновата душа.
я свещена книга и той
чете вдъхновено това
ока поезия. Тия песни
възторжени молитви
рянно държеше в ръце

а Бяла черква. Огнянов
лоши по-лоши мина-
знаеше какво става с
е Рада? След бягството
(преследване, тормоз) тряб-
ещнала цялата буря на
га, не ѝ било съдено да
дарите на съдбата, уби-
еното мнение. Хорската
остта ѝ към него и ще я
дости, които ѝ достави
крепи това слабо дете...
адост посрещна идване-
Дядо Минá го изслуша

е падай духом; всевиш-
ие на неговата милост.
оставить Господъ жезла
ми радостю пожнуть...
е надява на Господа, е като
мо... Защото (Господ) няма
ведните, за да не протягат

праведниците ръце към беззаконието. Псалом 125: ... Които са сели със сълзи, ще
жънат с радост..)

Сякаш в подкрепа на тези благи думи, вратата се отвори и чичо Марин
влезе.

Огнянов, разтреперан, поиска да прочете вестите по челото му.

– Добра вечер! Стой, стой, даскале! Да ти разправя... Надявам се, че не
си се движил много, нали? – каза той, като сваляше тежкото си наметало.

– Хората от вашето малко градче – подзе пак чичо Марин – са чудни
хора: като сенки – не можеш да ги уловиш и да си побъбриш...

– Ами не отиде ли право при доктора?

– Той е арестуван.

– А при дякона, на манастира?

– Скрил се е дяконът.

– А намери ли дядо Стоян?

– Бог да го прости, оставил ни е здраве *(сбогувал се е с нас)*: умрял е съ-
щата нощ, когато са го затворили, от бой; казват, че изказал работата
(че е извършил предателство), горкият, под тежестта на мъченията.

– Ах, клетият дядо Стоян!... А Радка, Радка?

– С нея не можах да се видя.

– Как, какво е станало с Рада?

Той пребледня.

– Там си е, не се безпокой, но са я освободили от работа в училището.

– Да беше погледнал при монахините, у госпожа Хаджи Ровоама! –
викаше Огнянов безпокойно.

– Монахинята я изпъдила немилостиво.

– Боже мой, тя е останала на пътя! Сигурно е съсипана!

– Прибрал я чорбаджи Марко у един негов роднина, но не можах да на-
меря къщата, а другарите бързаха... Но аз разпитах, момичето е добре.

– Тоя бай Марко, няма да мога да му се отблагодаря. А какво се при-
казва за мене?

– За тебе? Тебе там всички те наричат с друго име... но докато си
спомня какво беше, ще остарее съвсем.

– „Графът“ ли?

– Хъ, графът, за графа всички казват, че бил застрелян в ахиевското
бранище *(в гората на село Ахиево, днес с. Бъдеще, община Стара Загора)* от ловци.

– То е истина.

– Не е съвсем истина: ти си жив, а тебе те мислят за умрял – и според
мен така е по-добре.

Огнянов скокна като ухапан от змия.

– Как? Ами тя? И тя ме мисли за убит? Само това ѝ липсваше на не-
щастната!

Той закрочи из стаята, за да се опита да повърви.

– Не ходи, за да не травмираш раната.

– Аз вече мога да пътувам – каза с решителен вид Огнянов.

– Закъде да пътуваш? – попита стреснато чичо Марин.

– За Бяла черква.

– Ти луд ли си?

– Не съм, но ще стана, ако се бавя още един ден. Извади ми дрехи. Даваш ли ми коня си?

Чичо Марин знаеше твърдоглавството на Бойчо, затова дори не се опита да го задържи.

– И дрехите, и коня вземи. Само ми е жал за твоите младини – каза той посърнал *(отпаднал, прежълтал, изнемоцнал)*. – По пътищата кръстосват турци: обирите и злодеянията нямат брой... не жалиш ли себе си?

– Не се грижи за мене, аз ще се върна при теб като сокол, жив и здрав. Само ако не ме изгонят... – добави Огнянов полушеговито.

Старецът го изгледа мрачно.

– Не! Ти няма да тръгнеш! – каза той решително. – Аз ще събера цялото село и то насила ще те затвори тук. Ти си ми нужен като комка божия *(ти си ми много необходим; комка божия – нарича се още „причастие“ и представлява хляб и вино – материален символ на телото и кръта на Христос)* – а отиваш да те убият! Аз не ща после да каже светът: чичо Марин пусна даскал Бойчо, нашия апостол, да се погуби! – крещеше сърдито чичо Марин.

– По-полека, чичо Марине, че се чува надалеко – каза му Огнянов.

Дядо Минá се усмихна под мустак *(започнава, шеговито)*. И Мариновото лице се развесели лукаво. Огнянов ги изгледа учуден. Навярно неговите последни думи ги разсмяха.

– Защо се смеете? – попита той.

– Ех, да те поживи господ, даскале! Та ти от кого се пазиш? Цялото село, дори и децата, знаят, че си при мен... За твоята трапеза цяло село се трудеше... Ние сме прости хора, но християнин не издаваме, а като за тебе – и душа даваме!

Сега и Огнянов се усмихна, като узна, че тайната му била известна на цялото село.

След доста спорове Огнянов успя да успокои страховете на главата на семейството и бе решено да тръгнат.

XXIX. ЕДНА БЕЗПОКОЙНА ПОЧИВКА

След час един турчин, яхнал на кон, излизаше от Веригово.

Казахме турчин – по-точно – читáк *(презрително: турчин)*.

Дрипава зелена чалма *(тюрбан; въз. картинния речник – Башибозук)*, избеляла съвсем, покриваше челото му до веждите; отзад – вратът хубаво избръснат; басмян елек *(елече от памучен плат, наречен „басма“)* със съсани копчета, незакопчан на шията; съдран чепкен *(елече със свободни, висящи ръкави, които може да се обличат по желание)* на плещи, с изпокъсани ръкави; мазен силяхлък *(кожен колан за оръжие – въз. картинния речник на корицата)* на пояса, със стар чакмаклия *(с ударник)* пищов, къса желязна пръчка за пълнене на пушка или пищов и сопотски ятаган *(сабя)*, и дълга лула; опънати потури, изжулени, с разкопчани крачоли, и сейменски *(на турските военни полицаи)* цървули с ремъци.

Върху всичко това

възнен плат, наречен „д

Така Огнянов беши

Зимата, влязла ве

си покривало, през

хълбоци *(страничните*

ва и тъжна. Само си

задрямалия въздух.

Прекият път за Бял

Огнянов не тръгна п

Емексиз Пехливан, н

в ума хрътката на уби

на турчина, за да за

реши да потегли пра

изток, в подножието

бикаляше, но съдър

през турски села. Ко

започнал да вали на

пътника. Студът се у

едва усещаше в ръце

напред, защото снег

не се виждаше.

(юздá – приспособлен

метална част за устат

спрегатно животно)

Той влезе безшумн

душа не се обаждаше

щу джамията *(молитв*

даде почивка на кон

посгрее. Едно момче

беше празно, понеже

Когато влезе, се почу

веднага назад беше н

ски поздрав с доближ

те му отвърнаха вежл

запознат с нравите и с

вична шума), със събут

тютюн пълнеше кафе

– Едно кафе! – каза

И взе да тъпче тютк

да прикрие поне мал

се вслушва в разгово

равнодушен към тях,

стана дума за убиван

отдавна не се бе запо

ше и разсвирепяваше

звади ми дрехи. Даваш

такова дори не се опита

те младини – каза той
ищата кръстосват тур-
ли себе си?

то сокол, жив и здрав,
неговито.

– Аз ще събера цялото
като комка божия *(ти
ричастие* и *представлява
Христос)* – а отиваш да
и пусна даскал Бойчо,
ичо Марин.

каза му Огнянов.
(говито). И Мариновото
ден. Навярно неговите

ого се пазиш? Цялото
ята трапеза цяло село
и не издаваме, а като

а му била известна на

аховеите на главата на

ВКА

Веригово.

(турци).

(к – Башибозук), избеляла
вратът хубаво избръ-
(сма) със сгъсени коп-
с свободни, висящи ръкави,
сгъсени ръкави; мазен
(к на корицата) на пояса,
пръчка за пълнене на
лула; опънати потури,
(турските военни полицаи)

Върху всичко това беше хвърлено джубе *(връхна дреха)* шаячево *(от зруб
вълнен плат, наречен „шаяк“)*, одрипавяло *(износено)*.

Така Огнянов беше неузнаваем.

Зимата, влязла вече във всичките си права, покриваше земята с бялото си покривало, през което се зъбеха и чернееха канаристите *(скалистите)* хълбоци *(страничните части)* на Стара планина. Природата беше мълчалива и тъжна. Само силни орляци от гарвани прехвърчаха и заглушаваха задрямания въздух.

Прекият път за Бяла черква продължаваше в североизточна посока, но Огнянов не тръгна по него: щеше да стане нужда да мине през селото на Емексиз Пехливан, но това му вдъхваше неволен страх. Изпречваше му се в ума хрътката на убития, в която сякаш се бе въплътил ненавистният дух на турчина, за да застрашава и гони Огнянов дори от гроба. Затова той реши да потегли право на север до Карнарския хан, а оттам да тръгне на изток, в подножието на Стара планина, към Бяла черква. Така пътят заобикаляше, но съдържаеше по-малко опасности, макар че и той минаваше през турски села. Когато Огнянов приближи първото село, снегът беше започнал да вали на едри парцали и замрежваше всичко пред очите на пътника. Студът се усилваше и вкочаняваше частите на тялото му. Той едва усещаше в ръцете си юздата на коня, когото само инстинктът водеше напред, защото снегът беше застлал цялото поле и никаква следа от път не се виждаше.

(юзда – приспособление, направено от ремъци (за главата на коня и за държане) и метална част за устата, което е предназначено за управляване на кон или на друго аргентно животно)

Той влезе безшумно в пустите улици на селото, където никаква жива душа не се обаждаше, и скоро отседна в единственото ханче *(хотел)*, срещу джамията *(молитвения дом на мюсюлманите, вкл. и на турците)*. Искаше да даде почивка на коня си, силно изморен от снежния път, а и сам да се погрее. Едно момче пое коня, той бутна вратата на кафенето, което явно беше празно, понеже от там не се чуваше никаква глъчка *(шум от гласове)*. Когато влезе, се почувства объркан – беше натъпкано с турци! Да се върне веднага назад беше неловко. Той реши да седне и им отдаде мюсюлмански поздрав с доближаване на дясната ръка до челото, устата и сърцето и те му отвърнаха вежливо. Беше живял дълго време сред турци и бе добре запознат с нравите и езика им. Те бяха насядали на рогозки *(черги от царевична шума)*, със събути чехли и дълги лули в ръцете. Гъста мъгла дим от тютюн пълнеше кафенето.

– Едно кафе! – каза той строго на кафеджията.

И взе да тъпче тютюн в лулата, като силно се навеждаше над него, за да прикрие поне малко лицето си. В такова едно положение той взе да се вслушва в разговорите, като сърбаше шумно кафето. До едно време равнодушен към тях, той изведнъж наостри уши: в разговора случайно стана дума за убиването на двамата пехливани. Подобно приключение отдавна не се бе запомнило в околността и дори днес то силно дразнеше и разсвирепяваше турците.

Внезапна възбуда облада обществото в кафенето, до преди малко толкова тихо и флегматично *(вяло, спокойно)*. Там заваляха псувни и кръвнишки закани към българите. Огнянов със страшно навъсено лице продължаваше да сърба шумно кафето си – знак, че и него го вълнуваше общото негодуване.

Изведнъж стана дума за убиеца на турците и той изненадан разбра колко популярни бяха и тук името и личността му. За него вече имаше и легенди.

– Тоз гяур консула *(Огнянов)* не можем нито да го хванем, нито да го познаем... – каза един от присъстващите.

– На него му помага някой дявол: ту го видиш даскал, ту – поп, ту – селянин, ту – османлия *(турчин)*; изведнъж променя външния си вид: от момче става старец; сега без брада и мустаци и черноок, след малко – човек с големи, гъсти, извити нагоре мустаци и рус. Иди, та го лови! Ахмед ага ми разправяше, че по едно време му хванали следите и го погнала потеря *(въоръжен отряд за преследване)* близо до гората на село Текія *(днес село Христо Даново, община Карлово, област Пловдивска)*. Той бил облечен като селянин; изведнъж, потерята *(групата турски преследвачи)* гледа пред себе си гарга: няма ни селянин, ни дявол там... Всички започват да гърмят, но птицата изчезва и пред себе си чуват само грачене.

– Празни приказки – обадиха се неколцина недоверчиво.

– Тоз гяур *(неверник, човек втора категория)* все някога ще ни падне в ръцете – само да му разберем гнездото, където се крие – отбеляза друг.

– Та аз ви казвам, че не може да се хване, негодникът – подзе първият оратор *(говорещ)*... – Той се крие и не можеш да го познаеш!... Може сега да е тук при нас в кафенето и пак да не знаем, че е той.

При тия думи присъстващите машинално вдигнаха очи и се спогледаха. Няколко погледи се спряха с любопитство върху Огнянов.

Той сега енергично сърбаше третото си кафе, като често изпускаше от устата си един облак дим, който го забулваше *(го покриваше като завеса)*. С вълните си, но той чувстваше вперените в него погледи и под кичурите коса покрай ушите му потекоха калки пот. Той не можеше да издържи по-дълго това напрегнато състояние и чакаше удобен момент да излезе от кафенето и да вдъхне чист въздух.

– Ако е рекъл Господ, за къде си тръгнал? – попита го един.

– За Кисура, с божията воля – отговори Огнянов, като развързваше спокойно една дълга овехтяла кесия, за да плати кафетата.

– Че в тоя сняг и виелица ли ще вървиш?... Ти по-добре пренощувай тук; утре пак ще стигнеш за пазара.

– На пътника път, на жабата локва *(всекому своето; всеки да прави каквото трябва)* – отговори усмихнато Огнянов.

– Ти си приказваш бабини деветини, Рахман ага *(господин Рахман)*, твоят кефирин *(гяур, който стои по-далу от нас, човек втора категория)* не е ни дявол, ни гарга, ами си е комита *(бунтовник)*, като всеки комита!

– Хванете го де?

– Ще го хванем... Гнездото му подушихме *(знаем къде се крие)*.

– Само да ни погледи.

– Аз си залагам

– А къде търсят

– Крил се е в някое място. Вчера оти абрашларски *(знаем)* хванем в засада..

– И ти ли си тръг

– След него! Във

Едва сега Огнян

което преди не бе

което го е очаквал

погледи паднаха с

присъстващите с

до челото, устата н

Когато се озова

небе, той въздъхна

След три часа п

Карнарския хан *(до*

Карнарският хан

Троянски проход.

(Троянският проход

Средногорието с дуни

при сегашния град Т

Названието му е свър

внешна Русъния. Троя

път от Тракия до земл

Тук пътниците поч

сили започват да се

седмици през зимат

сипват с дебели пре

непроходим. Всякак

кратяват, докато тро

лучи стоки и хора) с гол

сега пътят беше затв

но, ухилено човече,

и го въведе в голяма

Огнището гореше и с

– Имате ли други го

– Нямаме гости. Би

къде така, аа? – по

литно госта си.

– Само да ни падне в ръцете – извикаха неколцина с кръвожадни погледи.

– Аз си залагам главата, че днес или утре Бойчо комита е в примката.

– А къде търсят кучето?

– Крил се е в някое средногорско село, християнско, намерил топло място. Вчера отидоха няколко полицаи през Баня, други през ливадите абрашларски (*ливадите на с. Абрашларе, днес град Брезово, Пловдивско*): ще го хванем в засада...

– И ти ли си тръгнал след него, да го хванеш?

– След него! Във Веригово ще се съберем и оттам ще тръгнем.

Едва сега Огнянов забеляза, че говорещият бе заптиé (*турски полицаи*), което преди не бе видял в ъгъла. Това откритие за голямото прекеждане, което го очаквало във Веригово, го порази още повече. Подозрителните погледи паднаха от него, но това кафене го задушаваше... Той поздрави присъстващите с мюсюлмански поздрав с доближаване на дясната ръка до челото, устата и сърцето и излезе.

Когато се озова пак навън, на чист въздух, на свобода, под снежното небе, той въздъхна нашироко и се метна на коня.

След три часа път той и конят му, покрити със сняг, се спряха при Карнарския хан (*до с. Кърнаре*).

XXX. ЛЮБЕЗЕН ПОЗНАЙНИК

Карнарският хан (*хотел*) е станцията (*тук: място за престой*) на високия Троянски проход.

(Троянският проход е път през Стара Планина, който съединява долините на Средногорието с дунавската част на България. През VI в. проходът през Балкана при сегашния град Троян се е именувал „Пътеката на Траян“ – Виа Траяна. Названието му е свързано с името на римския император Траян, завоювал Дакия, днешна Румъния. Троянският проход от времето на Римската империя е основен път от Тракия до земите край р. Дунав.)

Тук пътниците почиват, похапват, посгряват се и тогава с нов запас от сили започват да се изкачват по ребрата на Стара планина. Но една-две седмици през зимата ханчето не посреща пътници, защото виелицы засипват с дебели преспи стария римски път навръх Балкана и той става непроходим. Всякакви връзки между Тракия и Дунавска България се прекратяват, докато троянските кираджии (*хората, които превозват със своите каруци стоки и хора*) с големи усилия не пробият тясна пътека в снега. Именно сега пътят беше затворен и ханчето пустеше. Ханджията българин, дребно, ухилено човече, с тъпоумно лице, посрещна много вежливо госта си и го въведе в голямата стая за гостите, която служеше и за всичко друго. Огнището гореше и Огнянов запуши лула.

– Имате ли други гости? – попита той ханджията.

– Нямаме гости. Балканът, като се затвори, затваря и моят хан... За къде така, аа? – попита ханджията, като разглеждаше някак любопитно госта си.

– Може ли да ми сваряш едно кафе? – попита Огнянов, вместо да отговори.

– Можем, можем, как да не можем?... А за къде така, аа? – настояваше ханджията.

– За Троян.

– А откъде?

– От Бяла черква идвам... Пътят добър ли е нататък?

– И аз съм от Бяла черква, но за Троян не можеш да минеш... Аз ти казвам, вярвай ми... – бърбеше ханджията, като подаваше кафето и гледаше вторачено Огнянов, като човек, който иска да го познае.

Огнянов се наведе намръщено, за да избегне това досадно взирание. Ханджията му хвърли още един таен поглед и се усмихна под мустак.

– Ханджи, ти си направил сладко кафе! – каза Огнянов строго и остави чашата.

– Прощавай, аа, аз мислех, че го пиеш с много захар. Да ти направя друго!

– Не трябва!

– Не, пий, пий едно кафе – аз ти казвам, добре е...

– Какво ново има по тези места?

– Страхотин, убийства, обири всеки ден. Пътници няма, Балканът е затворен, аз губя... Особено откакто изровиха Емексиз Пехливан – ти го знаеш де, – османлиите много започнаха да безчинстват *(да вършат произвол, беззаконие, жестокост)* ... Уж търсят комити *(бунтовници)*, а всъщност колят невинните хора. Аз ти казвам правичката *(истина ти казвам)*, вярвай ми...

Огнянов се удиви от смелостта на ханджията: така можеше да се говори само пред българин. Затова той, в ролята си на турчин, се намуси кисело.

– Гяурино, ако дрънкаш много-много и ти ще си имаш неприятности.

– Аз зная пред кого бърбя, аа – каза ханджията с фамилиарен тон.

Огнянов го изгледа още по-учудено. Той поиска да се скара.

– Гявур *(невернико)*, ти май си пиан!

– Графе, не се сърди де, че и аз на „Геновева“ *(на театралното представление)* плаках! – отговори ханджията вече по български и му хвана десницата да се ръкува.

Огнянов видя, че беше разпознат. Това му досади силно. При това и лицето, и безочливите обноски на ханджията му бяха противни. Той го измери с поглед и попита студено:

– Откъде си, ваша милост?

– От Бяла черква, Рачко Пръдлето! – представи се ханджията и подаде пак ръка, която увисна във въздуха.

Но Рачко не се обиди.

– Защо се боиш от мене, графе? Или се срамуваш от името ми? То ми е останало от баща ми и за мен е чест... Защото, какво представлява името? Името е нищо, но човек, като е честен, тогава и името е хубаво. Питай в Бяла черква кого наричат Пръдлето, и всеки ще ти каже. Ти мене слушай. Когато човек е с честта си, то и името, например, да кажа... Аз храня къща и имам три деца – и на теб желая да имаш толкова, – и всеки ме уважава, а човек защо живее? За едната чест и за доброто си име...

– Имаш право, ба

– Имаш право я, н *(главата)*. Колко път преди малко, си рек

Огнянов не си при

– Ти отдавна ли д

– Преди година и „Геновева“ случайн

– А ти няма ли да

– Каквото дал гос мазна трапеца малк

– И аз ще ти прав

да прекара лениви

Огнянов започна лошо впечатление

вото си име, особен

„Какъв недодялан да потвърди думит

– Дай да вдигнем чашата си с кисел

ко пъти съм посре

него!... Той ми беше милеят за своя народ)

Огнянов забеляза Левски беше умрял

(Васил Левски по нас приема църковния сан)

този сан, но му остава

– Изпий си виното

Рачко гаврътна и С

оцет.

Обедът свърши по-

– Стой де, защо б

оставя малко, ще ид

вечер... ще разговар

– Благодаря, бай Р

– Ами лош е пътят. А

си главата *(саркастична)*

– Не е нужно това – Коня ми!

Ханджията отиде на

Огнянов огледа ви

волно на ум Къкринс

по турските села –

свикнали да поддърж

ва не бяха безопасни

Огнянов, вместо да отто-
така, аа? – настояваше

тък?
и да минеш... Аз ти каз-
ваше кафето и гледаше
познае.
това досадно виждане.
усмихна под мустак.
Огнянов строго и остави

кар. Да ти направя друго!
а...

ици няма, Балканът е за-
сиз Пехливан – ти го зна-
стват (да вършат произвол,
ици), а всъщност колят
ти казвам), вярвай ми...
ака можеше да се говори
турчин, се намуси кисело.
и имаш неприятности.
с фамилиарен тон.
а да се скарал.

на театралното представле-
рски и му хвана десница-

осади силно. При това и
му бяха противни. Той го

ви се ханджията и подаде

ваш от името ми? То ми е
какво представлява името?
и името е хубаво. Питай в
е ти каже. Ти мене слушай.
да кажа... Аз храня къща
ова, – и всеки ме уважава,
то си име...

– Имаш право, бай Рачко, много умно приказваш.

– Имам право я, не ме гледай, че съм такъв: и аз съм дявол (и аз има ум
в главата). Колко пъти съм посрещал тука народни хора. Аз, щом те видях
преди малко, си рекох: чакай да видим дали графът ще ме познае.

Огнянов не си припомяше да е виждал някога този знаменит човек.

– Ти отдавна ли държиш този хан?

– Преди година и половина, по време на театралното представление
„Геновева“ случайно бях в Бяла черква... ти беше графът.

– А ти няма ли да ми дадеш нещо да похапна?

– Каквото дал господ, него имам. – И Рачко сложи на една габровска
мазна трапеза малко фасул с червен пипер, кисело зеле и хляб.

– И аз ще ти правя компания – добави любезно Рачко и седна и той
да прекара ленивите следобедните часове с Огнянов.

Огнянов започна да се храни мълчаливо. Този Рачко му правеше
лошо впечатление с безочливото си поведение и с още по-безочли-
вото си име, особено когато седна неканен.

„Какъв недосялан ханджия! И малко идиот“ – мислеше си той. Като
да потвърди думите му, Рачко наля две чаши и каза:

– Дай да вдигнем на здравица! Хайде! Живи, здрави! – И той гаврътна
чашата си с киселялото вино. – Ама те познах веднага, нали? Аз кол-
ко пъти съм посрещал тук дякона Левски и съм вдигал на здравици с
него!... Той ми беше приятел... И аз съм от народните (от хората, които
мислят за своя народ), не ме гледай, че съм такъв...

Огнянов забеляза противоречие или просто лъжа, понеже дякон
Левски беше умрял преди три години. Това усили недоверието му.

(Васил Левски по настояване на родителите си се готви за църковна дейност и
приема църковния сан дякон. След като става революционер, той се отказва от
този сан, но му остава прозвището „дякон“.)

– Изпий си виното де! Как? Не пиеш ли? Дай аз да го изпия тогава.

Рачко гаврътна и Огняновата чаша, като се навъси ужасно от изпития
оцет.

Обедът свърши по-скоро, въпреки желанието на развеселилия се Рачко.

– Стой де, защо бързаш? Нали ще останеш да нощуваш тук? Аз ще те
оставя малко, ще ида до село Кърнаре... ти ме почакай. Остани тук тая
вечер... ще разговаряме. И аз съм народен.

– Благодаря, бай Рачко, изкарайте коня ми, аз ще мина напред.

– Ами лош е пътят. Аз ти казвам правичката, ти мене слушай... Отрязвам
си главата (сиринтирал, че е точно така, че пътят е лош)...

– Не е нужно това – отговори сухо Огнянов, па прибави нетърпеливо: –
Коня ми!

Ханджията отиде навън.

Огнянов огледа внимателно стаята и съседните дупки. Дойде му не-
волно на ум Кърчинският хан, където бяха издали Левски. Кръчмарите
по турските села – все българи – по необходимост и по навик бяха
свикнали да поддържат близки приятелски отношения с турците, зато-
ва не бяха безопасни.

А това бръмкало, Рачко, беше способен по най-невинен начин да напакости.

– Конят ти е готов навън, но пътят за Троян е лош ... – каза Рачко, като се върна.

– Колко искаш за мен и за коня?

– Хе, графе, извинявай, аз черпя.

– Не, кажи да ти платя, аз съм много благодарен за твоето гостопримство, а най-вече за виното – каза Огнянов иронично.

– Е, винцето си го бива... но аз нито за него, нито за яденето, нито за сенцето (което е излял коня) пари няма да ти взема... Аз за такива приятели...

– Щом е тъй, благодаря ти, бай Рачко – каза Огнянов, като се озърташе. – Тук няма ли други?

– Аз и момчето сме само, графе, но момчето го пратих на Бяла черква, то тая вечер ще си дойде. Пък сега искам да прескокна до селото, а тук няма кого да оставя ... Остани де!

Огнянов погледна към един стълб, па хвана ханджията за ръка и приятелски му каза:

– Сега потърпи, бай Рачко, да те вържа. – И Огнянов откачи с една ръка въжето, което беше закачено на стълба за един пирон, а с другата притискаше кръчмаря до дървото.

Кръчмарят възприе това като шега.

– Сега пък ще ме връзваш ли? Връзвай! – каза той весело.

Огнянов увиваше спокойно въжето около стълба и около ханджията. Като видя, че нещата стават сериозни, той се почуди и се разсърди:

– Не си играй де! Хайдутин ли съм, да ме връзваш? – И Рачко се размърда. Огнянов му каза натъртено:

– Ако извикаш, ще ти разпоря корема!

Кръчмарят, втрещен, погледна кожения колан с оръжието. Той знаеше, че графът не си поплюва на ръцете (не се шегува). И стана кротък като дете.

– Аз бих искал да вържа само устата ти, но като не мога тях – връзвам тебе – казваше му Огнянов ухилено, като го прикова здраво за стълба. После попита:

– Кога ще се върне твоето момче?

– Довечера. – Рачко трепереше.

– Ех, то ще те отвърже. Сбогом, бай Рачко, аз тръгвам за Троян. Па помни графа – само науи...

И като му хвърли там няколко гроша, Огнянов яхна коня и продължи пътя си.

(Тлъката или както по събиране на девойки, за да тлаките идват и млади и начин за установяване на бъдещи съпруг/съпруга. дискотека, но вместо да)

Вместо към Бяла черква зад към село Алтъново оставаха два часа, но по мрънкало стигна го гониха до края.

Той влезе през български гари) и скоро се спря

Бай Цанко бе родом беше простодушен, с гостуваха апостолите Той прие радостно Огнянов

– Добре стана, че до събираме се), та поне да рече Цанко усмихнато.

Огнянов прибърза и

– Чухме, чухме и ние не би да не живеем в т

– Няма ли да ти напа

– Не се грижи, ти каз

ка... да носи знамето – изгледаш всичките, ка

Огнянов се озова в е зорче се виждаше в го

брали по-личните мом

Цанковата дъщеря Дон

ките стени, украсени с

на св. Иван Рилски

(Чезът представлява р

шафи, черги, килими, въз

телно за своя бъдещ дам.)

(Иван Рилски, починал пр

лагаемото място на нег

стир – една от най-значит

Мебелите бяха, както

то, където се съхранява

драта (голяма ниша с дърв

картинния речник на кориц

XXXI. ТЛЪКА В АЛТЪНОВО

(Тлъката или както по-правилно се изписва според съвременните правила тлъката с събиране на девойки, за да плетат, предат, шият и пейт. Нарича се още „седянка“. На тлъките идват и млади неженени мъже. Освен място за съвместна работа, тлъката е и начин за установяване на взаимоотношения с противоположния пол, за избиране на бъдещи съпруг/съпруга. Представете си, че се намирате на съвременно парти или на дискотека, но вместо да пият, пушат и танцуват, девойките шият, плетат и пейт.)

Вместо към Бяла черква Огнянов тръгна сега в обратната посока назад към село Алтъново, сгушено в западния кът на долината. Дотам му оставаха два часа, но конят му беше съсипан и пътят труден и той едва по мръкнало стигна в селото, изпращан от виенето на вълците, които го гониха до края.

Той влезе през българската махала (селото беше смесено, с турци и българи) и скоро се спря пред вратата на бай Цанко.

Бай Цанко бе родом от Клисура, но отдавна се беше заселил в това село, беше простодушен, с весел нрав и родолюбив човечец. При него често гостуваха апостолите *(хората, отдадени напълно на борбата за Освобождение)*. Той прие радостно Огнянов.

— Добре стана, че дойде в моята къща... Тая вечер имаме тлъка *(седянка, събираме се)*, та поне да погледаш момите ни. Няма да ти се стяга душата — рече Цанко усмихнато, като го въвеждаше в стаята.

Огнянов прибърза и му каза, че е преследван и защо.

— Чухме, чухме и ние — каза бай Цанко. — Та като сме затынтени тука, да не би да не живеем в тоя свят?

— Няма ли да ти напакостя нещо?

— Не се грижи, ти казвам. Тая вечер гледай да си избереш някоя девойка... да носи знамето — шегуваше се Цанко. — На, от това прозорче ще ги изгледаш всичките, като някой цар...

Огнянов се озова в една малка тъмна стаичка. През дървеното ѝ прозорче се виждаше в голямата стая, където беше тлъката. Там бяха се събрали по-личните моми и невести, за да попредат и пошият за ченза на Цанковата дъщеря Донка. Огънят весело плантеше и осветляваше всичките стени, украсени само с щамбата *(щампованото, отпечатаното изображение)* на св. Иван Рилски и с шарени, лъскави глинени съдове по полиците.

(Чезът представлява ръчно направени предмети за домакинството — кърпи, чаршафи, черги, килими, възглавници, дрехи, които девойките приготвят предварително за своя бъдещ дом.)

(Иван Рилски, починал през 946 г. е монах отшелник, основал обител в Рила. До предпологаемото място на неговото отшелническо убежище е построен Рилският манастир — една от най-значителните забележителности на нашата страна.)

Мебелите бяха, както във всяка по-заможна селска къща: водникът *(мястото, където се съхраняват съдовете с вода в къщата; водата се носи отвън)*, мосандрата *(голяма ниша с дървен капак, в която се нареждат дрехите)*, лавицата *(вис. картинния речник на корицата)* и големият стенен шкаф с всички покъщнини

(домашните вещи) на Цанка. На пода, постлан с килимчета от козя вълна, седяха гостите и гостенките работници. Освен светлината на огнището, на тях им светеха и две малки газени лампи – разкош за тази вечер.

Огнянов отдавна не беше присъствал на такова любопитно събиране – обичай, завещан от старината. Сгушен в тъмното килерче, той с внимание гледеше простодушните сцени от първобитния още селски живот. Вратата се отвори и при него влезе булка Цанковица (жената на Цанко), клисурчанка също, хлевоуста (говори без много да мисли и без да се съобразява с другите) и бърлива кумá (тук: жена, която много говори). Тя клекна до Огнянов и започна да му показва, с нужните обяснения, по-хубавите, по-харесваните девойки.

– Виж там оная, червенобузестата, дебелията. Тя е Чонината Стайка (Стайка, дъщерята на Чона)... Виж как жално-жално я поглежда Иван Боримечката. Той лае като овчарско куче, когато иска да я разсмее... Тя е много работна, облича се хубаво и е чистница. Само че бързо напълнява, милата; ама като се омъже, ще отслабне. Жените във вашия край пък напълняват, като се омъжат... Оная отляво до нея е Цвета Проданова; тя е влюбена в оня, дето мустаците му стоят като опърлени... Каква палава кокетка е тя, очите ѝ постоянно се усмихват! Но иначе е добро момиче. До Цвета стои Драгановата Цвета, а до нея – Райка, дъщерята на попа... Аз тях не ги давам за двацет пловдивски туркини (красотата на двадесет пловдивски туркини не струва колкото тяхната); виждаш ли какви бели шийки имат? Нашият Цанко каза веднъж, че ако едната му даде да я ухапе за гушата, ще ѝ подари лозето с грозде от сорта Памид на Малтепе (Могилата "Малтепе" край с. Манале), затуй го пернах с ръжена (затова го ударих леко с металното приспособление за почистване на огнището) тогава... проклетникът. А оная виждаш ли отдясно, дето е до дебелията Стайка? Тя е Кара Велювата дъщеря (дъщерята на Кара Велю; турската дума „кара“ означава „черен“), най-чорбаджийската. Искаха я пет души отбор ергени (млади, неженени мъже), но баща ѝ не я дава... Държи я да си е близо до него, ама че лалугер (лалугерът е малък дребен гризач, който прилича на катерица) ... Знаеш, че той прилича на лалугер... Иван Недялковия ще я грабне, ако не стане така, ще си отреже езика. Ето ти там и Рада Милкина (Рада, дъщерята на Милка); тя е песнопойка като славейчето на нашата слива, но е мързелива – между нас казано. По ми хваща очите Димка Тодорова, дето стои до лавицата: гледай каква е стройна и добре облечена, ако бях ерген, щях да я взема – хайде да я дадем на тебе. Очите ѝ са много хубави, ех, тази Димка... До наша Дона стои Пеевата мома (неомъжената дъщеря на Пейо). И тя е хем хубава, хем работна, дето се вика, не пада по-долу от наша Донка. И тя е гласовита като Милкината Рада, а се смее като ластовичка, слушай я само...

Тъй изправена над Бойчо, в тъмнината, Цанковица (жената на Цанко) силно напомняше сцената от „Божествената комедия“, където Беатриче, в ада, сочи на Данте един по един обитателите му и разказва историята им.

Огнянов кое слуша, кое не, това безкрайно дърдорене на булката; той целият беше погълнат от картината, а не от тълкуването ѝ. По-смелите девойки се шегуваха с ергените, хитро и палаво се шегуваха с тях и се

заливаха с весел страна, когато се качки се сипеха остроти, които и цето момински б Цанковица (жената ястията; Донка т

– Я стига сте се стопанката, която на тенджерата и изпийте някоя п струват – не пей

Рада и Станка н тях – всичките п пиваше един стих първокласните п Ето песента:

(кобилицата (дър

Когато момите които я харесаха пев. Иван Бориме която усърдно ух

– Тая песен се пе щъщане назад при х Всички моми се Това беше цяла п

заливаха с весел смях. Отговаряха им гръмогласни кикотения от мъжка страна, когато се пускаха стрели срещу приказливия пол. Шеговитите за- качки се сипеха като дъжд; открити смехове посрещаха двусмислените остроти, които изкарваха руменина дори по най-почернелите от слън- цето момински бузи. Цанко сам вземаше участие във веселбата; булка Цанковица (*жената на Цанко*) беше заета с приготвянето и сервирането на ястията; Донка ту ставаше, ту седаше.

– Я стига сте се превивали от смях, ами попейте пак! – извика весело стопанката, която беше оставила Бойчо, за да иде да вдигне капака на тенджерата на огъня, където се готвеше храната. – Радо, Станке, изпийте някоя песен, та засрамете ергените, нашите ергени нищо не струват – не пеят...

Рада и Станка не чакаха да им повторят и подхванаха една песен, а след тях – всичките песнопойки, които се разделиха на два хора: единият из- пляваше един стих, а другият хор го повтаряше. Първият хор, в който бяха първокласните певици, пееше сопрано, вторият държеше по-ниска нота.

Ето песента:

Добро ле, два се млади, Добро ле, залибили

(Добро ле, двама млади се обикнали),

Добро ле, залибили, Добро ле, от мънинки

(обикнали се от малки),

Добро ле, срещнали се, Добро ле, снощи вечер,

Добро ле, в улицата, Добро ле, в тъмнината,

Добро ле, па седели, Добро ле, хоратели

(седели и си говорели).

Добро ле, месечника, Добро ле, рог подала

(луната изгряла)

Добро ле, звезди небе, Добро ле, обсипаха,

Добро ле, а две млади, Добро ле, още седат,

Добро ле, още седат, Добро ле, разговарят.

Добро ле, водата й, Добро ле, скреж хванала,

Добро ле, кобиличка, Добро ле, явор стана,

(кобилицата (дървената пръчка за носене на съдове с вода) се превърнала в дървото явор)

Добро ле, а две млади, Добро ле, още седат.

(а двамата млади продължавали да седят)

Когато момите изпляха песента, раздадоха се похвали от ергените които я харесаха и за това, че всеки приемаше лично тоя любовен при- плев. Иван Боримечката хвърляше очи – да я изяде – на Станка Чонина, която усърдно ухажваше.

– Тая песен се пее на повторки (*като се повтаря*), а се играе на повращулки (*въртане назад при хоро*)! – издърдора той гръмогласно.

Всички моми се изсмяха, като гледаха дяволски към Боримечката.

Това беше цяла планина: ръст голиатов (*Голиат е огромен воин от Библията*),

сили херкулесови (*Херкулес е герой от древногръцката митология, известен с не-
обикновената си сила*), лице кокалесто, грапаво и глупавичко. При това той
беше и голям песнопоец, тоест имаше и глас, съответстващ на снагата му.
Боримечката се поразсърди. Той се оттегли мълчаливо и след известно
време изляя над главите им като дърто овчарско куче – момите изпискаха
уплашени, а после се разсмяха. Тогава закачливите, палави девойки взе-
ха да го дразнят. Една го припя:

Иване, гълъб шарени,
Иване, тънка тополо.

Смехове.
Друга пое:

Иване, мечка пустяла (*тъничка*),
Иване, дълги саръко (*дълга пръчка*)!

Пак кискания и смехове. Иван пламна. Той погледа с тъпо удивление
бузестата Стайка Чонина, която отправи нелюбезна закачка с песен към
въздишания кавалер, и отвори уста като някоя боа, па зарева:

Пейкина леля думаше:
(*Лелята на Пейка казваше*)
– Пейке ле, моме, Пейке ле,
яката думат хората,
(*Пейке, маме Пейке, хората много говорят*)
хората, близки комшии
(*хората, близки съседи*),
че ми си гойна, кръвена,
(*че си дебела и имаш червени бузи*)
че ми си трудна, дебела
(*че си бременна, наедряла*)
от чичово си ратайче
(*от прислужника на чичо си*).
– Лелю ле, мила леличке,
нека се думат хората,
(*Лелю, мила леличке, нека хората си говорят*)
хората, близки комшии —
(*хората, близки комшини*)
аз съм си гойна, кръвена,
(*аз съм дебела и имам червени бузи*)
и съм си трудна, дебела
(*и съм натезала и наедряла*)
от бащина си белія,
белия и загарія
(*от пшеницата на тате сортове „белия“ и „загарія“*),

От тая кървава
още по-пламенни,
на дружките ѝ я с
простодушност по
– Девойче, че ка
Тая песен лъже.
– То си е явно: ил
Тая лукава крити
поглед на победон

(Пей

(Дано не бъде напр

(аз заедно с

(а теб, Йони

че доде хляба омеса,
(че докато хляба омеса)
по кошлегрозде озобя,
(по една кошница грозде излязвам)
по ведро вино изпия...
(и по едно ведро вино изпивам)

От тая кървава подигравка Стайка се засрами; бузите ѝ се зачервиха още по-пламенни, сякаш ги боядисаха с червена боя. Злобни кискания на дружките ѝ я стреляха в сърцето. Някои присмехулници с престорена простодушност попитаха:

– Девойче, че как може хем грозде да се похапва, хем вино да се пие? Тая песен лъже.

– То си е явно: или песента лъже, или момата лъже... – отговориха. Тая лукава критика още повече разяри Стайка, тя хвърли отмъстителен поглед на победоносния Боримечка и запя с разтреперан глас:

– Пейке ле, ружо в градина,
(Пейке, която приличаш на цветето ружа в градината,)
Твоето ситно плетене
и моето често ходене,
давно не бъде залудо;
(Дано не бъде напразно твоето ситно плетене и моето често ухажване, моето често идване при теб.)
давно се, Пейке, вземеме.
(Дано да се оженим, Пейке)
– Йонко ле, черни ратаю,
да беше Пейка любила
*(– Йонко, ти, черен ратай, слуга,
Ако Пейка можеше да обича)*
таквиз свинари кат тебе,
свинари и говедари,
болярски черни ратаи,
*(такива свинари като теб,
свинари и говедари,
черни слуги на болярите,)*
с момци бих плет градила,
(аз заедно с момците бих построила ограда, изплетена от пръчки,)
тебе бих, Йонко, турила
на мали врата долен праг,
(а теб, Йонко, бих те сложила като праг пред нейната малка врата)
та кога мина замина,
телците да си изкарвам —
(и когато започна да изкарвам телетата навън)
чехлите да си накалям,
о тебе да ги изтривам!...
(и си изкалям чехлите, в теб да ги изтривам!...)

На обида кървава – отмъщение страшно.

Стайка изгледа гордо сега наоколо си. Ножът ѝ удари в живо месо.

Иван Боримечката като треснат стоеше неподвижен с широко изпулени очи. Изведнъж гръмна страшен и неударим смях. Цялата тлъка беше вперила любопитни погледи в горкия Иван. От срам и от нетърпима болка, засегнала самолюбие му, в очите му се появиха сълзи. Това още по подлудяваше смяха наоколо. Булка Цанковица се скара:

– Че какви са тия закачки? Така ли прилича да се заяждат моми с ергени, вместо да бъдат любезни и мили един с друг като гълъбчета?...

– Тъй, тъй, гълъбчета – избъбра една присмехулица, – и двамата в чаша да ги изпиеш *(толкова си сладки, че ти идва да ги изядеш или да ги изпиеш)*.

Пак се разкикотиха веселите девойки.

– Които се карат, те се обичат – каза Цанко с помирителен тон.

Иван Боримечката излезе сърдито, за да протестира срещу тия думи.

– А които се обичат, те си приличат – продума Неда Ляговичина.

– Недо, ти знайш ли? И на присмех господ помага *(Господ обича, когато хората се шегуват)* – отзова се Горанът, братовчед на Боримечката.

– Момчета, я вие викнете някоя стара хайдушка песен, да дойде сърце на място – покани ги Цанко.

Момците запяха дружно:

Сиромах Стоян, сиромах!

(Бедния Стоян, бедния!)

На два го пътя вардеха,

(Причакваха го на два пътя,

на третия го хванаха,

(на третия го хванаха)

черни му върви развиха,

(развиха черните му върви;

пояснение: тогава мъжете вместо чорапи увиват около ходилата и до прасеца на краката си намучен плат и го стягат с връв, за да не пада. Вж. картинния речник на корицата.)

мъжки му ръце вързаха;

(вързаха мъжките му ръце;)

па Стояна заведоха

(и заведоха Стоян)

на Ерин попа в дворови.

(в двора на поп Ерин.)

Попа имаше две моми

(Попът имаше две неомъжени дъщери)

и третя – Ружа снахица!

(и една трета – това беше снаха му Ружа!)

Ружа си мляко биеше

(Ружа биеше мляко)

пояснение: прясното мляко се разбива във висок дървен съд, за да се получи масло)

на мала врата градинска,

(до малката градинска врата)

Огнянов изслуша с т
– Ето, тоя Стоян – п
хайдутин: с ирачно-ст
жаление, на разкайва
ако можеше да преми
рата на човека, че има вел
днешния българин...
За такава борба мечта
– ето разковничето (въ

дари в живо месо.
кен с широко изпулени
х. Цялата тлъка беше
м и от нетърпима бол-
ха сълзи. Това още по
кара:
наяждат моми с ергени,
лъбчета?...
глица, – и двамата в
изядеш или да ги изпиеш).

ирителен тон.
ра срещу тия думи.
да Ляговичина.
а (Господ обича, когато хо-
оримечката.
песен, да дойде сърце

ходилата и до прасеца на
Вж. картинния речник на

ери)

ужа!)

д, за да се получи масло)

а моми двори метяха,
(а дъщерите на попа метяха двора)

па си Стояну думаха:

(и казваха на Стоян):

– Байчо ле, байчо Стоене,

(Батко Стояне.)

зарана ще те обесят

(утре ще те обесят)

на царювите дворове,

(в двора на царя)

царица позор да гледа

и царювите дечица. —

(царицата и царските деца ще наблюдават това зрелище)

Стоян си Ружки говори:

(Стоян каза на Ружка:)

Ружко ле, попова снахо,

(Ружко, попова снахо, омъжена за сина на попа)

не ми е жално за живот,

(не ми е жал за живота)

не ми е мило за бял свят:

(не съжалявам за белия свят.)

юнак не жали, не плаче.

(защото един юнак никога не съжалява и не плаче.)

Ами те моля, Ружке ле,

(Но те моля, Ружке)

ризата да ми операт,

(ризата да ми изперат)

косата да ми разрешат,

(косата да ми разрешат.)

че ми е драго, Ружке ле,

(че ми е драго, харесва ми, Ружке)

кога челяка обесят

(когато обесят някого),

ризата да му се белей,

(ризата му да се белее)

чумбазът да се развява...

(косата му да се развява...)

Огнянов изслуша с таен трепет финала на тая песен.

– Ето, тоя Стоян – помисли си той – е типът на легендарния български хайдутин: с мрачно-спокойния поглед на смъртта. Нито една дума на съжаление, на разкайване, на надежда... Искане само да умре хубавец!... Ех, ако можеше да премине този героичен фатализъм (героичен фатализъм – вя-
рата на човека, че има велика мисия, че неговата съдба е да служи на високи идеали) в
днешния българин... Ох, тогава ще бъда спокоен за изхода на борбата...
За такава борба мечтая аз и такива сили търся... Да знаеш как да умираш
– ето разковничето (вълшебното средство за постигане) на победата...

В това време писнаха (*засвириха*) кавалите. Свирнята, отначало нежна, меланхолична, се заиздига високо-високо; очите на свирачите блестяха, лицата пламтяха от въодушевление, ясните звуци звънтяха и пълнеха нощта с дивата мелодия на планините.

Те пренасяха душата на балканските върхове и усои (*тъмни и хладни гори*); те напомняха тишината на горските долини, шушненето на сенките, където лежат на сянка в горещите следобедни часове овцете; горския мризлив босилек, планинските екове (*ехото на планините*) и примирането на любовната въздишка в долините...

Кавалът е арфата на българските планини и полета!

Всички слушаха сега омаяни и гълтаха родните и понятни звукове на тая музикална поезия. Булката Цанковица (*съпругата на Цанко*), права пред огнището, с ръце на хълбоци, заплесната, слушаше.

Но в истински възторг се намираше самият Огнянов, който насмалко щеше да изпляска с ръце.

Шумните разговори и смехове се подновиха.

Но Огнянов отдаде внимание на разговора, в който чу името Петър Овчаров. Райчин, Спирдончето, Иван Остенът и някои други разговаряха за бъдещото въстание.

– Аз вече съм съвсем готов за сватбата, очаквам само и револвера си от Филибѐ (*Пловдив*). Пратих и сто и седемдесет гроша за него; три овена отидоха – казваше Петър Овчарят, председател на местния комитет.

– Но ние не знаем със сигурност кога ще започне въстанието. Едни казват, по Благовец (*на християнския празник Благовещение, който се празнува на 25 март*) ще си окървавим ножовете, други – по Гергьовден, а вуйчо Божил го предвижда в разгара на майс... (*през месец май*) – казваше Спирдончето, снажен и хубавеляк момък.

– Ти гледай, щом кукне кукувица и зашуми гората (*когато дойде пролетта*)... но аз и сега съм готов: когато кажат.

– Ех, нашата Стара планина много юнаци е посрещала, та и нас ще посрещне – каза Иван Остенът.

– Петре, ти казваше за даскала: та двама души убил, а? Юначага!

– Кога ще ни дойде на гости да му целуна ръчицата, дето е галила тъй хубаво (*иронично и безпощадно описание на убийството на двамата турци в мезмарицата*)? – питаше Райчин.

– Той, даскалът, ни изпревари, ама и ние ще се погрижим да го достигнем. И ние разбираме малко от занаята – отговори Иван Остенът.

Иван Остенът беше юнак и много добър стрелец. Убийството на Дели Ахмед (*турската дума „дели“ означава „луд“*) миналата година се приписваше на него. Затова и местните турци го причакваха, но досега безуспешно. На вечерята пиха за здравето на Огнянов.

– Да даде господ жив и здрав да го видим скоро... Вземайте пример от него, момчета – казваше Цанко, като гаврътваше паницата с виното.

– Аз се хващам на бас, с този, който иска – обади се нетърпеливата булка Цанковица (*съпругата на Цанко*), – че утре рано-рано ще ни довтаса като сокол тука.

– Хъ, какво говор... каза угрижено Райчин, встани за Коледа и да преди Бъдни вечер, кол...

– Каква е тая връстана.

Наистина, на двайзскокнаха. Гоститъвълнувана и каза:

– Свърши се и ед

– Какво? Какво?

– Боримечката г

Всички извикаха

– Грабнал я, хуб

тях си.

Вдигна се весел

– Ами как тъй? А

товчед му.

– Изчакал я скри

ка Цанковица – и

Пусти Боримечка,

(Жалко за момч

изгора, любима, коел

е „малко за момчет

изгора, любима, свъ

– Право да си ка

– Тя е гоино (*уго*

– смееше се друг.

– Хайде да са ж

(След като момат

(след сватбата) се п

„червена“ ракия. Ти

бавят мушката или

черни булката. Зат

– Па и на мене

бата), аз си иска

Цанковица; – ка

женитба).

След малко гос

– Хъ, какво говориш, булке Цанковице? Ами аз тръгвам сега за К...! – каза угрижено Райчин. – Ако дойде, вие го задръжте за кървавицата *(да остане за Коледа и да си пахатне кървавица, когато мине четиридесетдневният пост преди Бъдни вечер, когато не се яде месо)*... Да се повеселим по Коледа.

– Каква е тая връва навън? – извика Цанко, като не допи виното си и стана.

Наистина, на двора се чува мъжки и женски викове. Цанко и булката изскокнаха. Гостите също наставаха. Булката се върна веднага много развълнувана и каза:

– Свърши се и една работа, нека да е на късмет.

– Какво? Какво?

– Боримечката грабнал Стайка.

Всички извикаха учудени от тая изненада.

– Грабнал я, хубостникът, и я понесъл на рамо, като гергъовско агне, у тях си.

Вдигна се весела глъчка.

– Ами как тъй? А! Той затова излезе по-рано, а след него, Горанът, братовчед му.

– Изчакал я скрит зад волската каруца, до вратата – продължаваше булката Цанковица – и грабнал Стайка! Жалко за момчето, че изгори момичето. Пуси Боримечка, на кого му минаваше през ума?

(Жалко за момчето, че изгори момичето. – Жалко за момчето, което си взе изгора, любима, което се ожени. Сега ще трябва да се грижи за семейство. Затова е „жалко за момчето“. Тук думата „изгори“, не означава „изгаряне“, а „вземане на изгора, любима, съпруга“, „задомяване“.)

– Право да си кажем: те са си лика-прилика... – каза един.

– Тя е гойно *(угоено, дебело)* сръбско свинче, той е като едър унгарски кон – смееше се друг.

– Хайде да са живи и здрави, утре ще прием червена ракия – каза Цанко.

(След като мамата отиде в дома на момъка и пренощува там, на следващата сутрин (след сватбата) се приготвя специална ракия, наречена „блага“, „сладка“, „топла“ или „червена“ ракия. Тя се оцветява с горена захар или мед, а някъде допълнително прибавят мушкато или безредна боя, за да стане червена. Обикновено с благата ракия черпи булката. Започва се от свекъра и свекървата, кума и останалите гости.)

– Па и на мене ръкав да дадат *(и аз искам да получа поне мъничък дар на сватбата)*, аз си искам правото *(искам това, което ми се полага)* – кряскаше булката Цанковица; – както се казва, аз сватувах *(тук: спомогнах, съдействах за тази женитба)*.

След малко гостите си излязоха развеселени.

XXXII. БОГ ВИСОКО, ЦАР ДАЛЕКО

(Бог високо, цар далеко – Българска народна поговорка, която се употребява, за да подчертае, че няма кой да помогне на този, който е изпаднал в тежко положение.)

Цанко се завтече при Огнянов, в тъмния килер.

– Е, Бойчо, хареса ли ти се нашата тлъка *(седянка)*?

– Чудно, превъзходно, бай Цанко!

– Ами записа ли песните? *(Записа ли текста на песните с молив върху хартия? Предстои още доста време до днешните записващи устройства.)*

– Какво ще ти записвам?... Тук дори свещ няма, нали виждаш?

(По онова време все още няма ток, осветлението на помещенията в тъмната част на депоноцието е оскъдно, светлина идва само от свещи или от газови лампи.)

Дойде и булка Цанковица *(жената на Цанко)*, със свещ в ръка.

– Някой чука на вратата – каза тя.

– Това сигурно са родителите и близките на Стайка, може да си искат от нас момичето сега... Хайде де, това да ни е кахърът *(мисля, че се е случило нещо по-сериозно)*.

Но влезе Донка и каза, че заптиета *(турските полицаи)* тропат; води ги дядо Дейко, кметът.

Бесът да ги вземе, тях и дядо ти Дейко! Къде да ги сложа тези свине?... Не идват за тебе – услокои той Огнянов, – но се поскрий ... Булка, покажи на даскала къде.

И Цанко излезе. След малко той въведе две заптиета, увити в ямурлуци *(дебели вълнени пелерини с качулки)* и цели засипани със сняг. Те фучаха *(бяха бесни)*.

– Защо ни държа цял час на пътя, негоднико? – избъбра едноокото заптие, като изтърсваше силно връхната си дреха.

– Измръзнахме, докато на теб ти дойде кеф да отвориш! – кряскаше другото заптие, грапаво и ниско *(с дрезгав, пълтен глас)*.

Цанко бърбеше някакво извинение.

– Какво бърбиш? Заколи пиле и сложи яйца в масло.

Цанко иска да каже нещо. Едноокото заптие кресна:

– Не дрънкай, гявур *(гяур, неверник, боклук такъв)*, ами по-скоро кажи на булката да сготви вечеря... Или мислиш да ни гощаваш с твоята гявур-ошав чорбасъ *(презрително: гяурски кампот от сушени плодове, наречен „ошав“)* и орехови черупки? – казваше то, като хвърляше презрителен поглед на необратната още вечеря *(към още недовършената вечерята на масата)*.

(По онова време българите са длъжни да нахранят всеки почукал на вратата им представител на турската власт. Нещо повече, българите са длъжни да плащат, така наречения „тъбен данък“, наричан на турски „диш-хакъ“ – такса, плащана от домакина, защото правоверният мюсюлманин си е хабил тъбите с неговата „гяурска“ храна.)

Цанко тръгна попарен към вратата, за да изпълни повелението. Ниското заптие му извика:

– Чакай, къде отпрати девойките?

– Те си отидоха у дома, защото беше късно – отговори Цанко, който съвсем изтрезня.

– Иди ги доведи пак, да дойдат да си довечерят... и нас да почерпят по чаша ракия... Защо ги изпъди? Цанко гледаше уплашен. Къде е твоето момиче?

– Легна си вече, аго (*господине*)!

Изкарай него, то да ни прислугва – каза едноокият, като сушеше на огъня мокрите си навуца (*плат, който се увица около краката вместо чорапи; виж картинния речник на корицата*), които изпусаха облак пара и тежка воня.

– Недейте да плашите детето ми, аго (*господине*) – каза умолително Цанко.

Влезе кметът и се изправи смирено.

– Ама че мръсник! И ти ни развежда по двајсет порти да хлопаме като просяци! Тука насила ни доведе! Защо криете вашите...?

Той назова девойките с едно ругателно име. Българите преглъщаха. Те бяха свикнали на това.

Епохата на робството беше изработила унизителната за човечеството поговорка: „Преклонена глава сабя не я сече.“ (*Човек, който се подчинява напълно, без ни най-малка съпротива, няма да изгуби главата си.*) Цанко молеше бога само да не закачат дъщеря му.

– Чорбаджи (*стопанино*) – попита едноокоото заптие, – вие готвите ли се за бунт?

Цанко отрече смело.

– Каква е тази кама тук? – каза niskият, като вдигна камата на Петър Овчарят, който я беше забравил на чергата.

– А, чорбаджи, та вие не се готвите за бунт, а? – попита с ехидна усмивка едноокият.

– Не, аго (*господине*), ние сме мирни поданици на царя – отговори Цанко, като се опитваше да бъде спокоен. – А тая кама я е забравил някой от гостите.

– Чия е?

– Не знам, аго.

Заптийетата се взираха в някакви жълти драскулки на ножа. Между тях разпознаха някакви думи.

– Какви са тия думи тук? – попитаха Цанко.

Той надникна над камата: до тъпия ѝ край с жълта тел бяха изработени шарки и думите „свобода или смърт“, а от другата страна името на нейния собственик.

– Това са орнаменти за украса – излъга Цанко.

Едноокоото заптие го перна с калния си цървул по лицето.

– Гявур (*презрително обръщение*), като ме гледаш, че съм с едно око, да не ме мислиш за сляп?

Цанковият отговор породил съмнение у тях.

– Мухтар (*българин, селски старейшина по време на турското робство, кмет*), ела тук!

Мухтарят влезе с една тава баница, за да я опече у Цанкови. Той се разтрепера, като видя голата кама в ръцете на заптийето.

– Прочети тук!

Мухтарят прочете и се изправи смутен.

- Не мога да разбера добре, аго (*господине*).
- Ниският грабна камшика си и го плющна. Бичът изпляска и се уви два пъти около врата на мухтаря. От бузата му потече струйка кръв.
- Калп миллет! (*Ама че сте подъл и двуличен народ!*)
- Мухтарят безмълвно си изтриваше кръвта.
- Прочети или в гърлото ти ще бръкна с ножа! – викна заптието.
- Зашеметеният мухтар видя, че нямаше спасение: трябваше да се покори.
- Петър Овчаров – прочете той като нарочно се запъваше и сричаше.
- Познаваш ли го?
- Нашенец е.
- Чобан (*овчар*) Петър ли му е името? – попита едноокият, който явно разбираше малко български.
- Точно така, аго (*господине*). – И мухтарят му подаде ножа, като благодареше на Света Троица, че прескочи страшните думи. Но той прибърза.
- Виж и от тая страна – каза заптието (*турският полицай*).
- Мухтарят надникна пак над камата много уплашен и се колебаеше. В същия миг с дясното око видя, че ниският готвеше бича да го плесне.
- Свобода или смърт пише, аго. Едноокият подскокна.
- И свобода, а? – ухили се той зловещо. – Кой прави тия ками? Чобан Петър (*Петър овчаря; Петър Овчаров*) къде е?
- Че къде да е, господине? У тях си е.
- Иди да го повикаш...
- Мухтарят тръгна.
- Чакай и аз ще дойда с тебе, глупако!
- И ниският наметна ямурлука си и излезе с него.
- Добре, Юсуф ага, защото овчарят е от хайдушко потекло.
- В това време Цанко отиде при жена си, която готвеше с проклетии:
- Да ги убие господ! Да ги скъса в червата! Змийска кост да ги задави, та да пукнат, отрова да ги отрови! Да им готвя месо пред Коледа! (*Преди Коледа християните спазват 40-дневен пост, през който не се яде месо.*)... Откъде се намери тая пуста поганщина (*тези проклети турци*) сега, та ни развали (*та ни развали настроението*) и изпоплаши!...
- Донке, иди, татовата, у чичо си тая нощ, мини през плета (*оградата*) – каза Цанко на дъщеря си, която се показва преbledняла на вратата.
- Откъде ги доведе пък и Дейко? Миналата седмица пак ни довлякоха двама – бърбеше булката.
- Че какво да прави човекът? – каза Цанко. – Водил ги е къде ли не – тук искали да дойдат: чули песните... Той изял и пет-шест камшика по гърба.
- Цанко отиде пак при едноокоето заптие.
- Стопанино, къде изчезна? Дай тук ракия и малко туршия.
- Няма го овчарят – изговори сърдито ниският, който се завърна с мухтаря.
- Ние трябва да обърнем селото наопаки, но да хванем тоя комита – каза едноокият, като пиеше.

– Дали пък да не притиснем баща му? – попита тихо другият и после пошепна нещо. Едноокият клюмна одобрително.

– Кехая *(богат човек, собственик на много овце в Родопите)*, върви викай дъртия, да го питаме още нещо, вземи и това – каза niskият и му подаде стъкло *(бутилка)* за ракия.

– За ракия – затворено е сега, аго.

Вместо отговор едноокият му залепи цървула си *(вж. картинния речник на корицата)* по лицето. Природно малко по-благ, той озверяваше, когато пиеше или искаше да пие.

След четвърт час се появи дядо Стойко. Той беше човек петдесетгодишен, но с будно и енергично лице, по което се четеше воля и упоритост.

– Стойко, кажи къде е синът ти – ти знаеш къде си го скрил – за да не пати твоята глава.

Като каза това, едноокият навири жадно бутилката с ракията. Окоето му светеше и пускаше искри. После подаде на другаря си.

– Не знам къде е, аго – отговори старецът.

– Знаеш ти, гяур *(който стоиш по-долу от нас)*, знаеш! – избъбра злобно заптието *(турският полицай)*.

Старецът пак отказваше.

– Ще го кажеш!

– Кътниците ще ти извадим, па утре ще те влачим пеша с нас – изфуча niskият.

– Каквото щете ми сторете, от една душа повече нямам – отговори твърдо старецът.

– Иди оттатък, та си помисли малко, после ще се разкайваш – заповяда му едноокият с престорена кротост. Целта му беше да изнудят дядо Стойко да плати откуп, което щеше да му предложи мухтарят *(българският кмет на селото)*. Това беше същински грабеж, но те искаха да му придадат вид на доброволен подарък. Този начин на действие е свойствен на подобен вид разбойничества.

Но дядо Стойко не мърдаше.

Те се спогледаха удивени от такава дързост и едновременно хвърлиха зверски поглед към стареца.

– Ти чу ли, старче? – кресна едноокият.

– Аз няма какво да мисля, пуснете ме да си ида – отговори мрачно той. Заптиетата побесняха.

– Мухтар, повали, събори този старец! – И едноокият грабна бича.

Мухтарят и Цанко го молеха да помилва стареца.

Като отговор, той го ритна. Старецът рухна на земята.

И по тялото му се засипаха жестоки удари. Дядо Стойко до едно време вика, пъшка и занемя. Обилна пот обля челото на мъчителя: той беше уморен от работа.

Извлякоха пребития старец, за да го свестяват.

– Когато дойде на себе си, пак ми кажете, аз ще го накарам да говори.

– Молим ти се, Хаджи ага, пощадете тоя стар човечец, той няма да понесе нови мъки и ще умре – каза умолително Цанко.

– Царят да е жив, комита! – разсърди се изведнъж ниският. – Тъкмо ти си за обесване! Ти събираш у вас комити, ти и овчарят сигурно криете нещо. Добре е да те претърсим.

Лицето на Цанко неволно се промени. Колкото и да беше замаян от ракията, едноокият отбеляза смущението му. Той се обърна сепнато към другаря си:

– Юсуф ага, ела да потърсим дали у тоя гявурин има нещо. – И стана.

– Заповядайте – каза глухо Цанко и ги поведе с едно фенерче *(с малка газова лампа; електрически фенерчета с батерии тогава не съществуват)*.

Той ги води навсякъде, килерчето остави за най-накрая. После светна и там. На почернелия таван имаше дупка. Когато беше затворена, никак не личеше. Цанко знаеше, че оттам Огнянов се е промъкнал на тавана и пак е наместил неузнаваемия капак. Той, впрочем, доста спокойно въведе турците вътре и светна.

Първият му поглед беше към тавана.

Дупката сега зееше широко.

Цанко замръзна на мястото си. Турците огледаха килера.

– Каква е оная дупка?

– От там се качваме на тавана – пошушна Цанко. Краката му притреперваха и той се пооблегна до стената.

Ниският забеляза, че това беше от уплашване.

– Светни ми по-добре, да се покача! – каза той. Но внезапно му хрумна неприятна мисъл и покани другаря си:

– Хасан ага, ти си по-висок; мухтар, подложи се, за да стъпи Хасан ага върху тебе.

(Мухтарят е българският селски старейшина, но дори най-старшият и най-уважаваният сред българите е подложен на унижението „върху него да стъпи Хасан ага“.)

Хасан ага, когато беше много пиян, охрабряваше; пиенето озверяваше сърцето му и разпалваше у него бабайтска кръв *(бабайтът е силен мъж, който винаги е готов за бой)*. Той стъпи на гърба на мухтаря.

– Чорбаджи, дай фенера, не виждаш ли?

Цанко подаде фенера машинално, побелял като платно.

Едноокият пъхна фенера в дупката, после и главата си. По тялото му се познаваше, че той се обръща навсякъде с фенера в ръка.

После се сниши, скокна и каза:

– Стопанино, кого беше скрил тук?

Цанко гледаше изумен. Той не знаеше какво да отговори. Тая вечер беше изпитал толкова страх и мъки, че започна да му се струва, че блънува. Мислите му се замъглиха. На повторните запитвания той отговаряше гузен и уплашен.

– Комитата ще даде по-ясен отговор в Клисура... Там има по-добра тъмница *(затвор)*. Но тази нощ ще го затворим тук...

И заплътетата го заключиха в тъмния и мразовит килер. Цанко беше така потресен, че само след няколко минути се поокопоти *(посъзв)*. Той се улови за главата, сякаш я стискаше, да не му изхвъркне умът. Лишен от твърдост, страданията скоро го сломиха. Той заохка и запъшка отчаяно.

Някой бутна вратата и се чу гласът на Дейко:

– Какво мислиш да правим, Цанко, сега?

– Не зная, бай Дейко, научи ме.

– Ти знаеш къде им е слабото място на турците. Дай им пари, само и само да се отървеш от тях. Иначе ще те влачат по конаци (*полицейски участъци*) и по съдилища, докато те разсипят. Дядо Стойко и той можеше да даде (*подкуп*), за да не бъде погубен. Цанко, дай от спестеното – бели пари за черни дни (*дай от парите, които си спестил, когато си имал, за да ги използваш, когато ще ти трябва*)!

Дойде и булката разплакана.

– Цанко, нека дадем пари! Не жалй нищо, Цанко! От ръцете на тия кръвопийци, човек няма да излезеш. Дядо Стойко вече е умрял. Ох, мамиче, какво дочакахме!

– Какво да дадем, жено? Ти знаеш, сухи пари нямаме (*спестени пари нямаме*).

– Наниза с жълтиците да дадем!

– Донкиния (*на нашата дъщеря Донка*) наниз с малките жълтици ли, жено? (*Родителите по онова време се старят да купят на дъщерите си наниз от златни монети, които даряват на сватбата, за да може младите да имат известен материален запас и да го използват в случай на крайна необходимост. Златото се продава най-накрая, когато всичко друго е свършило.*)

– Донкиният наниз е всичко, което имаме, да го дадем, само да се отървеш... Виж, те и сега пак за Донка питат, проклетите зверове!...

– Жено, направи, каквото Господ те е научил, аз вече се обърках и не знам какво да правя... – пъшкаше Цанко в тъмнината.

Булката и Дейко излязоха.

След известно време през пролуките на килера лъсна свещ и вратата му се отключи.

– Цанко, излез, отпусни се – каза Дейко; – агите (*турските господари*) пак били добри хора – и камата ти дават, за да нямаш страх вече. Пак евтино я откупихме.

И като се наклони на ухото му, пошушна:

– Още малко остава, пък или ние тях, или те нас... да се свърши поне... То такъв живот не се живее...

XXXIII. ПОБЕДИТЕЛИТЕ УГОЩАВАТ ПОБЕДЕНИТЕ

В същия този час Огнянов тропаше на вратата на Петър Овчаров. Той не можеше да удържи ужасните душевни страдания при зрелището на заптийските (*турските полицейски*) буйства, които гледа през една дупка на тавана. Нямаше сили да удържи ръката си от кърваво отмъщение спрямо тия злодейци, което щеше да бъде една безразсъдност с много лоши последиствия. Огнянов като обезумял беше изскокнал на улицата и тичаше право към къщата на дядо Стойко. Вратата се отвори.

– Къде е Петър? – попита той, като забравяше, че се крие.

– Ти ли си, даскале? – попита разплаканата майка.

– Къде е вашият Петър, бабо Стойковице *(жената на дядо Стойко)*?

– Свако, само пази да не чуят ония... Петър е у Боримечката.

(Свако се нарича съругът на майчина или бащина сестра, т.е. замества думите „калеко, делянчо и тешинчо“, които се използват в Западна България. „Свако“ се среща се главно в Източна България.)

– Къде е Боримечката, бабо?

– До дядовата попова къща, ако знаеш новата врата. Пази се, синко.

Бедната жена не подозираше, че дядо Стойко бере душа *(умира)*. Огнянов хукна. Той изобщо не усещаше болката в крака си. Когато наближи попавата къща, оттам се зададе една шумна дружина. Огнянов позна Петровия глас. Той спря момците.

– Даскалът! – познаха го всичките.

– Аз съм, братя, къде отивате?

– Бяхме у Боримечката – отговори Петър, – тая нощ си открадна невеста, та ходихме да му прием по едно вино... Да ги видиш сега как се разбират! Сякаш са били родени един за друг. А ти кога пристигна?

– Петре, ела да ти кажа две думи.

И двамата се отбиха настрана.

– Прощавайте, лека нощ – издума Петър на другарите си и бързо се запъти с Огнянов. Пристигнаха в дома му.

– Върна ли се татко? – попита майка си.

– Няма го още, синко.

Огнянов го заведе в зимника *(мазе, хладно помещение в подземния етаж на къщата, където се палят запасите от храна)*.

– Слушай, Петре, казах ти, баща ти го биха жестоко заради тебе. Тия скотове могат да направят и по-лошо у Цанкови. Ние не можем да ги спрем да вършат злодеяния по друг начин, освен с оръжие. Аз сам можех да им смажа главите преди малко, но се побоях от последствията. Не бива да отиваме у Цанкови.

– Аз искам да отмъстя, брате! – викаше Петър извън себе си от гняв.

– И аз искам отмъщение, Петре, и страшно, но безопасно за нас.

– Как да го направим? – попита Петър, като откачи пушката си от стената.

– Потърпи, да помислим.

– Аз не мога да мисля, трябва да ида да видя татко какво правят с него!

Огнянов, бидейки буен човек, сега с всички сили се опитваше да удържи един още по-буен от една естествена, но гибелна постъпка. Ако Петър отидеше у Цанкови, кръв щеше да се пролее. Огнянов мислеше, че часът за решителна борба не е настанал още. Свидно *(жал)* му беше за такъв личен *(виден, представителен)* юнак да падне преждевременно и безполезно.

Но усилията му бяха напразни. Петър ревеше като тигър:

– Трябва да отмъстя за баща си, а ако ще целия свят да пропадне!

Той оттласна силно Огнянов, който го теглеше, и припна към вратата.

Огнянов си скубеше косите *(ужасно се измъчваше)*. Усети се безсилен да повлияе на такава неукротима кръв.

Но преди Петър да приближи вратата, някой отвън почука. Той подпря пушката и отвори. Трима българи, Цанкови съседи, носеха в черга дядо Стойко, или по-точно – трупа му.

– Ти да си жив, Петърчо – каза му единият селянин.

Дворът се изпълни с писък и женски плач, Баба Стойковица дереше ризата си (*късите дрехата си от мъка*) и се хвърляше върху студеното тяло на своя съпруг. Огнянов дръпна разбития от това нещастие Петър и го повлече пак в зимника. Огнянов със сълзи на очи се опитваше да го задържи, защото, след като за минута бе поразен от вида на баща си, Петър сега още повече лудуваше за бързо отмъщение.

– Да отмъстим, братко, да отмъстим – казваше му и го прегръщаше Огнянов. – Няма за тебе и за мене по-свято задължение сега от отмъщението.

– Кръв! Кръв! – реवेशе обезумелият от ярост Петър. – Ох, тате, счулиха ти душмани (*враговете*) твоите стари кокали... Ох, майчице, какво да те правя сега?

– Стой бе, брате, удръж се, стегни си сърцето, ще накажем страшно враговете!...

След половин час силата на кризата намаля, защото и най-лютите нравствени страдания отслабват от самата си напрегнатост. Петър се съгласи да остане у дома си, след като прие пред иконата клетва от Огнянов, Остена и Спирдончето, че няма да оставят заптиетата живи.

– Че и Боримечката намери време да се жени... – каза с досада Остенът; – да не беше това, щяхме и него да дръпнем (*да го включим в отмъщението*)... тази хала (*тук: този огромен, силен и енергичен човек*) ни трябваше.

Планът на отмъщението беше такъв: щяха да завардят (*да направят засада на, да препречат*) пътя, който отива на запад към Лесковския проход, откъдето е пътят за Клисурса. Те избраха за засада обраслия с гъсти храсти дол, по който тече малката река Белещица и се влива наблизко в река Стрема. Там щяха да причакат двамата турци и да се хвърлят върху тях с голи ножове, след което да ги завлекат и да скрият труповете им в гъсталака. Но за да се предотврати всяка случайност, за да се избегне даването на жертви, те взеха и пушките си. До това гръмливо оръжие щяха да прибегнат в краен случай. Тоя план беше основан на сведенията, които Дейко даде за заптиетата: те щели да станат твърде рано, преди втори петли (*няколко часа преди разсъмване*), за да отидат в Клисурса, закъдето бързали, и затова му дали заповед да ги събуди много преди зазоряване.

Първи петли пропяха и малката дружина напусна пустото село и се озова на полето. Снегът валеше обилно на едри парцали. Бяла пелена покриваше целия път. Тя правеше и нощта бяла. Пътниците, с пушки, скрити под ямурлуците (*широките вълнени връхни дрехи*), крачеха мълчаливо из дебелия сняг, който застилаше всичко. Никакъв шум не показваше, че вървят живи хора; те приличаха на нощни призраци и вампири, които се събуждат около Коледа. Снегът валеше непрестанно и пълнеше трапищата с преспи, които забавяха вървежа на пътниците, но те не забелязваха това. Всички бяха погълнати от една мисъл: отмъщение.

Виковете на Петър, юначния им другар, и примиренията *(жалният плач)* на майката и домашните, пищяха в ушите им. В тая минута те само от едно се бояха: да не би заприетата да се изплъзнат от ръцете им – всички други страхове и интереси бяха останали настрана. Още дълго време те вървяха, без да си продумат. Веднага дочуха след себе си някакъв лай, който изпълни самотата. Те се обърнаха учудени.

– Откъде са се взели тези кучета по това време? – попита Бойчо.

– Чудно – каза безпокойно Спирдончето. Лаят се повтори още по-гръмлив и докато разберат, те видяха, че под дърветата скачаше и тичаше насам някаква голяма и черна фигура, съвсем не приличаща на куче: тя приличаше на едно чудовище, на някаква гигантска мечка, изправена на задните си крака.

Бойчо и Спирдончето инстинктивно отстъпиха настрана до дънера на един дъб и се приготвиха да се защищават от тоя непознат нападател. В тази същата минута той дотърча до тях.

– Боримечка! – извикаха всички.

– Боримечката, я! Забравихте го! Майка му стара...

И наистина, това беше Боримечката, в ямурлука си. Като чул врявата на улицата, отишъл у Петрови, където разбрал за всичко. Без да се бави ни минута, той се завръща у дома си, изпраща булката си при майка ѝ, втиква в пояса си брадвата, взема пушката и хуква да гони дружината, да вземе участие в отмъщението.

Присъствието на тоя силен помощник я ободри още повече.

– Да вървим сега – каза Остенът.

– Напред – прибави Огнянов.

– Бе чакайте и другия – каза Боримечката.

– Че кой друг има още? – попитаха учудени.

– Петровото братле, Данаил, и той тръгна с мене.

– Че защо го водиш?

– А бе Петър го прати, за да види брат му с очите си какво ще стане.

– Как? Той не ни ли вярва? Нне му се заклехме.

– Сто клетви за парá. *(Клетвите нямат никаква стойност; колкото и да се кълнеш, няма кой да ти повярва.)* И аз не ви вярвам.

– Че защо?

– Без Боримечката сте тръгнали!... Майка му стара!...

Тая фраза Боримечката употребяваше почти след всяка дума. Тя изразяваше много по-умно чувствата и мислите му, отколкото устата му можеха да направят.

– Не се сърди, Иване – каза Остенът. – Ние се сетихме за тебе, но нали си младоженец...

– А! Ето и Данаил!

Момчето запъхтяно се спря пред тях; то имаше само един дълъг нож, затыкнат на пояса.

От трима дружината се умножи на петима.

Пътуването пак продължи мълчаливо.

Те вървяха все покрай средногорското бърдо (*хълм с полегати склонове*), което е подножие на връх Богдан, от който се спуска и река Белещица. Най-последно дойдоха до нея. Мястото наистина представляваше удобен нападателен пункт. От дясната страна беше река Стряма, която трябва да прегазят турците; от лявата страна имаше дълбоко изринат дол, задръстен с гора, и планината зад него. Тук се спря дружината. Така тя се отдалечаваше с един час и нещо от Алтъново (*сега село Слатина, община Карлово*), където не биха се чули гърмежите, ако станеха нужни. Когато се наместиха в гъсталака, вече се развиделяваше. Снегът падаше по-ситен. Другарите, снишени добре, чакаха търпеливо, с погледи вперени на изток, откъдето щяха да се зададат двете заптиета. Но първият глас, който чуха, беше вой на вълци. Той се зададе над главите им и се чуваше все по-близо. Вероятно вълците слизаха в полето, за да си намерят закуска.

– Идват към нас – каза Иван Остенът.

– С пушки няма да гърмим.

– Ще работим с ножове и с дръжките на пушките, чувате ли? – каза Огнянов.

Другарите наостриха уши. Ситното шумолене из по-горния гъсталак показваше, че глутницата идва вкупом, като тичаше. Многогласият вълчи вой се повтори. Развиделяваше се вече.

– Тия проклети вълци, ако ни побъркат!... – изпъшка Огнянов.

В същия миг няколко вълка се изпречиха на полянката пред тях и се спряха. Острите им муцуни се издигнаха и завиха. Появиха се и други.

– Осем! – прошушна Боримечката. – На вас оставям четири; другите са мои.

Като се запознаха тъй с лова си, гладните зверове се хвърлиха върху гъсталака. Той сега се превърна в крепост, която вълците нападаха, а човечите бранеха. Ножовите и камите играеха свирело; пушките се вдигаха и падаха. Виене и фучене. Няколко звяра се натъркаляха пред гъсталака; други няколко се занимаха с падналите си другари, като ги разкъсваха още живи; останалите бяха прокудени от гъсталака, от който Иван Боримечката често излизаше, джавкаше като овчарско куче и блъскаше с брадвата по главите. Той приличаше на Гедеон (*герой от Библията*), когато с магарешка челюст поразявал филистимската войска.

(Гедеон се бори геройски и спасява своя народ от филистимците, населяващи приморската част на Палестина, които постоянно ограбвали неговия народ и го довели до бедност и глад.)

Скоро всичките вълци бяха прогонени през дола към отсрещния хълм и клекнаха, да си ближат раните.

За щастие, докато траеше боят, никой не загина.

– Вълците не се махат вече оттам – каза Огнянов.

– Я вижте, и друга дружина е дошла там!

– Нека почакаат, ние ще им организираме ядене, пиене и веселба, да помнят кога е била сватбата на Боримечката – каза Спирдончето.

– Майка му стара! – избъбра самодоволно Боримечката.

Мина известно време.

Турците не се показваха, а бяха пропели втори петли ... Дружината чу още по-рано отдалечени кукуригания, които нощната тишина донасяше от околните села. Разсъмваше се и ставаше все по-светло; дърветата в полето започнаха да се виждат по-ясно и предметите да се отличават един от други. Душата на момчетата взе да се стяга; те замръзваха на едно място, па им хрумна, че може и да не видят заптиетата, че може те да са отложили за по-късно тръгването си, предвид на дебелия сняг, който засипа всичко през нощта, а може би и по предпазливост, от някакво нападение. Още малко и съмваше съвсем, и пътят щеше да заработи, а оттук нататък всичко можеше да се случи!... Тия мисли се въртяха в главите на всички; страшното нетърпение нарастваше и ставаше непоносимо – истинска мъка. Остенът изпъшка отчаяно.

– Ще ги чакаме, когато и да минат, и няма да мърдаме оттук – каза глухо Огнянов.

– Но ако се улучат и други пътници?

– Те ще си вървят по пътя, на нас ни трябва двамата...

– Но тогава ние явно ще нападаме!

– Ако не може тайно, ще нападаме явно.

– Ще гърним с пушките оттук, па хайде из планината... Никой няма да ни види в гората – каза Остенът.

– Добре. Но ако са тръгнали с дружина, с още турци?

– Тогава ще стане истински бой ... И оръжие имаме, и добра позиция – каза Огнянов. – Само внимавайте хубаво: ние дадохме клетва пред божия образ – живи да не ги оставим.

– Майка им стара!...

– Само едно ме е страх, момчета – каза Бойчо.

– Какво?

– Да не би да са тръгнали по друг път...

– Не бери грижа за това – каза Остенът. – Друг път няма, освен ако се върнат назад! Тогава дай боже сила!

Боримечката прав, назърташе нещо.

– Идат някои – каза той и посочи на изток. Всички се вторачиха към тая посока. Измежду дърветата, в които се извиваше пътя, се показаха двама души.

– Конници! – извика скръбно Огнянов.

– Не са нашите – каза Спирдончето.

– Нашите са пешаци – отбеляза Остенът.

– Майка им стара!...

Огнянов беше развълнуван и сърдит. Той продължаваше да гледа вторачено двамата конника, които вървяха успоредно по пътя. Те приближиха на стотина крачки разстояние.

– Нашите са! – каза той радостно. – Нашите!

– Те са, познах ги по ямурлуците и по лицата... Едноокият върви от оная страна.

Всичките, с готови пушки, се взираха към двете заптиета, които продължаваха да наближават спокойно насам.

– Аз пък познах коня на Цанко – каза Спирдончето.

– А другият е моят – прибави Огнянов.

– Взели са ги насила.

Но радостта на Огнянов намаля веднага: той сега видя, че турците могат да избягат лесно. Значи, на открито и с ножове не може да се действа: трябва да се стреля от засада, с пушките, а гърмежът беше предателско нещо. Пък и конете бяха голяма беда (*голям проблем*).

– Каквото стане, да стане – пошушна си Огнянов.

– С пушките!

– Юнаци, внимавайте, гледайте началото да бъде успешно.

– Когато дойдат до бряста, ще гръмнем – каза Остенът.

– Аз вземам едноокия – каза Боримечката.

– Боримечката и Спирдончето – едноокия, аз и даскалът – другия – изкояндва Остенът.

Конниците стигнаха до бряста.

Цевите (*на пушките*) се насочиха от Гъсталака и дружен гръм разбуди околните екове (*ехото наоколо*). Момчетата погледнаха през дима.

Едното залтие беше паднало, другото се провеси настрана.

Конете наскачаха и спряха.

– Кой уби баща ми, даскале? – попита Данаил и пръв изскочи от засадата.

– Едноокият, той падна долу.

Данаил хукна към пътя. След два мига той се озова там и заудря с ятаган на си нещастния убиец на баща си.

Когато дойдоха и другарите му, той още сечеше, като безумен. Приличаше на истински звяр. Турчинът, още неумрял, приличаше на бут кълцано със сатър месо, а не на човек. Дебелият сняг беше наситен с кръв. Тя правеше локви.

Огнянов бе потресен от ужас и отвращение при вида на това кърваво клане. Той би възнегодувал, ако се вършеше от един страхливец, но Петровото братче беше неоспоримо храбро и само отмъщението можеше да го тласне към това дивашко безраздъдство... Огнянов си помисли:

„Отмъщението е зверско, но е оправдаемо и от бога, и от съвестта. Кръвожадност е, но е добра черта. Българинът пет века е бил овца – звяр да бъде е по-добре. Човеците уважават пръча (*козел*) повече отколкото козата, кучето – повече от пръча, кръвопочния (*който лоче, пие кръв*) тигър – повече от вълка и мечката, и плътоядният (*месоядният*) сокол – повече от кокошката, която представлява за него превъзходна храна. Защо? Защото олицетворяват силата, която е правото и свободата... Философията нека процъфтява; природата остава, каквато си е. Христос е казал: ако те плеснат от една страна, дай и другата. Това е божествено и се покланям пред него. Но повече обичам Мойсей, който казва: зъб за зъб, око за око! (*Библия, Старият Завет, Второзаконие 19:21:21 Да го не пожали око за око; живот ще се даде за живот, око за око, зъб за зъб, ръка за ръка, нога за нога (крак за крак).*) Това е естествено и го следвам. Ето жестокия, свещения принцип, на който трябва да положим борбата си с тираните...

Да имаш милост към немилостивите е така подло, както да я очакваш от тях..."

Погълнат от такива развълнувани размишления, страстни и жестоки, както самата минута, и противни на неговата хуманна натура, Огнянов стоеше над трупа и гледаше захласнато как снегът застилаше червените локвички и насеченото месо, разбъркано с дрехи.

Изведнъж той видя у тоя безобразен кървав труп наниз дребни жълтици. Огнянов ги посочи на Спирдончето:

– Вземи ги за някои сиромаси, да си купят месо по Коледа.

Спирдончето вдигна връвта с върха на харбията *(с върха на желязната пръчка за пълнене на пушката)* си.

– Проклетникът, кой ли българин е обрал? Бре, това е Донкината връв *(наниз от жълтици)*!... Същата!... – извика Спирдончето, замаян и уплашен. Той беше годеник на Донка.

– Вижда се, че тя е откупила дядо ти – каза Огнянов.

– Но тук е само половината връв *(половината жълтици)*! Другата сигурно се е скъсала и е останала в този боклук!

И Спирдончето с погнуса взе да рови с харбията *(желязната пръчка)*, но не намери другата половина. Тя беше у другия, с когото едноокият раздели братски както плячката, така и наказанието.

В това време Боримечката пък довършваше с брадвата другия.

Двата трупа бяха отвлечени наскоро в гъсталака. В това време Цанковият кон тичешком се завръщаше назад в селото, а другият, след като бе подушил близостта на вълците, прегази река Стрема и хукна с вдигната опашка през полето.

– Зъб за зъб, око за око! – повтаряше да си шепне несъзнателно Огнянов.

Когато момчетата се отдалечиха – вълците приближиха, природата и звярът станаха съюзници, за да унищожат следите на праведното отмъщение.

И снегът все валеше.

Съмна се напълно. Околността беше все пуста. Нищо още не се показваше по пътя, нито по полето, застлани с бяла покривка. Ранният час и големият сняг задържаха всеки пътник на леглото му. Така че утрепването на турците нямаше никакъв свидетел. Но дружината желаше да не бъде забелязана, като се връща в селото.

А пътят, по който бе дошла, навярно сега вече не е празен; при това, там имаше и воденица. Направиха съвещание. Решиха да се изкачат по северните склонове на Богдан, хубаво обрасли с букова гора и гъсталак, та да се спуснат в селото от другата урва *(стръмнина, стръмно място)*. Тоя път, макар и труден и мъчно проходим, беше безлюден и добре ги прикриваше. Изпратиха Данаил право за село.

(Фъртуна – снежна буря, придружена с вятър; виелица)

Трудна за изкачване беше пътеката по гористата урва (*стръмнина*), по която момчетата се изкачиха от дола на Белещица (*село Белещица, община Родопи, област Пловдив*). Боримечката, познаваше тия места, вървеше напред, с пушка на рамо. Вървежът ставаше труден, защото планинската пътека я засипваше снегът; след половин час пот като град затече по лицата им, сякаш тия изпечени момци бяха вървели цели часове по урвата. Изкачиха се на един връх. Снегът беше престанал; скоро през белезнявата мрежа на небето слънцето лъсна и огря с белите си лъчи долини и планини. Бялата им завивка стана още по-ослепително бяла. Тя блещукаше на слънцето с милиарди треперливи искрици, сякаш бе посипана с елмазен (*диамантен*) пясък, подобно ризата (*остар. дълга долна дреха, която се носи направо върху тялото; роба*) на една багдатска султанка (*на богата и могъща жена от град Багдад, описана в „Приказки от 1001 нощ“*). Из пробудената вече долина се издигаха облачета дим над селата, пълпеха селяни тук-там, които първи проправяха пътина (*утъпкана пътека за минаване в дълбок сняг*) по засипаните друмища и пътеки. Селото Алтъново се виждаше ясно в самото подножие на планинския склон и там се наблюдаваше движение; момчетата забелязаха някакъв чер куп – вероятно хора, – който се движеше и отиваше към края на селото, където бяха гробищата – познаха, че това е погребението на дядо Стойко; сега чува даже и звука на клепалото...

(Клепалото е дървена или метална плочка, която издава звук вместо камбана. На българите е било забранено да имат камбани на църквите. Вместо тях са били позволени само дървени или метални клепалá.)

Но планинските склонове и планинските върховете бяха непристъпни и царствено спяха под девственото си покривало. Величествената Рибарица, на запад от долината, издигаше в небесата своя гигантски тъп скалист връх, заобиколен с по-ниски; най-високата му част оставаше забулена от вълнисти подвижни облаци, които сякаш пушеха. На северния хоризонт се протакаше правата черта на Стара Планина, цяла плувнала в бяло и в слънце. Обикновено намръщена, сега тя беше за хубост да я гледаш. Само зиналите сиви скали – легла на водопадите, които се спускаха от върховете ѝ, оставаха отвити и придаваха малко строг вид на планината. Гърбът ѝ отиваше равен като една стена до самата Амбарица, откъдето започва редът на балканските великани (*планинските върхове в Стара планина*)...

(Амбарица е връх в Троянската планина, Средна Стара планина, която се издига над районите на градовете Сопот и Карлово.)

Дружината хем вървеше, хем се спираше да се любовува на очарователната зимна картина, но мълчаливо. Петровото нещастие и отмъщението, което последва, влияеха мрачно на душите. Редките откъслечни разговори се касаеха само до пътуването, по време на което ту слизаха в малки долини, ту се изкачваха по ниски хълмове. На места някой затываше и после с големи мъки го изтегляха.

В този случай голиатската сила на Боримечката (*Голиат е огромен воин от Библията*) беше много полезна. Макар че правеха чести почивки, те премаляваха; гладът ги зачовърка, а от север се появи мразовит вятър; той брулеше лицата им и вледеняваше носовете, ушите и ръцете. А гората ставаше все по-упорита и негостолюбива. До едно място вървяха и спряха; нямаше никаква следа от пътека. Пред тях се изпречваше само непроходим гъст букак (*гъста букова гора*), задръстен още с големи преспи (*преспата е много дълбок сняг, навеея на едно място; в нея може да се потъне*) – а веевицата (*снежната буря*) се усилваше. Те се изгледаха смаяни.

– Дали да не се върнем назад в дола и да тръгнем по селския път? – каза Спирдончето.

– Не – възрази Остенът. – В друга посока да тръгнем, но да не се връщаме.

И другите изказаха такова мнение.

След кратко съвещание решиха да се върнат малко назад, да завият малко надясно и да минат по някакъв начин през буковата гора, та да излязат на поляната, която е в най-горната част на планинския склон; от нея да се спуснат в отатъшния дол.

– Там е Дичовата къшла (*зимната кошара на Дичо, Дико*) – каза Остенът. – Да идем там, да се погреем и да похапнем. Ако продължим така, няма да можем да носим пушките.

– И аз мисля като Остенът – каза Огнянов, като се обърна с гръб към вятъра. – Да се отбием до къшлата (*зимната кошара*), първо – за да се подкрепим, второ – може да научим какво става в Алтъново. Слешката да не слизае там.

Огнянов можеше да прибави и трета причина: болките в крака, които започна да усеща от вървенето и студа.

– Наистина – продума Спирдончето, – Цанковият кон досега се е върнал и вече се е вдигнала врявата.

– За това не се безпокойте – каза Остенът, – досега вълците не са оставили дори кокалите на заптиетата... Турците, ако тръгнат да ги търсят, ще намерят само дрехи. А байо снежно е засипал всичките кървави следи по пътя; забелязах, че по Цанковия кон нямаше капка кръв.

Излязоха на поляната. Посъветваха се пак за посоката.

Иван Боримечката внимателно оглеждаше небето. Другарите чакаха и неговото мнение.

– Хайде да отиваме към зимната кошара, че скоро няма да стигна до Рибарица... майка ѝ стара... – каза той сериозно.

Тогаво дружината се обърна на североизток и запълзя нагоре. Вятърът духаше яростно, повдигаше полите (*долните части на широките връхни дрехи*) на пътниците, вмъкваше се в шиите им, през крачолите им и играеше под ризите им. На всяка стъпка, която правеха, веевицата нарастваше с голямо бучене... Огнянов полека-лека изоставаше. Той чувстваше, че силите го напускат; ушите му пищяха, виеше му се свят; той видя съвършеното си изтощение, но не искаше да извика, за да го почакаат – а и вятърът нямаше да допусне гласът му до другарите.

Снабден с необикновено силна воля, той разчиташе тя да го изведе, даже ако мускулите му се откажеха. Но човек, колкото и да е силен нравствено, пак в края на краищата трябва да се покори на механичните закони. Никакви усилия на волята, никакво могъщество на духа не може да увеличи мускулната сила повече от определена граница. Душата може, наистина, да възбужда дейността на тялото, но нейната работа е само да възбужда и да прилага силата, а не да я създава. Всичките планински долове ечаха; леденият дъх на бурята вкоченяваше тялото и замразяваше кръвта в жилите. Въздухът обхващаше пътниците като едно замръзнало бурно море, слънчевите лъчи не топлеха, а сякаш бодяха месата им с шипове. Скоро и тях ги замрежи фъртуната (*снежната буря, виелицата*); която се понесе на бурни, вихрести, снежни облаци насам. В миг ураганът забуча като ад, вятърът раздигна преспите на прах и бесни кълбета, които развя на стълбове към небето. Изгуби се слънце и виделина (*светлина*); небе и земя се разбъркаха и се сляха в хаос от сняг, хвърчащ със светкавична бързина. И ураганът бучеше, пишеше и ехтеше, сякаш се проваляше светът.

Това трая две минути. Балканската буря премина на друг връх и го зави с гороломната си мъгла. Слънцето пак грейна с бледа, мразовита светлина на безцветното небе.

Дружината, налягала до една права стена, която осигуряваше малка защита от главния устрем на стихията, остана като по чудо незасипана от снежната веевица. Един по един пътниците започнаха да стават, сякаш се пробуждаха от смъртоподобен сън. Те бяха вкочанявали, не усещаха ни ръце, ни крака. Мразът ги държеше сънливи. Опасността точно сега беше голяма. Пръв се свести Иван Боримечката. Той извика:

– Ставайте бре, припкайте нагоре, ще замръзнем!

Те се стреснаха, стиснаха пушките под мишница и закрачиха нататък. Изведнъж Боримечката ги спря.

– Къде е даскалът бе?

Те се озърнаха уплашени. Огнянов го нямаше.

– Бурята го е отнесла!

– Снегът го е засипал!

Пръснаха се да го търсят. Пропастта, която зееше под краката им, ги докарваше до ужас. Те не смееха да погледнат в нея.

– Ето го! – извика Остенът.

Край самата пропаст от снега се подаваха два крака, обути в цървули. Разровиха, изтеглиха Огнянов. Той беше безжизнен, лицето му бе присиняло, а месата му бяха вдървени.

– Майка му стара!... – избъбра състрадателно Боримечката.

– Разтривайте го, братя – извика Остенът и сам започна да трие със сняг лицето, ръцете, гърдите му. – Топъл е още, дано да го спасим.

Всички забравиха себе си, за да помогнат на загиващия си другар. Силното търкане скоро го свести, пък и на тях самите подейства благоприятно. Кръвта им се разигра.

– Към зимната кошара, по-скоро! – извика Остенът.

И тримата хванаха за краката и ръцете Огнянов и го понесоха по покрития със сняг стръмен склон към връх Богдан. В тая работа най-много помогнаха пак силните мусци (*мускули*) на Боримечката. След невъобразими усилия се дотъражиха до къшлата (*зимната кошара*).

XXXV. В КОЛИБАТА

Зимната кошара на Дико беше на една равна поляна, в ниското; високи бърдѝ (*планински склонове*) я закриляха от ветровете. В широкото заградено място бяха натрупани купчини сено и шума – зимна храна за овцете и козите. Те се подсланяха под една широка ниска стряха, простряна в северната част на двора.

Колибата на овчарите, които пазеха стадото в зимовището му, димеше весело. Едно овчарско куче се хвърли върху пътниците, но веднага позна Иван Остенът и се замилва. Сложиха Огнянов в топличката колиба и енергично продължиха разтраването.

Овчарчето, което пазеше там, и то помагаше за спасението на Огнянов: то смъкна цървулите и търкаше със сняг краката. Когато и Огнянов, и другарите му се видяха извън опасността да замръзнат, те се прекръстиха с дълбока благодарност към providеннето.

(Providението е висша ръководна сила, която определя съдбата на човека; Божественото providение е средството, чрез което Бог управлява всичко във вселената.)

Овчарчето нахвърля още дърва в огъня. Дружината насяда наоколо, без обаче да грее ръце и крака. Кучето, вярно на инстинкта си, клекна при входа, за да пази.

– Обрейко, къде е чичо ти Калчо? – попита Остенът.

Калчо беше брат на Дико и пазеше зимната кошара.

– Снощи слезе в селото, сега го чакам.

– Дай, баевата (*бабкото*), каквото има в торбата, да похапнем.

Овчарчето изтърси всички хранителни припаси: няколко твърди комата ръжен хляб, лук, сол и меродия (*сухи, стрити, зелени подправки – чубрица, мащерка, магданоз и др.; шарена сол; в Северноизточна България думата „меродия“ означава „магданоз“*).

– Няма ли ракийка, Обрейко?

– Нямаме.

– Ех, как ме е яд! А ракийца трябваше за даскала, да се съвземе – каза Остенът, като гледаше Огнянов, който си кълчеше (*пресиваше, кривеше*) ръцете и се превиваше още от болки.

– Нищо, даскале, отърва се. Видя ли нашата Средна гора каква е хубостница?

– Слава богу, че вие сте добре – каза Огнянов.

– Ха, тя не закача (*лук: не причинява зло на*) старите си познайници.

– Ако питаш – отбеляза Остенът, на нас тая фъртуна ни я изпрати Стара планина ... Боримечката не се излъга...

– Боримечката не яде слама! (Боримечката всичко знае, не е вчерашен!)... – потвърди гръмогласно сам Боримечката.

Кучето го излая. Гръмливият му глас раздраваше животното. Огнянов се взираше в Иван с любопитство. Той неволно правеше сравнение между него и прозвището му; то безкрайно му подходеше. Не можеше да се измисли по-подходящо име за тоя макрокефал (човек с голяма глава), груб и полудив великан, който повече приличаше да е сукал мляко от мечка, отколкото от жена. Той гледеше тая несъразмерно висока снага, кокалеста, мършава, но силна; тази ъгловата, дългнеста, космата глава, с тясно чело и с малки диви очи, с грамаден нос, широко развит в ноздрите, като у диваците, и с уста големи – да лапнат свободно един заек (Боримечката ядеше и сурово месо); и тия предълги, космати, жилести ръце, които биха разчекнали един лъв, както Херкулес.

(Херкулес е древноримското име на героя от древногръцката митология Херакъл. Херкулес е надарен с необичайна сила.)

Той (Боримечката) повече беше предназначен да се бори с диви зверове, до които го приближаваше природата, а не да пасе кози – една идилична (тук: тиха селска) работа. Като контраст на всичко това по лицето му се изразяваше една незлобивост, някакво тъпо овче простодушие, което го правеше смешен. Никой не би предположил, съдейки по грубия му външен вид и очевидното му ниско нравствено развитие, че е способен на привързаност и на по-човешки, нежни възмущения. Да, това беше вярно. Самото му явяване при дружината, в такъв извънреден час, явяване доста комично, свидетелстваше за доброто му и доблестно сърце. Тоя момък беше способен на саможертва! Под удара на тия размишления Огнянов започна да намира физиономията му за по-симпатична и даже умна.

– Бай Иване, кой ти даде такова страшно име?

– Как, та ти не знаеш ли, даскале? – отзова се Остенът. – Той се е борил с мечка.

– Наистина?

– Той е страшен ловец ... и я уби!

– Боримечка, разкажи самичък как се търкаляхте с мечката от скалата – каза Остенът.

– Как, ти си се борил с мечка? – попита Бойчо учуден.

Боримечката, вместо отговор, сложи ръката си на врата. Тогава Огнянов съзря там един дълбок трапчест (вдлъбнат) белег, зарасъл сега; после запретна косматата си ръка и при лакътя се показа друга зарасла рана, сякаш причинена от желязна кука. Огнянов с настръхване видя тия знакове.

– Боримечка, разкажи за срещата си с мечката. Ти си бил прочут юнак! – каза той.

Боримечката изглежда тържествено; тъпият му поглед пламна от гордия спомен и той започна да разказва.

– Майка ѝ стара!... – започна той с любимата си фраза...

Но кучето излая внезапно и изскочи от колибата.

– Защо лае Мурджо? Боримечката тъкмо сега започва да разказва – пошегува се Остенът.

- Чичо Калчо! – извика овчарчето.
 Калчо се подаде с една тояга и с торба през рамо.
- Е, аз имам гости? Добре дошли, момчета! – каза той дружелюбно, като смъкна торбата от раменете си и я сложи на земята.
- Сторете място да се погрее бай Калчо.
- Ех, че студ бре, че то ще измрат всичките вълци! Къде ви завари бурята?
- Тук, отдолу – отговори Спирдончето.
- Ами че по такова време ходи ли се на лов? За първи път ли идвате в балкана, та не знаете кога се разбеснява?
- Остави се, бай Калчо, помами ни добър лов... Ракийца носиш ли? – питаше Остенът.
- Ракийца? Нося. Ама ви нося и по-хубаво нещо.
 Всички пиха един след друг от ракията.
- Какво по-хубаво нещо от ракийцата имаш сега?
- Една новина.
 Всичките настриха уши.
- Две клисурски заптиета ги изяли вълци тая заран.
- Бре, какво говориш? – извика лукаво Боримечката.
 Кучето пак го излая.
- Изяли ги, та не останало и косъм от тях. Една тайфа турци ходиха, та ги намериха – не тях, а парцалите и кокалите им при Сардановата могила. Хаджи Юмер ага, както разбрах, казва, че заптиетата са били погнати от вълците, когато водели конете, и са хукнали да бягат, те на една страна, конете – на друга. Единият кон се изгубил. Вълците подушили, че месото на ефендетата (*турците*) е по-сладко, та докопали тях. Наздраве, юнаци, така да изпукат всичките поразеници (*да измрат всичките омразни негодници*). Те са от кучешко потекло и пак кучета ще ги ядат.
- И Калчо отпи малко ракия. Едва тогава видя Огнянов, когото не познаваше.
- А тоя побратим откъде е? – попита той, като му подаде павърчето (*плоска глинена буталка с ракия*).
- От Кара Сарълие (*с. Кара Сърлии, днес Столетово*), намерихме го в балкана... И той след същия дивеч тичаше – отговори Спирдончето.
- Голям юнак е... наздраве, даскале! – изгърмя Боримечката. Кучето пак изръмжа.
- Калчо се обърна засмян към Боримечката:
- Бре, Мечка, какво си направил бре?
- Никому нищо, Калчо!
- Тях бре, ергенчето ни грабна момичето, изгърихте се един други (*станахте роднини; думата „изгъра“ означава „възлюбен, любим (жена или мъж)“*). Хайде да е честито. Къде ти е дивечът да гостиш сватбарите?
- Оставих го там долу, бай Калчо – избоботи гърлесто Боримечката.
 Тоя път Мурджо сериозно се разсърди.
- Хей, бай Иване, разкажи как се бори с мечката.

– Той ли? – обади се пак Калчо и погледна лукаво Боримечката. – Да ни разкаже по-добре как се е борил със Стайка...

Изсмяха се. Иван Остенът искаше още да се увери в заблудението на турците, затова пое:

– Та тъй, а? Разкъсали ги вълци? А турците не казват ли, че българи са убили заптиетата?

– Как? Цялото село знае! Дядо Стойко, бог да го прости... – каза Калчо, като неправилно разбра въпроса.

– Това чухме, но аз питах: турците не се ли сещат, че българи са убили заптиетата *(турските полицаи)*?

Калчо го погледна в недоумение.

– Кой ще каже такова нещо? Кога е било българин от наше село заптие да убие? Казах ви, че вълците са свършили тая добра работа и турците утре се готвят да вдигнат потеря по гадовете *(въоръжен отряд за преследване на вълците)*, за да ги прокудят. Виж, това и на мен ми помага... А то тая зима от гад не можеш да излезеш на къра *(от вълци не можеш да излезеш на полето)*.

Наздраве, момчета! Хайде да дочакаме светото рождество здраво и весело! И вие направете така, както прави Мечката, но не и по време на пости, когато не се яде месо. Заповядай, побратиме!

И Калчо подаде ракията на Огнянов, чиито сили се възвърнаха от действието на благотворната струя. Той надигна ракията и каза с трогнат вид:

– Да поменём *(да си спомним за починалия)*, братя, дядо Стойко, мъченик на турската ярост. Господ нека успокои праведната му душа, а на нас да ни даде мъжко сърце и силна десница, да се борим с Христовия враг и да му върнем сто за едно ... Бог да прости дядо Стойко!

– Бог да прости – повториха другарите.

– Бог да прости – каза Калчо, като свали шапка. После се обърна приятелски към Огнянов: – Побратиме, ти верни думи каза, от твоите уста в Божиите уши *(дино да се събдне)*. Ще търпим до един момент, а после ще стане, каквото ще стане... Как се казваш? Ами, да се запознаем! Аз се казвам Калчо Богданов Букчето. – И Калчо подаде павурчето *(бутылката с ракия)* на Огнянов.

Той се назова с едно друго име и пи за добро познанство.

Дружината похапна малко, защото пестеше оскъдните запаси на Калчо Букчето, после се прости с него, а той излезе да изпрати другарите си извън вратата. После отново се обърна към Огнянов:

– Побратиме *(братко)*, прощавай, забравих ти името; а когато пак минеш по тези места, отбивай се при мене, да си побъбрим... Ти верни, умни неща говориш... На добър час!

Няколкото бодри Огнянови думи силно стреснаха бедния козар. Не че бяха съвсем нови за него – но неговият побратим спомена няколко думи за борба и тия съвсем нови думи удариха силно по една нова струна на душата му и тя се пробуди. Ще видим после какво влияние имаше тая среща върху него...

Дружината скоро се изгуби нататък: тя се спусна надолу към селото, когато вече притъмняваше.

Огнянов реши да нощува в хана на бай Дочко. Тъкмо влезе в стаята, няколко минути след него, по стълбите се покачиха петнайсетина башибозука с пушки; предвождаше ги заптието, което Бойчо вчера видя в кафенето на турското село.

(Башибозуците, известни още като зейбеклер или зейбеци, са отявлени главорези в передовната (допълнителната) армия на Османската империя. В дословен превод башибозук означава „повредена глава“ или „човек без глава“ и подчертава липсата на дисциплина и подчинение сред тях. Често това са наемници от Мала Азия и Албания. Турция им осигурява само оръжие, но не им плаща заплати. Наградата за тези войници са плячкосването и грабежите. Башибозуците са известни със своите зверства спрямо мирното население и със своята неуправляемост до такава степен, че понякога самите турци ги разоръжават. В България са известни като особено жестоки наказателни отряди при потушаване на въстанията по време на османското иго. Любим похват на башибозуците е отсичането на глави. Запазени са много изображения на башибозуци, държещи в ръце човешки глави. Вж. картинния речник на корицата.)

Уви! Нямаше го Колчо тук, за да го предупреди!